

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT — 1968

A TARTALOMBÓL

PAKOLITZ ISTVÁN,
SIMONYI IMRE,
SIMOR ANDRÁS,
SZEPESI ATTILA,
TAKÁTS GYULA VERSEI

THIERY ÁRPAD: AZ 1918-AS
PECSI „PIROS PUNKOSD”

MOCSÁR GÁBOR:
PAJZAN TRIPTICHON

KOLOZSVÁRI
GRANDPIERRE EMIL:
SZINEK EGY ARCON

RÓNAY LASZLÓ:
MANDY IVANRÓL

TOLOYESI JÁNOS:
GALAMBOS TAMÁS KEPEI

TUSKES TIBOR:
KÖNYVRŐL-KÖNYVRE

VÁRKONYI NÁNDOR:
KALEIDOSZKÓP

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

5

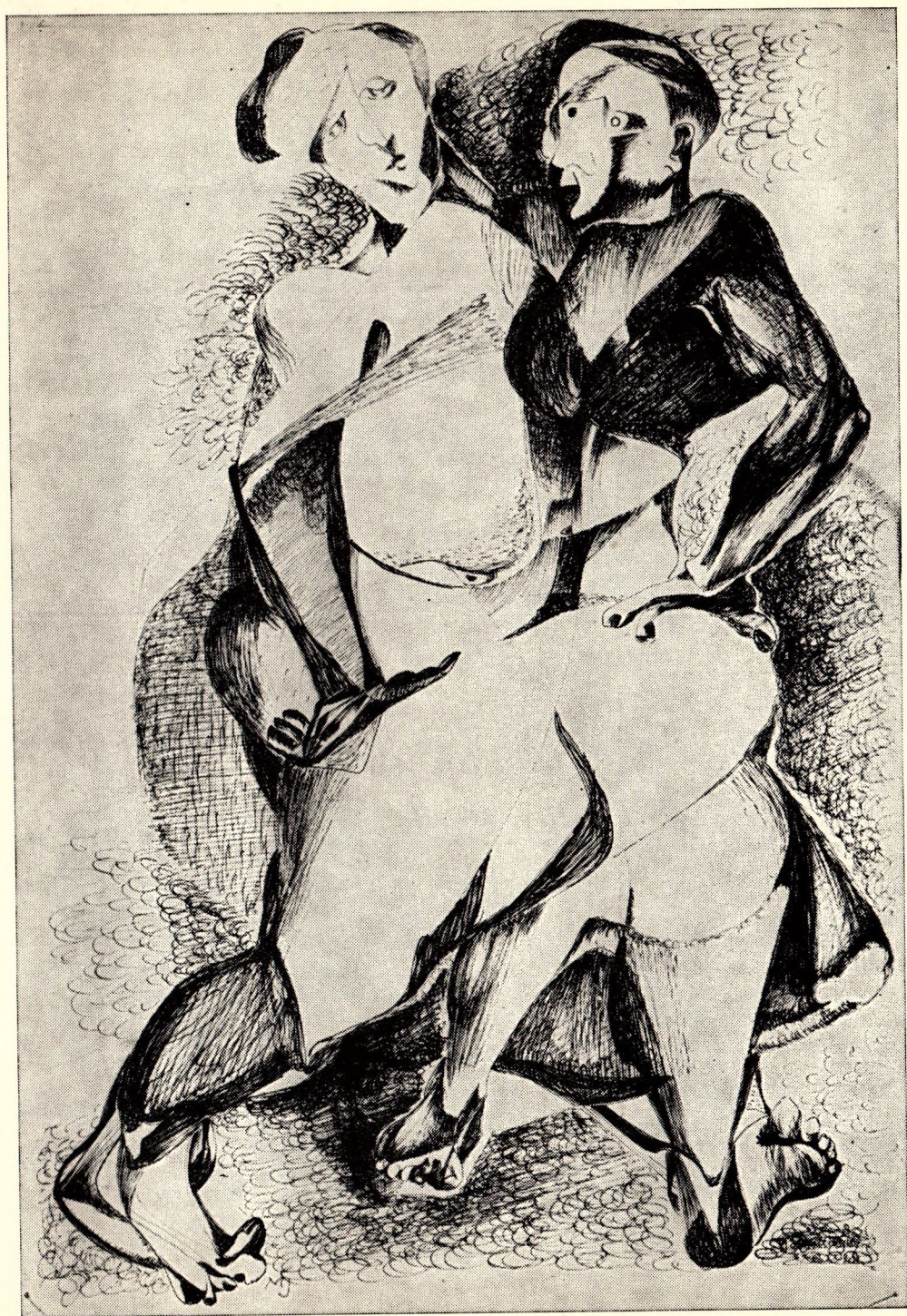
SZAMUNK SZERZOI

ALMOS ISTVAN
 BENKE JOZSEF
 HAJNAL GABOR
 HORVATH ZSIGMOND
 KEREK IMRE
 KISS ISTVAN
 KOLOZSVARI
 GRANDPIERRE EMIL
 KOLTA FERENC
 PAKOLITZ ISTVAN
 PAL RITA
 RONAY LASZLO
 RUDNAI GABOR
 SIMONYI IMRE
 SIMOR ANDRAS
 SZEPESEI ATTILA
 TAKATS GYULA
 THIERY ARPAD
 TOLGYESI JANOS
 TUSKES TIBOR
 VARKONYI NANDOR
 VAROCZI ZSUZSA
 WALLINGER ENDRE

KEPEK:

GALAMBOS TAMAS
 KELLE SANDOR
 LEONARDO DA VINCI
 MARTINSZKY JANOS

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

XI. ÉVFOLYAM 5. SZÁM

1968. MÁJUS

TARTALOM

SZEPESI ATTILA versei: Tavaszváró, Májustól májusig, Ifjúságom	387
THIERY ÁRPÁD: A Hatosok lázadása (<i>Az 1918-as pécsi „piros pümkösd”</i>)	389
PÁKOLITZ ISTVÁN versei: Hitelrontás, Zavaró, Hát így, Mesebeli	397
MOCSÁR GÁBOR: Pajzán triptichon (<i>Csingilingi, Lelki tanácsadó, A szalmaözeveg</i>)	399
HAJNAL GÁBOR: Talán megint (vers)	407
TAKÁTS GYULA versei: Epigrammák és xéniák, Alkotás	408
PÁL RITA: A hindu isten (elbeszélés)	410
SIMOR ANDRÁS: Fegyvert, rosszkedvet, követ, haragot (vers)	415
RUDNAI GÁBOR: Verd a dobot! (vers)	416
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: Szinek egy arcon (kiszegény, III., befejező rész)	417
SIMONYI IMRE versei: Mese unokáimnak, Se ég, se föld	434
NÉMETH FERENC versei: Leltár, Indok	435
BENKE JÓZSEF-KISS ISTVÁN: Barcsi változások	437
KERÉK IMRE versei: Te akartad, Hideg ürbe néz	444
ÁLAMOS ISTVÁN versei: Nem felejttem el őket, Átváltozás	445
TÖLGYESI JÁNOS: Galambos Tamás képei	446
KOLTA FERENC: Életszerűbb irodalmat az ifjúságnak	448
RÓNAY LÁSZLÓ: Valóságtól a valóságig (<i>Mándy Ivánról</i>)	452
WALLINGER ENDRE: Kaposvári színházi esték	458
VÁRKONYI NÁNDOR: Kaleidoszkóp (<i>Petrarca, Leonardo írókarikatúrái, Frank Wedekind</i>)	463

TÜSKÉS TIBOR: Könyvről-könyvre (<i>Mészöly Miklós: Jelentés öt egérről, Szántó Tibor: Bálnákról is beszéltünk, Harminc nemedék vallomása Somogyról, Veszprém megye irodalmi hagyományai, Berze Nagy János: Népköltési gyűjtemény a Palócságból és a Tiszamentén</i>) - - - - -	470
HORVÁTH ZSIGMOND: Kalász Márton: Változatok a reményre -	475
VÁRÓCZI ZSUZSA: Szakonyi Károly: Porcelán baba - - - -	476
THIERY ÁRPÁD: TV-szemle - - - - -	478
Pályázati felhívás - - - - -	480

K É P E K

KELLE SÁNDOR rajzai - - - - -	396, 409 414, 433, 462
LEONARDO DA VINCI rajza - - - - -	467

Műmellékleten

GALAMBOS TAMÁS: Judith és a körhinta
Ragadozók
Dániel
Jerikó

A borítón MARTINSZKY JÁNOS rajzai

JELENKOR

A Magyar Írók Szövetsége Dél-dunántúli Csoportjának lapja

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: SZEDERKÉNYI ERVIN

Szerkesztő: PÁKOLITZ ISTVÁN

Kiadja a Baranya megyei Lapkiadó V. Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-32, 50-00. F. k.: Braun Károly.

Szerkesztőség: Pécs, Széchenyi tér 17. I. emelet. Postafiók 175. Telefon: 13-05.

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál és a Posta Központi Hírlapirodájánál. (Budapest. V., József Nádor tér 1.) Evi előfizetési díj 72,- Ft. Egyéni előfizetési csekk számla száma 60 068. Közületi előfizetési csekk számla: 61 066, vagy átutalással az MNB 8. fióknál vezetett egy számlára.

68-1553 Pécsi Szikra Nyomda — F. v.: Melles Rezső

Index: 25.906

Tavaszcím

*Sárga füvek, a vert sereg újul,
tavaszt sodor a szél, fekete köd,
fekete sár az utakon, tetők
ragyognak száz éve halálra-érten,
kárál a falu, vének hajladoznak
ittmaradt tengeriszárért, tavasz,
tavasz lenne. csak ez a hamuszürke
világ nem lesz fiatalabb. Ki jön
látogatóba? Itt az ódon emlék
összedől, akár érintésre a
kusza kerítés. Csak a kert ragyog.
Csak a cseresznyeták égnek a barna
dombon: viráglámpák. A messzi útra
fényük vakít, ahogy vakít a csillag:
érintetlenül, világ-magasan . . .*

Mégis, aki

*nem hódol be az örök elmúlásnak,
hajladozik viharos szélre dőlve,
tartja magát, és faggatja a föld
titkait, nem tudja, hittel hiszi,
hogy érdemes csontváz-nyulakkal, lengő
varjakkal hadakozni még az őszi
vetésért, kereplővel, kerítéssel,
madárijesztővel, és nincs szava,
hogy megnevezze önmön árvaságát,
és arca feltündökljön . . .*

Tavasz,

*tavasz van: világ-újulás, a rét
leveti hóoltos göncét, a sárga
füvek élesednek, zúdul a kert,
virág pendül a szélben – hát ragyogj
teremtő május, a fekete köd,
fekete sár gyülevész hadait
tipord le zöld mező, porig alázd
fák hatalmat-virágzó tisztasága!*

Májustól májusig

*Elviharzik a barbár május a tavasz a felleg-koszorús ünnep
Jaj ki adhat ki adhat föloldozást vándormadár-szívünknek
Tépettek vagyunk elesettek vagyunk Micsoda vész
tombol köröttünk arca-keze-nincs tülekedés*

*Föltelé törekszik öröme-tényre tipródik minden kegyetlenül
A gyöngye a bámész ütötten ágál vergődik aztán alulkerül
Nincs ellankadás Zengő viharok lökdösnek-sodornak tovább
Hová lett hamvas mosolyod-álmod Lecsonkoltan leng a virág*

*Menyasszonyi ruhád a hószín elejti gyöngyét megfakul
Arcodra hajnalok homálya városok füstje-korma hull
Hol a kék ünnep a kézfogások dübörgő táncok boros szavak
Örök tülekedésben az álmok cinkos mosollyá foszlanak*

*Reggeltől estig zeng a város Szélvész-irama elsodor
Éjjelenként riadtan ébredsz Szorongó szavad hallgatom
Én is ütött kölyök vagyok Olykor kegyetlen kétszínű
Arcomon örök hallgatás ellobbanó ború-derű*

*Augusztus lobban Erdő sárgul Aztán világító-fehér
falkáival zúdul a fagy Kormos varjakkal száll a tél
De itt vagyunk Együtt vagyunk Túl ünnepeken nyári álmon
Iker-arcunk előragyog a hamuszürke némaságból*

*Jaj végső összetartozásunk próbája a csönd Nem a test
de erősebb ösztön láncol föloldhatatlan végleges
szövetségbe Itt nincs már násznép Honnan hová nem kérdezik
Egymást támasztva egymást emelve lépünk egy újabb májusig*

Ifjúságom

*kihajtott gallér ifjúságom
szertelenségem vígasságom
füben türkiz levelibéka
filléres borok üledéke
nyiló ablakok csupasz lánnyal
örök-egyszeri mosolyával
hegyek tavak emléke távol
pityergő cinke rózságon*

*külvárosok lepergő korma
vörös-kék lovak dobrokolva
országutakon konok léptem
kúromkodásom égzengésben
tűzfalak égi mértana
magányosságom temploma
suhintó zöld szél ifjúságom
hej keseredő vígasságom*

A Hatosok lázadása

Az 1918-as pécsi „piros pümkösd”

Gyakran eltűnődöm, hogy a munkásmozgalom veteránjai az első néhány fürkésző perc után miért válnak oly különös módon közlékennyé, mitől az a türelmetlen lendület bennük, és miért tűnik ez a közlékenység a mi szemünkben egy kissé sértődöttségnek, türelmetlennek, mi több: furcsának? Miért ragyog fel a szemük az első gyanakvó perc után oly heves fényel, amelyben egyformán ott látni a következő generációkkal szemben érzett zsörtölődő elégedetlenséget, és a fájdalmat is, hogy hősi múltjuk sok fontos mozzanata – ilyen vagy olyan okból – feledésbe merült, és az élet sok dolgai közt ennek feltárásához már-már alig érzünk magunkban elég energiát s időt? Pedig egyvalami biztos: munkásmozgalmi múltunk számos részlete még feltáratlan (vagy szinte feltáratlan), különösen vonatkozik ez az osztrák-magyar monarchia belső felbomlásának, de az egész, a Tanácsköztársaságot megelőző évek hazai munkásmozgalmának történetére. A résztvevők, a szemtanúk ma már legalább hetvenévesek, hisz ötven-ötvenöt évvel ezelőtti eseményekről van szó, és aki életben van még közülük: minden részletet fontosnak, történelmünkhöz tartozónak érez. Mint ahogy az is.

AZ ESEMÉNYEK

Benyovszky főispán 1918-ban az alábbi bizalmas levelet küldte Pécs polgármesteréhez: „A m. kir. belügyminiszter úr 5841/res 1918. sz. bizalmas leiratához képest értesítem Nagyságodat, hogy egy Oroszországból hazatért, szabadságon lévő katona bizalmas beszélgetés során elmondta, tudomása van arról, hogy Oroszországból visszatérő katonáink közül egy sem fog ismét a harctérre menni, és ha erre mégis kényszerítenék őket, az Oroszországban tett esküjükhöz és elhatározásukhoz híven fognak eljárni, vagyis vonakodni fognak a harctérre kimenni... Ezek a vélt hadifoglyok állítólag a szabadságon lévőkkel és katonaszökevényekkel való szoros érintkezést keresik, és utóbb említettek a csapattestük legénysége körében terjesztik ezeket a terveket és gondolatokat. Ezen vállalkozás eszméje Oroszországból származik, célja a háború befejezése, mert más módon nem lesz béke. Amennyiben az említett tervekre vonatkozólag a hadifogságból visszatérők, szabadságot katonák, vagy az elfogott katonaszökevények körében adatok kipuhatolhatók volnának, azokról hozzám haladéktalanul jelentést kell tenni.”

A pécsi cs. és kir. 6. pótzászlóalj III. századának legénysége is nagyrészt Oroszországból, illetve a szocialista ferradalomban győztes Szovjetunióból hazatért hadifoglyokból állt. A monarchia hadvezetése minden hónapban egy új bataillont küldött a frontra, és akik hazajöttek végre a keleti frontról, alig látták a családjukat, már mehettek is az olasz frontra.

A pécsi 6-os alakulatot – amely egy újvidéki ezred része volt, és magyarokból, szerbekből, svábokból állt – részben a Frigyes-laktanyában szállásolták el, részben pedig a mai 48-as téren felállított, egészen a dohánygyárig húzódó barakkban. A

Zsolnay utca torkolatának két sarkán vendéglő volt, az egyik a Fehér Farkas, a másik a Sándor-kocsmá. A mai egyetem épületében működött a főreáliskola. Szemben, a Zsolnay utca és a vasútvonal által bezárt szögben, a mai PEAC-pálya helyén terült el a régi temető, ahova 1904-ben temették el az utolsó halottat. A temetőben egy kis kápolna állt.

1918. pünkösd első napján a 19-esek és a helyőrségi tisztek részére honvédnapot rendeztek a Tettyén. A 6-os tisztek is ott dorbézoltak, a legénység azonban nem hagyhatta el a körletet. A legénység részére kiképzést rendeltek el. A katonák hangulata rendkívül rossz volt, megelégtették a négy év óta tartó háborút, a nélkülözést, ugyanakkor mindenki arról beszélt, hogy napokon belül őket is menetszázadba osztják, és indulnak az olasz frontra. Pünkösdhétfőn, május 20-án reggel nyolc óra körül Molnár Sándor hadnagy lépett be a 6-osok barakkjába, kutyakorbáccsal a kezében. A szemtanúk állítása szerint a hadnagy dühödten nézett végig a hiányos öltözetű, vigyázzban álló katonák során, majd rájuk förmedt.

– Miért nem vonultok ki, mocskos disznók? Megtizedeltetek benneteket!

A korbácsot magasra emelte, és belecsapott egy szerb szakaszvezető arcába, aki közvetlenül az ajtó mellett állt. A pillanat műve volt, hogy a szakaszvezető előrán-totta a bajonettjét, és belevágta a hadnagy szívébe, aki a helyszínen meghalt.

Ezzel a mozzanattal robbant ki a lázadás.

A 6-os katonák dühösen kiáltoztak.

– Elég volt a háborúból! Le a háborúval! Nem megyünk a frontra!

Kitörték a barakkból, előzönlötték a laktanyát, az irodákat. A fiókokat kiszór-ták az ablakon, de semmihez nem nyúltak, semmit el nem vettek. A laktanyában so-kan csatlakoztak hozzájuk, és hamarosan nyolc-kilencszáz fellázadt katona tartotta megszállva a laktanyát és a környéket. Főlfegyverkeztek, és harcra készen vártak. Többen azt ajánlották, hogy azonnal értesíteni kell a bányászokat. A laktanya, a környék visszhangzott a háborúellenes jelszavaktól, majd hamarosan megkezdődött a harc a helyőrségi parancsnok által kivezényelt 19-esek és a 6-osok között.

A belvárosi polgárok az első percekben nem tudták elképzelni, hogy mi történt. Az optimistábbak vigasztalták az elsápadókat, és azt mondogatták: – Csak egy kis harcjáték lesz az egész, egy kis katonatréfa, nem kell begyulladni. A tisztek hamarosan összeszaladtak a Széchenyi téren, és a katonalázadás leverésére alakult gyors-bizottság a mai központi gyógyszer-tár épületében kezdte meg az ellenoffenzíva irá-nyítását a 6-osok ellen. A város másik laktanyájában épp készen állt a frontra a 19-esek egyik menetzászlóalja, amelyet azonnal a katonalázadás leverésére vezényeltek. A 19-esek előrenyomultak a Rákóczi úton egész a főreáliskoláig, és ott védelmi ál-lásba fejlődtek. Az iskola tornyába felcipeltek egy géppuskát, és onnan lőttek a ba-rakkok közé, a két vendéglőbe és a régi temetőbe visszahúzódó 6-osokra. A tűzharc órákon át tartott. Sok volt a sebesült és a halott. A Széchenyi téren már készen ál-ltak a tisztikar által mozgósított friss különítmények, gúlába rakott fegyvere-ikkel bevetésre vártak.

A forradalmár katonák néhány óra múltán segítséget kaptak. Pécsbányáról kö-rülbelül százötven bányász jött be, és a külvárosi temetőnél csatlakoztak a 6-osokhoz. Fegyvert, lőszert kaptak, és bekapcsolódtak a harcba.

Délután három óra tájban sűrű ágyúlövésekkel közeledett Pécs külvárosa felől a siklósi 3-as bosnyák ezred riadóztatott páncélvonatja. A pécsi katonai parancsnok-ság telefonparancsa így szólt: amint Pécs határába érnek, fejlődjenek rajvonalba, és ütközzenek meg a lázadókkal. A páncélvonat többször végiglőtte ágyúival a régi te-metőt, nagy veszteségeket okozva a 6-osoknak. A bosnyákok nagy igyekezetükben egy-egy felbukkanó alakra se sajnáltak ágyúval tüzelni. Az alakulat egyébként a frontra készült, teljes menetfelszerelésben volt. Nem sokat tűnődtek, csak lőttek, és hamarosan véget vetettek a fegyveres harcnak. A lázadók szétszóródtak. Egy részük Kozármislény felé menekült, másik részük Pécsbányatelep felé. Sok sebesültjük volt s halottak is. A 6-osok egy részét sikerült elfogni, ezeket hosszú sorban, szigorú őri-zet mellett kísérték be a Frigyes-laktanyába.

A pécsbányatelepi úton körülbelül ötven-hatvan 6-os katona vonult vissza, akikhez hamarosan csatlakoztak a forradalmár bányászok. A céljuk az volt, hogy a bányászság felkelését rövid idő leforgása alatt megszervezzék, bevonulnak a városba, és megmentik a kiégett forradalmat. Útközben a Károly utcai fogdából kiszabadítottak tizenkét fogoly bányászt, lefegyverezték az őrséget, majd továbbvonultak a Károly-akna fogdájához, ahol szintén lefegyverezték az őrséget, és huszonegy fogva tartott bányászt kiszabadítottak. Időközben a városból kivezényelt honvédjárőrök a fogda fölötti dombról tüzet nyitottak a 6-osokra és a bányászokra. A bányászok túleréje azonban egyelőre elsöpörte a járőröket. A Szent János-kút táján zajlott le a végső ütközet. A túlerőben lévő tiszti megtorló erők szétszórták a 6-osok és bányászok csoportjait. Közülük többen, látva, hogy a felkelést leverték, behúzódtak a Mecsek erdőseibe.

Este katonai készültségek cirkáltak a kihalt város utcáin. A Széchenyi téren gúllakba rakott fegyverek között üldögéltek a bosnyák katonák. A városi és a katonai vezetés utasítására a színházban aznap este is meg kellett tartani az előadást, mintha mi sem történt volna. A Csárdáskirálynőt játszották. A máskor zsúfolt nézőtér helyett alig ötven-hatvan ember lézengett a támlás- és zártszékeken. A páholyok üresen tángotytak, a péznes pécsi polgárok még mindig rémülten ültek otthon az ablak mögött.

A szakaszvezetőt, aki elégtételt vett magának a megalázó sérelemért: másnap halálra ítélték, és a Fehérvári-laktanya udvarán kivégezték. A foglyul ejtett 6-osokból és a bányászokból tizenöt-húsz letartóztatottat pedig a löversenytéren, a mai Újmecekalja területén végeztek ki.

A SZEMTANUK

(*Cservenka Győző. Hetvenéves. Aktív részese volt az ötven évvel ezelőtti pécsi pütkösi forradalomnak. Egész élete harc és áldozatvállalás volt a proletariátus céljaiért. Negyvenkét évig dolgozott a bányában, ötvenöt százalékos szilikózisa van. A Tanácsköztársaság leverése után huszonegy évig élt emigrációban. A második világháború alatt a Gestapo letartóztatta, és évekig a megsemmisítő táborok foglya volt. Dachauban érte a háború vége, de akkor már annyi ereje sem volt, hogy talpraálljon. Öt hónapig feküdt egy kórházban. A háború után új életet kellett kezdenie. 1956-ban, mint aktív bányász fegyvert fogott a munkáshatalom védelmében. Négy kítüntetése van.)*

- Az első világháború vége felé ránkerőszakolták a tízórás munkaidőt. Mi ezt nem akartuk elfogadni. Éhesek voltunk, lerongyolódtunk, falura jártunk csereberélni, ha volt mit. Kukoricaliszttal nem lehetett tíz órát lent dolgozni. András-aknán és Schroll-aknán nem akartuk felvenni a munkát, akkor a csendőrök bekerítettek bennünket. Jött egy ausztriai ezredes, és azt mondta: Mit gondolnak, maguk olyanok itt, mint a katonák a fronton! Erre én azt kiáltottam: Többet akarunk enni! Elég volt a háborúból! Négy hónapot kaptam. A pütkösi lázadaskor tudták a 6-osok, hogy hova kell jönni. Ki is jöttek azonnal Pécsbányatelepre. Én is fegyvert fogtam. Leszereltük a honvédeket, kiengedtünk azonnal vagy hetven fogva tartott bányászt, és megtámadtuk a tiszteket. Azután Cassián felé vonultunk, ott a 19-esek a Fekete-hegyről ránk tüzeltek. Akkor a 6-os katonák az elfogott két tisztet agyonlőtték. Mi pedig fedezéket kerestünk, és visszatüzelünk. Egy bányászunk, Heidt Simon tüdőlövést kapott. A 6-osoknak több sebesültjük volt és halottjuk is. Sötétedésre elfogyott a lőszer. Az üres puskát eldobtuk és hazamentünk. Másnap a csendőrök és a katonák megszállták egész Pécsbányatelepet. Összeszedtek bennünket, és bekísértek az iskolába. Kihallgattak, és vertek bennünket, persze. Pár nap múlva kettesével összekötöz-

ve bekísértek a Fehérvári-laktanyába. A tisztek mindig csak éjszaka hallgattak ki bennünket. A lázadás után tíz nappal statáriális bíróság ítélkezett fölöttünk. Körülbelül hetvenen voltunk vádlottak. Néhány névre még emlékszem, mint a két Langauer, a bátyám Cservenka István, az öreg Komarek, Baczur, Gelofcsák, meg egy Dolánszki nevezetű. Hajdú Gyula volt a védőnk. Két katonát, Takácsot és egy Berta nevűt halálra ítéltek. Ezek tudomásom szerint pécsi emberek voltak. A laktanyaúdváron, a kerítés mellett lőtték agyon őket. Én hét évi váragságot kaptam, minden évben egy hónapi „sötétzárka kenyéren és vízen” szigorítással . . .

(Szűcsy Géza. A 6-osok lázadása idején az 52-eseknél szolgált, mint őrmester. Nem telt el három hónap, ott volt a Piavénál, amikor óránként félmétert áradt a folyó, ahol százezer katona esett el. 1919. március 21. után vöröskatona volt, szakaszparancsnok. Azt mondja: – Nézze csak, ott van a falon a veteránigazolványom és a régi bajonettet . . . A két világháború között tizenhét évig élt emigrációban. A pécsi és a budapesti rendőrségen, mint veszedelmes kommunisztát, anarchistát tartották nyilván. Hetvenöt éves. Mindenre emlékszik, bámulatos pontossággal.)

– 1918 pünkösd másnapján lent voltam a Fehérvári-laktanyában, a lábadozóban, az 52-eseknél. Reggel nyolc-félkilenckor úgy éreztük, mintha az ég összeomlott volna a földdel. Fegyverropogás, kiáltozás. Egyszer csak berontanak a 6-os ezred katonái. Lázadás van, őrmester úr! – kiáltoztak nekem. Én otthagytam a laktanyát, és elindultam a Rákóczi út felé, ahol akkor még általános csend volt. Egyszer csak jön velem szemben egy huszárpatrol. Mondom nekik: legjobb, ha nem mentek oda! Később láttam, hogy jönnek a 19-esek. Aztán kitört a szabályos ütközet. Behúzódtam az Ágoston utcába. Kis idő múlva jöttek a 6-osok. Kérdeztem őket: Hova mentek? Azt mondták: Megyünk a bányatelepre! Várnak bennünket a bányászok! . . . Én április végén jöttem haza Oroszországból. Törökbálinton az orvos azt mondta, hogy baj van a szívemmel, és a lábadozóba küldött. Az igazság az, hogy akik orosz fogságból jöttünk haza, azok mind be voltunk oltva. Itt meg a nagy K. u. K. szellem. Hát, ez nagy ellentétet szült. Ismertem az 52-eseknél is a fanatikus K. u. K.-t . . . Szóval, a levegőben volt minden . . .

(Somogyi Géza. A katonalázadás idején a pécsi fémipari iskolában tanított. Harmincegy éves volt. Jelenleg nyugdíjas tanár, a Dunántúli Napló archívumának vezetője.)

– Én tíz óra tájban hallottam, hogy a 6-os katonák fellázadtak. A nővérem az Irányi Dániel téren dolgozott egy fotoüzletben. Elmentem érte, hogy hazahozom. A Kórház téren egy hadi alakulatba ütköztem, egy 19-es szakaszba. A városházán ijedt arcok néztek le az ablakokból, lent a téren pedig munkásasszonyok fenyegetőztek. A lázadás akkor már visszavorulóban volt. Én a Mária utcán át, s az Ágoston téren mentem, ott épp egy lovas rendőr próbált rendet teremteni, de gyorsan kiemelték a csizmájánál fogva az ott lévő 6-osok. A lovas rendőr akkor elkezdte a családját emlegetni, mire fenéken billentették és elzavarták . . . Elmondanám, hogy egy fémipari iskolai tanuló, akit én tanítottam, Wirth Károly volt a neve, a Fehér Farkasból löszert szállított át a túlsó oldalra a 6-osoknak. A kavicsrakás mögött egy géppuskaállás volt. Ütközben a fiút golyó érte. Föltették egy lovas mentőkocsira, majd a kocsiban újabb találat érte, haslövést kapott. A pécsi köztemetőben fekszik, de már a sirja sincs meg. Senki se gondolt rá, soha a nevét meg nem említették . . . A lázadás utáni hadbírószági ítéletekből kiderül, hogy a felkelés vezetői magyarok voltak. Az egész felkelés nyilvánvaló társadalmi jellegű harcnak indult, azonban az első kudarc után, amikor a 19-

es honvédek visszafoglalták a kaszárnyát, a lázadók tömege haza akart menni Bácskába, és nagy részük el is széledt. Nagy volt a fásultság, a háborúval szemben érzett undor, a feketepiac . . . A lázadást igyekeztek nemzetiségi megmozdulásnak feltüntetni, pedig mondom, az elítéltek nagy része magyar volt . . . Amikor az első négy forradalmárt kivégezték, voltak pécsi hölgyek, akik a tisztgavallérjuk kocsiján mentek ki megnézni a löversenypályára, hogyan hal meg egy ember. Én pedig órákon át nem tudtam tanítani, amikor a gyerekek figyelmeztettek az osztályban, hogy nézzek csak ki az ablakon, ott visznek egy embert a laktanyaudvaron kivégzésre. Mellette egy görögkeleti pap ment, az ember meg csak széttárta a tenyerét . . . Nem tudtam megtartani az órát. Sok halott volt, de hogy mennyi, nem tudom, mert mindent eltitkoltak, mintha semmi se történt volna. Másnap a „hadifoglyok” hosszú menete vonult végig a szigeti országúton meziuláb, mert az új bakancsokat leszedték a lábukról . . . A pécsi értelmiség teljes értetlenséggel állt az eseményekkel szemben. Föl se tudták fogni, hogy mi történt . . .

(Bervay Gyula. A 6-os lázadás idején tizenhét éves volt. Az első puska lövésekről még azt gondolta, hogy a tettyei honvédnapot folytatják, majd a barátaival útnak indult le a Tettyéről, hogy földerítsék: mi történt, honnan jön a lövöldözés zaja? Bervay Gyula ma már nyugdíjas, a város és a környék történetének jó ismerője. Szabad óráit szívesen tölti régi pécsi könyvek között, s kevés olyan eseményt őriz e város krónikája, amire ne emlékezne élethű pontossággal.)

– Reggel nyolc óra után hallottuk a lövöldözést, csak amiatt csodálkoztunk, hogy miért a város felől halljuk? Később mondták, hogy fellázadtak a 6-osok, nem akarnak kimenni a frontra. Az Ágoston térnél nem tudtunk továbbmenni, mert a Kossuth utca és a Sörház utca sarkánál egy géppuskafészek volt, csövével pásztázta az utcákat. Nagy kerülővel eljutottunk a Hal térre. Ott jöttek a huszárok, a 6-osok pedig kézigránátokat dobálták közéjük. A túlerő végül is győzött. A főreál tornyából lőtték a Sándor-kocsmát, meg a Fehér Farkast. Mind a kettő a 6-osok támaszpontja volt. A 6-osok megpróbálták maguk mellé állítani a 19-eseket, a 8-as huszárokat, a 69-eseket, de ez nem sikerült, idő se volt, lehetőség sem, hisz azonnal lecsaptak rájuk. A bányászok odacsatlakozott a lázadáshoz, de ez kevésnek bizonyult. A 6-osok közül sokan elszivárogtak le Szerbia felé, hisz nagy részük újvidéki volt. Azt mesélték akkoriban, hogy lementek a hegyekbe, ahol már nagyon sokan bújdosnak a háború elől . . . Délután még láttuk, hogy lövésre kész fegyverrel kísérik a 6-os foglyokat be a laktanyaába. Ott is voltak kivégzések, a katonai gyakorlótéren pedig tizedeltek. Én ezt nem láttam, de állítólag megásatták velük a sirt . . .

(Doktor Klárának, a pécsi orvosforradalmár leányának levél-fogalmazványa 1918. május huszadikán egy újszegedi barátnőjéhez. A levelet végül is nem küldte el. A fogalmazvány a közelmúltban került elő, itt Igaz Sándornak, dr. Doktor Sándor életrajzírójának engedélyével közöljük.)

„Kedves Kalam!

Rendeztek itt a katonák – a béke tiszteletére – olyan háborút, hogy az ember háta is borsózik bele. Ma reggel 9 órakor az elégületlen katonák fölkelést rendeztek, hogy miért, még biztosan nem lehet tudni, megtelt a keserű pohár, és most kicsordult. Ma reggel a 6-os közös ezred egy indulótélben lévő menetszázada, amikor kikapta az élestöltényeket, föllázadt a tisztjei ellen és egy párat lelőttek. Ekkorra persze, rögtön mozgósították a 19-eseket és 52-eseket, és a 8-as huszárokat, akik aztán fegyveresen, géppuskásan kivonultak a 6-osok ellen. Reggel kilenc óra óta folyik a

harc közöttük, amely most már valóságos utcai harccá fejlődött ki. Mi... elég távol vagyunk a várostól, de azért egész nap halljuk a puskaropogást és a gépfegyverkatogást. Most már három óra múltot délután, de még mindig ropognak a gépfegyverek... A népek visítózva, pánikszzerűen menekültek fődél alá. A főutcán szuronyt szegezve rohantak a katonák, és közöttük a fehér ruhás lányok, asszonyok szaladtak lövöldözés közben, hogy megkeressék hozzátartozóikat. A vasútállomást is elfoglalták a főkelők, és a közeli üzletvezetőségi épületből az alkalmazottak az ablakon másztak ki... Az egész ház izgatott volt, mert mindenkinek volt valakije a városban. Hát, ilyen szép pünkösdi mulatságban van részünk. Kíváncsi vagyok, meddig tart még a lövöldözés, azt mondják, hogy ha estélig nem sikerül az egészet elfojtani, valószínű, hogy a többi katonák is átpártolnak, mert nagy az elégtelenség..."

A VÁDIRAT

Részletek a budapesti honvéd törvényszéknek 1918. október 10-én a pécsi 6-os katonalázadás résztvevői ellen kiadott ügyészi vádiratából:

Az 1917/18. év folyamán Oroszországban lefolyt forradalmi mozgalom nem maradt hatás nélkül az ott levő hadifoglyainkra.

Közvetlen szemtanúi, sőt köztudomás szerint tevékeny résztvevői voltak hadifoglyaink az orosz politikai mozgalmaknak, azokban olykor valóságos vezető szerepet is töltvén be.

Ahhoz, hogy foglyaink közül számosan csatlakoztak a forradalmárokhöz, hozzájárult egyrészt az a körülmény is, hogy ezáltal sanyarú, elnyomott helyzetükön véltek segíteni, s ez annyiban be is következett, hogy szabad mozgási és cselekvési képességet nyertek, s lerázva a szabadságukat lenyűgöző s korlátok közé szorító katonai fegyelem béklyóit, az államrendet felforgató szélső forradalmi irányzat hívei által hirdetett eszméktől elkápráztatva tömegesen léptek ezen eszmék harcossai közé.

A militarizmus megdöntése, a fennálló társadalmi rend megváltoztatása, a munkásság uralomra juttatása volt a forradalmárok jelszava és célja, s mi sem természetesebb, hogy ott élő hadifoglyainkat ezen eszmék terjesztésére megnyerni igyekeztek.

A pécsi cs. és kir. 6. pótzászlóalj III. pótzászádnak legénysége nagyrészt Oroszországból hazatért hadifoglyokból állott.

1918. évi május 20-án az Irányi Dániel téri barakkokban lévő szállás-körletben egy ismételt kiadott szolgálati parancs teljesítését a legénység megtagadta, s a béke éltetése mellett zendülésbe tört ki.

A zendülő legénység feltörte a fegyverraktárt, fegyvert és löszert vett magához.

A zendülő legénység csatlakozásra hívta fel a pótzászlóaljnak a Frigyes-laktanyában elhelyezett legénységét is, s ezzel egyesülve a laktanyából kivonult a városba. Az ekkor már 1500–1700 főre emelkedő zendülő tömeg a békét és a forradalmat éltetve, lövöldözve és erőszakoskodások közepette bejárta a várost, az egyes fontosabb középületeket, úgymint a főpostát s vasútállomást megszállta, majd betört a 19. honvéd pótzászlóalj laktanyájába.

Mint hogy a zendülő legénység megfékezésére a felbomlott rend s katonai fegyelem helyreállítására fegyveres ellenerő igénybevétele volt szükséges, evégből a Pécssett állomásozó m. kir. 19. honvéd pótzászlóalj legénysége, és pedig 9 menetszázad, a m. kir. 8. honvéd huszár pótzászad 1. menetszázada, a m. kir. 9. honvéd gyalogezred 1. géppuskás százada 8 géppuskával rendeltettek ki. A fenti csapatokon kívül, mint erősítés Pécsre rendeltettek a m. kir. 9. honvéd gyalogezred II. zászlóalja 2 géppuskával és 8 BH vadászszázad.

A zendülők a fegyveres erő készütségbenléte s fellépte dacára is folytatták a zendülést, felvették a harcot a leverésükre kirendelt csapatokkal, melynek folyamán mindkét részről többet elestek s megsebesültek.

Eképp a zendülés nyílt lázadássá fajult.

A fegyveres ellenelő fellépése, jelesül a 19. honvéd századok erélyes magatartása következtében a lázadók még a délelőtt folyamán a városból kiverettek s kisebb-nagyobb tömegekben Németbóly–Villány–Mohács irányába elmenekültek.

A lázadók magatartása nem maradt hatás nélkül a városi polgári lakosságra, s különösen nem a munkásosztályra, melyből számosan a lázadók pártjára álltak, fegyvert és töltenyt kapva a lázadóktól, azokat fegyveresen segítették, s az utcai harcokban tevékeny részt vettek. De különösen nem maradt hatás nélkül a lázadók forrongása a várostól kb. 1 órányi távolságban lévő Pécsbányatelep bányász lakosságára. Az amúgyis állandóan elégedetlenkedő elem a legteljesebb mértékben azonosította magát a lázadók magatartásával, s azokhoz csatlakozva tevékeny segítőivé vált. A nyomozat adatai szerint Pécsbányatelepről, valamint az ugyancsak szomszédos Mecsekszabolcsról és Vasasról még a déli órákban is körülbelül százötven bányász jött be Pécsre, a város keleti széléhez, ahol a honvédcsapatok a legerősebb harcban álltak a lázadókkal.

A cs. és kir. 6. pótzászlóalj fellázadt katonáinak szándéka a nyomozat adatai szerint beigazoltan katonai forradalom előidézése volt; célja pedig a háborúnak – erőszakos destruktív eszközökkel az állami és társadalmi rend felbomlasztása s így az ország belső erejének teljes meggyöngítése útján való befejezése.

Ismeretes a katonai lázadásnak fentebb vázolt lefolyásából, hogy mily nagy méreteket öltött Pécs városában, hatása pedig kifelé beláthatatlan, ha idejekorán el nem fojtják.

A katonai forradalom kétségkívül társadalmi, politikai jelleget öltött magára. További cél fegyveres és erkölcsi támogatás útján felújítani Pécs városában a forrongást.

E cél bizonyítására elég utalni a tiszteket hurcoló terheltek magatartására. A békét és forradalmat élteve vonultak Pécs városa felé a lázadó katonákkal, útközben toborozták az embereket a csatlakozásra azzal a céllal, hogy a várost újabb harcok és zavarok színhelyévé tegyék. A fentebb vázolt eseményekből kitűnően csak a véletlenül múlt, hogy az valóban nem következett be.

Terheltek mind nagyrészt eléggé iskolázott emberek, kétségtelenül tudták, hogy egy belforradalom előidézése mily nagy veszélyt rejt magában, tudták, hogy egy harcban álló államhatalom egyedüli ereje a hadsereg, s vádlottak megfontolt szándékkal és céllal egyenesen ezt az erőforrást akarták megsemmisíteni.

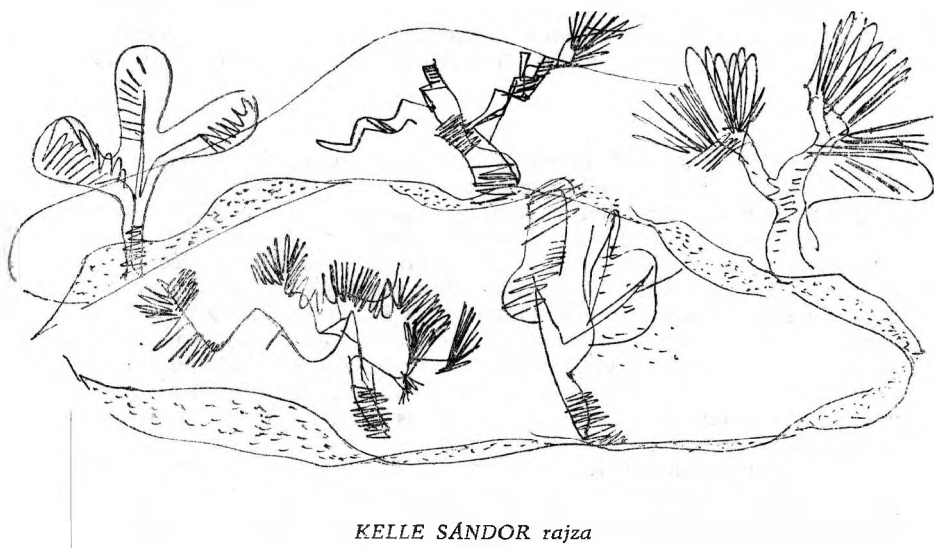
Mindezekből kétségtelen, hogy a terheltek azzal a céllal s illetve szándékból (dolus directus) követték el cselekményüket, hogy az által az osztrák–magyar haderőre hátrány, az ellenségre előny háramolják, miért is a terheltek cselekménye a kbtkv. 327. §-ába ütköző, az állam hadiereje elleni büntettnék volt minősíthető . . .

*

A pécsi 6-os katonák ötven évvel ezelőtti pünkösdi lázadása a kevéssé feltárt munkásmozgalmi események közé tartozik. Dokumentum alig maradt hátra. Az ellenforradalmi Magyarország a szerb megszállás után 1922-ben felújította a pert, de szigorúan zárt ajtók mögött, beleértve a sajtó kizárását is. Két év múlva sajtópert indítottak a Pécsi Lapok és a Pécsi Est című helyi lapok ellen, mert részleteket közöltek a vádiratból, és nyilvánosságra hozták a főtárgyalás időpontját. A szemtanúk száma is ritkul, s a helyzetet nehezíti, hogy a 6-os alakulat lényegében újvidéki volt, a lázadás közvetlen katonai résztvevőinek túlnyomó többsége – ha még él – valószínű Jugoszláviában él. Szépirodalmi „dokumentuma” is csupán egy van, *Csuka Zoltán: Piros pünkösöd Pécsen* című kitűnő elbeszélő költeménye.

Munkásmozgalmi évfordulók sorozatában élünk. A múlt év őszén ünnepeltük az októberi forradalom ötven évvel ezelőtti győzelmét, benne a magyar internacionalisták forradalmi szerepét is. Az idei év őszén ünnepeljük a Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulását és az

őszirózsás forradalom napjainak ötvenéves emlékeit, majd a jövő év márciusban a Magyar Tanácsköztársaság ötvenedik évfordulóját. A magyar munkásmozgalomnak egy nemzetközileg is rendkívül fontos szakasza zárult le a Tanácsköztársaság győzelmével, és ennek a szakasznak az utolsó, mondhatjuk a forradalmi felvonása kezdődött a pécsi 6-osok katonai lázadásával 1918. május 20-án. Az ellenforradalmi Magyarország – minden intézkedése erre vallott – igyekezett elhallgatni a 6-os lázadást (amely órák alatt megmozgatta a pécsi bányászsgót, a pécsi munkásokat) és igyekezett mindenekelőtt a legkeményebb eszközökkel leverni. A pécsi 6-osok pütkösi lázadása a legnagyobb katonafelkelés volt az első világháború végén. A huszonöt évi módszeres elhallgatás és a felszabadulás utáni bizonytalanság (vagy időhiány) az eseménnyel s résztvevőivel szemben – legfeljebb a történészeket hozza nehéz helyzetbe a kutatások során, de maga a háborúellenes lázadás forradalmi fényel csillog a történelmi messzeségből. Egészével s részleteivel is figyelmeztet egy lényeges szempontra. Sokan hajlamosak Pécsnek valami különös, már-már magányosnak tűnő helyet keresni (szinte mindenben) a történelemben is, benne a munkásmozgalomban is. Kétségkívül igaz, hogy a szerb megszállás az első világháború után átmenetileg sajátságos helyzetet teremtett Pécsen és Baranyában, de épp a 6-os lázadás is hiteles történelmi bizonyíték, hogy eltekintve a szerb megszállás időszakától – Pécs és Baranya forradalmi nem speciális jellegűek voltak, hanem szerves alkotó része a magyar történelemnek, a hazai munkásmozgalomnak, amely az adott időszakban maga is hasonlóképpen része volt az első világháború európai proletármozgalmának, a győztes októberi szocialista forradalomnak, s az azt követő más proletárforradalmaknak.

KELLE SÁNDOR rajza

Hitelrontás

*Mivelhogy bolondnak néztek,
ügyet se vetettek rád a bolondok.
Vállveregetve kiröhögtek:
beszélj, majd csak fogy, ha mondd.*

*D ü h ö n g t é l a hitelrontáson,
s nyakadra járt néhány idéetlen:
miket locsogtál?! Senki haja szála
sem görbült meg Ninivében!*

*U j j o n g a n é k a hitelrontáson,
ha nem fogna rajtunk az átok;
ha a bolondoknak mégse sikerülne
főlrobbantani a világot!*

Zavaró

**NEMEMLÉKSZIK
NEMEMLÉKSZIK
NEMEMLÉKSZIK**

*a lepke a bábra
gyümölcs a virágra
csibe a tojásra
isten a világra*

**NEMEMLÉKSZIK
NEMEMLÉKSZIK
NEMEMLÉKSZIK**

*a testvér
az atyjafiára*

**NEMEMLÉKSZIK
NEMEMLÉKSZIK
NEMEMLÉKSZIK**

Hát így

*A kuporgatva szerzett
s keservesen megőrzött
tágas családi porta
autóvá zsugorodottan pislog
csóró kis távlatokba.*

*A hajdani kardos angyalt,
a töpörödött nagymamát
szenilis öreglányá devalválta
a haladószellemű család.*

*Elöl a fia, a menyé;
a hátsó ülésen
– noha
öt személyre szól a forgalmi –
teszeleg a két unoka.*

*A nagymamának nem tesz jót
a benzinszag
s az a fránya
eszeveszett rohanás;
jobb neki
a szociális otthon-nyújtotta magányban.
Hát így.*

*Egyébként kirándulásra való
békés vasárnap délután van.*

Mesebeli

*Fedél ha jégeső fölöttem
Parázs ha pipámat megtömtem
Paprikás szalonna Pohár bor
Királylány – persze elvarázsolt*

*Hétfeljü behemót sárkánygyík
Éppenhogyan érjek a válláig
Naponként egy fejét levágva
Ne töltsen az időt hiába*

Pajzán triptichon

1. CSINGILINGI

Egyik igen népszerű irodalmi folyóiratunk nemrégiben (kell, hogy emlékezzenek rá), vitát indított a modern építészet kérdéseiről. „Építészet és ember” – ez volt a vita címe, ha jól emlékszem. Mindenféle okos embereket megszólaltattak ebben a vitában. Ne vegyék dicsekvésnek, ha azt mondom, engem is felkértek, szóljak hozzá. Nem azért, hogy okos vagyok, hanem azért, mert köztudott, hogy úgymint mindenbe beleszóllok. Gondolták ott a lapnál, hátha most véletlenül valami okosat mondok. Ők nagyon bölcsen tudják, hogy sok minden kitelik az embertől. Node, valóban, miért ne érhetnék én a modern építészethez? Nem vitás, az építészetrel magával, konkrétan elég korán kapcsolatba kerültem, mert ha emlékezetem nem csal, legfőjebb tízéves lehettem, amikor apám a balkezembe nyomta a rövidre fogott gyeplőt, a lóhajtó ostort pedig a jobbkezembe, s azt mondta: hajtsd körbe körbe. Én álltam a sártenger közepén, forogtam a saját tengelyem körül, így hajtottam magam körül öreg kehes lovunkat, így vágtuk, gyúrtuk-dagasztottuk – elismerem, konzervatív technikával – a sarat, amiből mi magunk aztán házunk falát felraktuk. Később kitanultam a vályogvetést, de egyéb módokon is (bunkerépítés, falbontás stb.) kijutott nekem az építőipari tevékenységből, nem részletezem, ennyit is csak jelzésképpen, hogy igenis, minden jogcímem megvan ahhoz, hogy hozzászóljak a modern építőipar problémáihoz, az emberről nem is beszélve.

Hozzá is szóltam. Mégpedig nem holmi szakbarbár módján, okoskodó zsargonnal teletűzdelt száraz és unalmas fejtegetést küldtem az említett irodalmi folyóirathoz, hanem – a közérthetőség jegyében – egy mélyértelmű, tanulságos történet elmondásával próbáltam megvilágítani a modern építészet és az ember kapcsolatának a lényegét. Legnagyobb megdöbbenésemre hozzászólásomat nem közölték. Sokfelé feltűnést keltett, hogy én nem szóltam hozzá, hanem is lett semmi haszna a vitának, nem úgy, mint a többinek, amibe beleszóltam.

Teljesen elfogadhatatlan magyarázat kíséretében adták vissza a kéziratot. Olyasmit próbáltak nekem bebeszélni, hogy én (Én!) teljesen félreértettem a dolgot, ők ugyanis az építészet elvi és gyakorlati kérdéseiről akarnak vitatkozni, nem pedig holmi szexuális aberrációk mibenlétéről. Hozzászólásom – szerintük – nem visz közelebb a kérdés megértéséhez, mellékvágányra siklana a vita, ha az én hozzászólásomat közölnék. Próbáltam velük okosan beszélni, de oda se figyeltek, sőt azt mondták sokat sejtetően (ismerős módszer!), hogy én csak hallgassak, mert már régen figyelnek engem, és észrevették, hogy nekem mindenről u g y a n a z jut az eszembe, és ez már több mint gyanús, én csak hallgassak, örüljek, hogy élek. A kéziratomra bök-dösvé azt is felhánytorgatták, hogy tele van kétértelműségekkel, annyira, hogy az már nem is lehet kétértelmű, meg illetlenségek vannak benne, sőt, pornográfia, meg trágárság, úgy hogy éppen ideje lenne indítani valahol egy vitát azzal a címmel: „Trágárság és irodalom”.

Nem tudtam velük zöld ágra vergődni. Elhatároztam, nem vitatkozom velük, örökké csak vita, vita, vita? Meddő civakodás helyett inkább közkinccsé teszem a szóban forgó hozzászólásomat. Tessék, itt van, változatlan szöveggel. Döntse el a józan ítéletű olvasó, vajon nem az-e, aminek én szántam: hozzászólás a modern építészet elvi és gyakorlati problémáihoz?

Történetem hőse egy fiatalasszony. Csinos, természetesen, mert ha már fiatalasszonyt választ az ember, az legyen csinos, vállalkozó természetű, meg minden, ami

belefér. Nos, ez a csinos, eleven kedélyű és vállalkozó hajlamú fiatalasszony – különös, de ha egyszer így van! – szerette a férjét. Ragaszkodott hozzá, s beérte vele. Nagy szó! Férjének rendes és jól fizetett szakmája volt, ami életüket anyagilag is biztonságossá tette, hiszen mindenfelé óriási építkezések indultak akkoriban, szükség volt a jól képzett kőművesekre, s a férjének éppen ez volt a szakmája. S hogy az asszonyka minél közelebb lehessen a férjéhez, ő meg a darukormányzást tanulta meg, ami tudvalevőleg nem megerőltető és pont nőknek való munkakör. Rendszerint sikerült is ugyanazon az építkezésen dolgozniuk, s ez még külön is kényelmessé, zavartalanná, mondhatnám, harmonikussá tette életüket. A férj sűrű overállban, az asszonyka is feszesen rászabott kezes-lábasban ment a munkahelyre, karonfogva, hazafelé is együtt ballagtak, karonfogva és bizakodón előre tekintve, mintha a május elseji plakátról éppen most léptek volna le.

Lakásuk azonban nem volt. Ahogy lenni szokott, cipésznek jó cipője, kőművesnek jó lakása nincs. Alბérletben húzták meg magukat, de jó volt azért ez így is, mert egy ágyban aludtak, melegítették egymást, kevesebb tüzelő fogyott ezáltal. De azért szerették volna, ha egyszer már a maguk otthonában lakhatnának. Nem meglepő tehát, ha rövid és megértő eszmecsere után úgy döntöttek, hallgatnak a munkaerőtoborzók szavára, és elmennek Dunapentelére várost építeni. Jó kereseti lehetőség kecsegtetett, s főképp az a perspektíva ragadta meg a fantáziájukat, hogy a felépülő első lakásokba ők, maguk az építők költözhetnek bele, előnyben természetesen a családosok, nemkülönben a házások. Így kerültek Dunapentelére, már az építkezések kezdetén. A férj rakta a falakat, az asszonyka a magasból kormányozgatta a darut – tisztára idillikus házasság. Megelégedésük tetőfokra hágott, amikor végre valóra vált az ígéret. Lakást kaptak.

Mégpedig a város leghamarább felépült utcájában, azoknak a házaknak egyikében, amelyeket „bivaly”-nak nevezett el a pentelei közvélemény, minthogy csakugyan hasonlítottak is ezekhez az ormótlan, lusta állatokhoz. Két utcasort alkottak a bivalyok, ezek a teljesen egyformára épült behemót lakóépületek. Munka után most már a maguk otthonába, az egyik bivaly egyik lépcsőházának második emeletén lévő két-szobás lakásukba térhettek haza.

Gizus azon a napon is – mert a férje Gizusnak becézte asszonykáját –, alighogy lemászott a daru kalickájából, sietett hazafelé. Az a feszesen rásimuló kezes-lábas volt rajta, amire már céloztunk az imént. Férje más irányból ugyan, de ugyanezen az időben tért haza bivalybeli lakásukba. A kezes-lábast szívesen viselte Gizus, mert lépten-nyomon tapasztalta, milyen hatása van annak az egyszerű ténynek, hogy a feszes nadrágban, járás közben ingerlően adja ki magát a csinos, kerek feneke. Amerre elhaladt, a félkész házakon dolgozó férfiak hangos és zaftos és teljesen egyértelmű megjegyzéseket tettek rá, úgy látszik, megmozgatta a fantáziájukat a házak között ellépkedő asszonyka, és mindenfélét jutottak az eszükbe. Illetve, legyünk pontosak: mindegyiknek pontosan ugyanaz jutott az eszébe. Gizust ez nem keserítette el, sőt. Alaposan jóllakatta hiúságát, mert hogyne lett volna hiú egy olyan csinos, eleven fiatalasszony, mint ő? Mindenki arra hiú, amije van. Jól esett neki, hogy ennyire meg tudja mozgatni a férfiak fantáziáját. Olykor viharos jókedvre hangolta ez a sokféle megjegyzés, mert tudta értékelni, milyen előny az életben, ha valaki ennyire fel tudja piszkálni a másik nemet. Nos, épp ilyen felhangolt érzelmi állapotban sietett hazafelé aznap, vidáman és szeleskedve kapkodta piskótáit, ahogy formás lábait a munkájukat arra az időre félbehagyó dömperesek, kubikosok, kőművesek, betonozók és egyéb szakiparosok nevezték. Hangos megjegyzéseik, elismerő füttyentéseik valósággal kézzel kézre adták Gizust, akit alaposan felajzott ez a magasztaló kórus. Alig várta már, hogy hazaérve, férje két erős karjával felkapja őt a levegőbe, mert így szokták kezdeni.

Ugyanezzel a vidám lendülettel perdült be az egyik bivaly egyik lépcsőházába, s vidáman, kettesével szökellve a lépcsőn, haladt felfelé a második emeletre.

Az ajtó előtt megállt, hogy szusszanjon egyet. Megpróbálta a kilincset – nyitva volt az ajtó. Ezt is így szokták: amelyikük előbb hazaér, nem csukja be kulccsal az ajtót, hogy a másik ne bajlódjon a nyitogatással, azzal se teljen az idő. Nyitva az

ajtó, tehát a férje itthon van. Gizus beviharzott. A fürdőszobából jött valami hang, zörej: víz csurgott a csapból. Gizus benyitott. Rendkívül kellemes látvány várt ott rá. Férje, úgy látszik, kissé korábban jöhetett haza, mert már lezuhanyozott, és most kezd öltözködni. Az inggel kezdi. Két karja a magasban, s a fején át húzza magára lefelé az inget. Gizus – mert néha oktanul is játékos a kedve –, nem bírt ellenállni egy fura ötletnek: ki kell használnia férjének azt a helyzetét, hogy az ingen nem lát át. Leguggolt férje elé, s megcsiklandozta a hasa alját. Ujja hegyét jobbra-balra mozgatta, mintha csengőt játszana, aminek az ütőjét jobbra balra lengeti. Kacarászva felkiáltott:

– Csingilingi!

És még egyszer:

– Csingilingi!

Aztán felnézett, mit szól férje ehhez az anyagi ötlethez. Az öltözködő férfi gyors rántással magára húzta az inget, a feje kibukkant a gallér fölött, s egy vadidegen, ismeretlen, meglepetten bámuló férfiarc meredt Gizus megdőbbent arcára, melyre ráfagyott az iménti incselkedő mosoly. Gizus annyira megkábult ettől a váratlan döbbenettől, hogy valósággal megkövült, egyszerűen képtelen volt elengedni azt, amit fogott. S ebben a pillanatban a háta mögött iszonytató hang süvöltött fel. Asszonyi vad, dühös sikoly. A nő – nyilván ennek a vadidegen férfinak a felesége – vérig sértve tulajdonjogának megháborgatása miatt, dühének minden habját, indulatának minden átkát Gizusra zúdította. Hátról belerúgott, a hajába ragadt, s a fürdőszobában egy pillanat alatt csörömpölő közelharc kavargott. Gizusra rászakadt a pokol, minden csúnyaságával. Valahogy kitépdeste magát az asszony kezei közül – a férfi mindvégig megbabonázottan, tétlenül nézte ezt a fürgeteget –, megtalálta az ajtót, és lerohant a lépcsőn.

A bosszúszomjas feleség azonban úzóbe vette. A lépcsőház visszhangozva erősítette fel szitkozódását, az ajtók rebbenve megnyíltak, kíváncsi fejek kandikáltak ki minden fordulónál, minden lakásban szétáradt ez a fertelmes hangzuhatag. Gizus végre a földszintre érve, épp abban a pillanatban ugrott ki az ajtón az utcára, amikor feje fölött csörömpölve szétrobbant a lépcsőház üvegablaka: az üldöző feleség valamelyik fordulóban felkapott egy cserép muskátlit, odavágta, de csak az ablakot találta el. Ez sem akadályozta meg azonban abban, hogy kirohadjon az utcára, s ott is harsogva, süvöltözve szidjon minden cábár ringyó dögöt, aki az épülő új várost ellepte, s akik már arra is rávetemednek, hogy fényes nappal bemenjenek más tisztességes ember lakásába, és más tisztességes asszony férjének megrángassák a ... s megmondta, az egész utca fülehallatára és szórakoztatására pontosan megnevezte, hogy az ő férjének micsodáját rángatta az az utolsó cafat, ami amott menekül már az utca végében.

A sajnálatos eset természetesen nem maradhatott titokban. A következmény akár tragikusnak is nevezhető: minthogy a menekülő Gizusra többen ráismertek, teljességgel lehetetlenné vált a helyzete a városban. Már, ha kilépett az utcára, és végigment az épülő házak között, mindenhol felhangzott az az átkozott csingilingi, képzeltető, miféle ajánlatok kíséretében, s elgondolható, a férje is miféle macerákat szenvedett végig a munkahelyén, a felesége miatt, a bosszút lihegő, bivalybeli feleség dühéről nem is beszélve: jó ideig nyomozott Gizus után, akit csak egyszer szeretett volna még a körme közé kapni. Vége szakadt annak is, hogy Gizus meg a férje kart karba fűzve sétálgassanak estefelé, – sötét felhő árnyékolta be a régi harmóniát, végtére is el kellett költözniök onnan, mentek más építkezésekre, ide-oda hányódtak, valakitől hallottam, azóta Gizus elvált a férjétől, sőt a második férjétől is elvált, most csak úgy él együtt egy termelőszövetkezeti nyugdíjas raktárnokkal, aki üti, veri, teljesen kisiklott az élete, és csak azért, mert Dunapentelén olyan átkozottul egyformára építették a házakat és a lépcsőfeljárókat.

Nos, ez volt az a történet, amelynek elmondásával hozzá akartam szólni az említett irodalmi folyóirat Építészeti és ember című vitájához. Az olvasó most már maga is megítélheti, milyen szemellenzős szakbarbár volt az, aki azt mondta, hogy én (Én!)

mellébeszélek a dolgoknak és hogy én (Énl) vagyok az, aki félreértettem a vita témáját és szándékát. Minden jóra való olvasó megállapíthatja, hogy én igenis a lényegről beszéltem, és mindvégig építészeti szempontból világítottam meg egy sajnálatos eset tanulságait.

2. LELKI TANÁCSADÓ

Mindig csodálattal adóztam azoknak, akik élettapasztalatukra, velük született képességekre meg minden egyébre hivatkozva oly szakavatott tanácsot tudnak adni a házaseset kisebb-nagyobb dolgaiban. Kell ehhez egyfajta, a meresszég, a bölcsesség és a sarlatánság határain mozgó vállalkozói kedv, ami sokunkból hiányzik, ellenben megtalálható volt például a legendás kovácsban, aki görbe bicskával hályogot operált az emberek szeméről. Bevallom: olykor enyhe borzongással olvasom azokat a lelki tanácsokat, amelyeket egyik-másik képes hetilapban törött szívű hajadonok, elhanyagolt menyecskék, első szerelmükből kiábrándult diáklányok számára küldenek, változatos jeligék alatt. Mindig arra gondolok: vajon mi történik, ha a tanácsot valaki megfogadja? Erről szól a következő történetem.

Egyik ismerősöm családi tűzhelye az utóbbi időben inkább családi tűzfészeknek volna nevezhető, s ebben senki más nem hibás, mint ismerősöm. Tudom, hogy hálás az olvasó, amikor az újságokban körmönfontan kiteragetett családi ügyekről olvashat: az iszákos férjről például, aki rendszeresen kimarad, s az elfogyasztott szesz-ital mennyisége pontosan lemérhető azon, hogy hány percig kotorász a kulccsal, amíg az imbolygó kulcslyukba beletalál. Ezek miatt a szesz-állapotok miatt a családi egyensúly felborul, a gyerekek elkallódnak, az újságcikk jól elveri a port a megátalkodott férjen, a női olvasók különösen hálásak az ilyen cikkekért. Ez alkalommal nem lesz semmiféle elemzés, csupán azt szögezem le, hogy ismerősöm esetében éppen ilyen dolgokról van szó.

Az asszonyka rendszerint csipőre tett kézzel állt, hálóingben, az előszobában, s amikor a borongós tekintetű férj felbukkant, kezdetét vette a monológ. Az asszonyka sohasem tanult dramaturgiát, mégis hallatlan biztonsággal sorolta a szöveget. Az ilyen monológok egyébként – mint ezt a férfitársaim közül sokan tanúsíthatják – pontosan kialakult dramaturgiai szabályok szerint (akár Shakespeare is írhatta volna őket), olyannyira hasonló szöveggel hangzanak el évszázadok óta sokezer előszobában. „Hol tudtál eddig tekeregni?” – így kezdődik. Aztán jön az, hogy „Persze, megint dől belőled a borszag”. Következik a család, ami a férjnek már nem számít semmit, rusztikus környezetben a kóbor kutya is szóba kerül, urbánus viszonyok között a kutyamotívumot a villamos helyettesíti, amelyik „hogy nem tudja már elütni, amikor össze-vissza tántorog az utcán”, befejezésként falun a kút, városon a Duna említődik, mint amibe az asszonyka bár inkább beleugrott volna, minthogy egy ilyen emberhez ment feleségül, vesztére.

A férj persze sóhajt, szótlánul csámcsogja az elébe lökött kihűlt, kimeredt vacsorát, s viszonylag józan pillanatában azon bánkódik, hogy őt nem érti meg a felesége. Aztán megcsókolja – ha eszébe jut – a borszagtól megborzongó csemetéit, s öt perc múlva jóízűen horkol.

Ismét nem óhajtók a lehetséges okok és okozatok boncolgatásába belefogni – ezt intézze el minden olvasó otthon, intim családi körben, a helyi viszonyokra konkretizálva a kérdést –, csak annyit a továbbiak megértése végett, hogy ismerősöm szóban forgó felesége háborgó indulattal szokta panaszkodni baráti körökben:

– Hiába szidom, hiába macerálom, hiába minden, nem és nem. Iszik és iszik. És minden este kimarad.

A férj pedig elcsukló hangon szokta megindokolni magatartását az apák meghitt boltjában, így:

– Hát ki lehet birni azt a folytonos macerát? Egy ló idegei nem bírnák, amit nekem folyton hallgatnom kell. Folyton szid, folyton macerál. Egy pokol ez így. Inni kell, barátom, inni és felejtetni.

Újabb kimaradás újabb szidalmat szül – újabb szidalom újabb kimaradásra ad okot, olyan ez, mint a láncreakció az atommáglyában.

Mit lehet ebben a helyzetben tenni? Mi a kiút? A Megoldás? Az olvasónak azt ajánlanám, hogy itt talán abba is hagyhatnánk a történetet, s nyitnánk egy általános és nyilvános vitát ezzel a címmel: „Ön mit tenne hasonló helyzetben?” –, de ennek a vitának nem látom a végét és a hasznát. Az egyetlen helyes megoldást – tanácsot kell kérni az említett képes hetilap lelki tanácsadójától – senki sem találná el. Erre csak a feleség gondolt, mert ő nem valamiféle nyilvános vitában vett részt, hanem a saját bőrén érezte a helyzet tarthatatlanságát.

– Nincs más hátra, meg kell kérdezni, mi a véleménye a mi helyzetünkről a lelki tanácsadónak –, így töprengett. Végtére is meg akarta menteni a férjét, két gyermekének atyját, ezt az iszákos, tekergő családapát a családja és a társadalom számára.

– Annyi mindenkinek adnak tanácsot, adjanak nekem is, elvégre én is előfizetem azt a lapot, és hűséges olvasójuk vagyok –, s fogta, levelet írt. Elhervadt Remények jelígerére kérte a nyilvános választ, hogy mások is okuljanak az ő súlyos helyzetéből. Nem is soká megjelent a válasz, s így hangzott a tanács:

„Elhervadt Remények. Megértjük zaklatott lelkiállapotát. Férje valóban helytelen utakon jár, de szerintünk még nincs minden elveszve. Megértő szívvel még vissza lehet téríteni az ilyen ki-kimaradó, ivásban elmerülő férjeket a családi fészek melegéhez. Ehhez azonban az szükséges, hogy elsősorban Ön legyen emelkedett gondolkodású. Talán Ön is hozzájárult ahhoz, hogy a dolgok így elfajultak. Gondolkodjék csak el, kedves Elhervadt Remények, vajon hasznos módszer-e az, ha – mint levelében írja – a férjét kimaradásai alkalmával folyton szidja, korholja. Talán ez is egyik oka annak, hogy a férje máshol, mondjuk az ivócimborái körében keres megértést, jó szavakat. Nem megy az ember szívesen olyan helyre, ahol folyton csak hibáit, rossz tulajdonságait hánytorgatják. Próbálja meg a merész fordulatot, hátha beválik, hátha épp Ön lesz ilyen szerencsés. Ezután ne korholja a férjét, hanem, mintha kicserélték volna, fogadja a hazatérő férjet szívélyesen, udvariasan, éreztesse vele, hogy...”

Romantikus regényekben gyakran lehet olvasni, hogy az asszony ölébe ejtett kézzel ül, miközben bensejében viharok dúlnak, és elmélyülten gondolkodik valamin. Ezt a fordulatot itt is lehetne alkalmazni, mert az asszony valóban ölébe ejtette a kezét a képes hetilappal együtt, bensejében viharok dúltak, ám a gondolatai egyáltalán nem voltak romantikusak. „Mit? Még ti is neki adtok igazat, holott én vagyok az előfizető? Mit, még hogy én legyek udvarias? Övele szemben? Mintha kicserélték volna? Miért engem kell kicserélni? Miért nem őt? Hát egy frász nem kéne abba a részeg képébe?”

Azonban az asszonyi logika – a biblia is megjegyezte már – kiismerhetetlen. Előbb a feleség úgy döntött, hogy többé nem fizet elő arra a képes hetilapra, amelyik ilyen képtelen tanácsot tud adni, de utóbb az jutott eszébe: hátha nem is képtelen az a tanács? Azt írják, egyszer-mászor már bevált ez a módszer. Miért is ne próbálná meg? Legalább egyszer. Elvégre, ha iszik is, az ő férje az a férj. Mit tehet mást? Agyonverje? Álmában? Mi lesz a két gyerekkel? Míg ő a börtönben van? Nincs más hátra, tesz egy próbát. Megállj – fenyegette meg férjét gondolatban –, azért is megmentelek az alkohol karjaiból.

S legközelebb úgy cselekedett, ahogy a tanácsadó tanácsolta. Fogai épp hogy nem csikorogtak, hangja remegett a visszafojtott dühtől, legszívesebben a körmeit akasztotta volna a férj bamba képébe, mégis, a már ezerszer elmondott monológ helyett így fogadta a hazatérő férjét.

– Szervusz, édesem, már úgy vártalak!

A férj meglepetten csuklott egyet, és halkan ezt motyogta:

– Sokolom kezedet...

– Biztosan nagyon fáradt vagy, szívem. Már harmadszor is feltettem a vacsorádat a gázra, hogy meleg legyen, mire vacsorához ülsz. Szaladok, szívem, megnézem, meleg-e még.

- Sokolom kezedet . . .
- Van maradék is, de ha kívánod . . . odaülök szívem három tojást.
- Sokolom kezedet . . .
- Nézd, itt a papucsod. Tedd magad kényelembe, máris itt a vacsora.
- Sokolom kezedet . . . – és újabb csuklás.

A férj papucsban asztal mellé ült, felesége, mintha csakugyan kicserélték volna, sűrögve forogva keringett körülötte, s míg a férjecske ide-oda billenő fejjel evett, folyton csupa kedves, udvarias dolgokat duruzsolt a fülébe. „Ízlik, szívem?” Mire a férj nem tudott egyebet mondani: „Sokolom kezedet”. Az asszonyka csöpögött a kellemtől, magában pedig így sziszegett: te piszok, te utolsó részeg disznó, most aztán panaszkodj, hogy azért iszol, mert én folyton macerállak . . . hát most nem macerállak.

- Nem forró a tea, kedvesem? Akarsz bele még egy kis rumot, szívem?
- Sokolom kezedet, – mondta újólag a férj, s laposakat pislogva, szuszogva tartotta a rumos üveg alá a bögrét.

„Még mindig kell neki . . . hogy nem gyullad meg benne az a rengeteg alkohol” – legszívesebben az asztalhoz ütögette volna a férj bóbiskoló fejét, de mindegy, ezt a mártíromságot a cél érdekében – hogy a férj ne hivatkozhasson az otthoni macerákra – végig kellett csinálnia.

- Kell a lábviz, szívem? Nem akarsz lábat mosni?

A férj akart lábat mosni. Csaknem elaludt a melegvizes lavor fölött. Elégedett, álmos képpel szuszogott, szűkre húzott szemekkel pislogott, miközben a lábát szárazra törölgette. Időnként csuklott. Az asszony elgondolkozva nézte. Talán sikerül. Talán mégis jó volt a tanács. Mégsem mondja le a képesújságot. Egészen másfajta ez a ma esti hazatérés. Más a légköre. Kicsit megalázó az ő számára, de hátha megéri ezt a kockázatot. Hátha máskor hamarabb megkívánja a férj a hazatérést, ha így fogadják. S miután a férj lábait szárazra törölgette, a feleség lágy és türelemmel telt hangon megszólalt:

- Most aztán . . . szívem, azt hiszem, ideje volna lefeküdni, nem gondolod? Ágyba bújni. Hajcsikálni.

Az álmos férj még pislogott párat, majd megszólalt, s szavaiból arra lehetett következtetni, hogy az asszonyka a lelki tanácsot – viselkedjék úgy, mintha kicserélték volna – nem várt, sőt teljesen meglepő eredménnyel oldotta meg. A férj ugyanis e szavakkal válaszolt az asszonyka ágybabújási javaslatára:

- Ágybabújni? Remek! Feküdjünk is bele gyorsan, mert a feleségem megint kiveri a balhét, ha későn megyek haza . . .

Az imént fel akartam tenni a kérdést: Ön mit tenne hasonló helyzetben –, de akkor még a helyzetet nem tartottam eléggé kiélezettnek ahhoz, hogy a nyilvánosan kibontakozó vitához alapul vehettük volna. Most azonban már jogosnak és időszerűnek tartom a kérdést, főként női olvasók számára: Ön, asszonyom, mit tenne hasonló helyzetben? A vitát megnyitottnak tekintem, de kérem, hogy véleményüket ne velem, hanem férjükkal közölgék, hátha még mindig lehet segíteni a helyzeten. S ha netán nem tudnának megegyezni, forduljanak önök is a lelki tanácsadóhoz.

3. A SZALMAÖZVEGY

Most következő történetem hőse olyan ember, akiben megvolt a hajlandóság a csöndes belenyugvársra is meg a lázadásra is, tehát ebben a tekintetben éppen olyan volt, mint mi, többiek. Mégis inkább azt mondhatnánk, életét, hivatali és otthoni magatartását, nézeteit és elveit – életvitelét, ahogyan ezt komolykodó könyvekben írják –, inkább a csöndes belenyugvás jellemezte. Foglalkozására nézve könyvtáros volt, és ez sok mindent megmagyaráz. Élete kisebb zökkenőkkel, de merészebb fordulatok nélkül folydogált az élet – mint a régi regényekben írták: – szikláit és zátonyai között.

Fizetését az előirt napon pontosan megkapta, s úgy, azon melegében adta át feleségének, aki a fizetés jeles napjain nem is otthon, hanem egy közeli presszóban várta őt meg, azt a veszélyt sem kockáztatva, hogy hazáig menve, borkóstoló, presszó, kocsmák és más ledér helyek előtt vigye drága terhét a férj. Már ott, a presszó apró asztalánál legombolta tőle a dohányt –, ahogy ezt viszont a legújabbkori srácok mondják.

Volt ebben valami kicsinyes és kínos dolog, de mit meg tud szokni az ember! A könyvtáros másként el sem tudta képzelni, minthogy a presszó asztalánál visszakap a feleségétől két húszast. Zsebpénznek. Egy hétre. A két húszast elégedett szuszogással dugta a belső zsebébe, s a dupla árát olyankor a feleség fizette, gavallérosan.

Nos, éppen ennek a szerény, és a sorsába a boldogságra hajlamos emberek igénytelenségével beletörődött könyvtárosnak az életébe belelépett egy hölgy. Mégpedig egy olyan hölgy, akinek foglalkozását minden jobb családban csak erős felindulás alkalmával, vagy inggomb eltűnése alkalmával szokás néven nevezni, de csak ha a gyerekek nem hallják. A sokat próbált olvasó már tudja, miből élt a hölgy.

Ezzel a hölgygel egy szelíd, mindenképpen tipikus, békés nyári alkonyaton ismerkedett meg a könyvtáros. S mivel az élet nyers dolgaival szemben sokszor árult el meglepő tájékozatlanságot, azt hitte, az élet nagy pillanata következett el számára, amikor a hölgy megszólította. Mert hogy a hölgy szólította meg a könyvtárost s nem emez a másikat, erre önök is mérget vehetnek, hisz már tudnak a könyvtáros gyámságtalanságáról, és a hölgy élelmességét is bátran feltételezhetik, ha már a foglalkozását sejtik. Vannak dolgok, amik együtt járnak.

Ne gondoljuk azonban, hogy a megszólítás nélkülözötte az illetet, a jobb körökben divó tapintatot, és azt se higgyék, hogy a megszólítás egyenesen arra irányult, amire önök gondolnak. Nem, sőt, ellenkezőleg.

– Kérem uram – mondta a hölgy –, nagyon lekötelezne, ha megengedné, hogy együtt mehessünk át ezen a sötét parkon, legalább addig, amíg forgalmas utcába érünk, mert . . . olyan rondák a férfiak. Itt a félhomályban mind olyan toladó!

Igy a hölgy. Ismerősünk, a könyvtáros még olyan iskolába járt, amelyikben a lovagiaságot külön tanították, s csak természetes, hogy felajánlotta szolgálatait a hölgynek, aki már odáig volt a férfiak miatt. Ezen a könyvtáros nem csodálkozott, mert a hölgy csinos volt, mozgására nézve pedig ingerlően harmonikus. Sőt, ami több, intelligens! Két kötet könyv volt a könyvtáros hóna alatt, s ezek a könyvek beleestek a sétány porába, amikor a férfiak elől menekülő hölgy a karját védelmet keresően oda bedugta, s látni lehetett a könyv címlapját: Mark Twain: Huckleberry Finn kalandjai.

– Jajistenem – kiáltott a hölgy ijedten –, leesett a drága kis Hakléber! – és ebből a könyvtáros mindjárt megállapította, hogy a védelmet kereső hölgy kivételesen intelligens, mert csak a legkritikább esetben fordul elő, hogy csinoságuk miatt a férfiak toladásának a parkban kitett hölgyek helyesen ki tudják mondani az ilyen szörnyűséges angol könyvcímeket. Ám ez a hölgy nemcsak a címet tudta kimondani, hanem az író is elragadtatva dicsérte:

– Pedig ez a Tven, ez csudajó pofa!

Ezáltal teremtődött meg az a belső, mondhatnám intim lelki kapcsolat, amely nélkül a történet a forgalmas utcára érve, abbamaradt volna. A könyvtáros azonban érdeklődve felfigyelt a hölgyre, aki helyesen ki tudja mondani az angol írók nevét, s megkérdezte:

– Csodálom, hogy maga milyen hozzáértő, bizonyára melegen érdeklődik az irodalom iránt?

– Miért csodálkozik ezen?

– Azért, mert az ilyen csinos és szép hölgyek, mint maga is . . .

A hölgy a szavába vágott:

– Maga csudajó pofa! Nem minden a külsín! Ha maga tudná, itt belül mi lakik!

Feltétlenül érdekelte a könyvtárost, hogy ott belül mi lakik, minthogy könyvek közelében élt, és a könyvek rendszerint arról szólnak, hogy odabent mi lakik, s a kö-

vetkező száz méter után csak úgy mellékesen megjegyezte, hogy ő most egy hétig szalmaözvegy.

– Szalmaözvegy? – kérdezte a hölgy, és rájött a fáradtság.

– Oda van a feleségem, falun, a nagynénjénél, elment egy hétig barackot befőzni, mert nekik rengeteg terem.

– Jaj, de csudajó pofa! – állapította meg a hölgy, és kissé nyafogóan kijelentette: ő már olyan fáradt, és szívesen meginna egy feketét, mielőtt elérnék azt a forgalmas utcát, ahol majd elválnak útjaik.

A könyvtáros igen régen járt utoljára templomban, ráadásul katolikus volt, de most arra gondolt: mégis csak lehet valami igazuk a reformátusoknak. Mégis van predestináció. Alig telt el két nap a felesége elutazása óta, és íme, a dialektikus materializmus által annyit ostorozott sorsszerű véletlen máris összehozta őt ezzel a csinos, intelligens hölgygel, akivel, isten tudja miért, oly hamar megértik egymást.

Belépett a presszóba, a hölgygel együtt, feketét inni.

Mondom: feketét inni.

De a második pohár rum után a szíve kalimpálni kezdett, mert ösztöne, ez az érzékeny lelki műszer jobbra hevesen kilengett. Azt jelezte, hogy az élet váratlan ajándéka következik. A hölgy ugyanis koccintás közben negédesen félre hajtotta a fejét, és mélyen belenézett a könyvtáros szemébe. Ígérőn és ígézetesen nézett. A harmadik pohár rum után a könyvtáros, belemerülve az intelligens témába, majd a szívét tette az asztalra, a világirodalom nagy példáit idézte, ezekkel bizonyította, hogy hiába minden erőlködés, mese nincs, úgylis a romantika győz. A romantika hengerel.

– Nézze, nekem kötelességem, hogy a szocialista realizmust ajánljam az olvasónak, de belül, tudja, itt belül . . . – s verte a mellét – itt valami azt súgja, hogy minden hiába, romantika kell a népnek! A romantikáé nemcsak a múlt, hanem a jövő is! A romantika hengerel.

Az ötödik pohár után egy, most már csak ritkán jelentkező józan pillanatban pénzügyi mérleget vont, és kiderült: vagy ebédre nem telik, vagy a vacsorát kell mellőznie napokon át. Legfeljebb nem ebédelek – döntött gyorsan, és megsimogatta a hölgy kezét.

– Rrrrritkaság . . . kezi . . . csokolom . . . rrrritkaság, hogy egy férfi meg egy nő ennyire megértse egymást!

A hölgy vidáman helyeselt, és türte a simogatást.

– De tudja miért? Azért, mert maga olyan csudajó pofa!

– Ilyenkor . . . azt érzem . . . – s maga sem tudta, mit érez pontosan, így hát azt ismételtette, csökönyösen: – Ember módra . . . ember módra . . . úgy szeretnék élni . . . ember módra!

Így lázadt fel a könyvtáros eddigi elvei, szokásai ellen.

– Mehetnének már – mondta a hölgy, és megszorította a fellázadt könyvtáros kezét.

– Magával . . . kezi . . . csokolom . . . a világ végére is!

– Odáig nem kell – súgta a hölgy –, itt lakom a második mellékutcában.

Elindultak. A könyvtáros ezt érezte: nem, ez egyszerűen nem igaz! Egy ilyen nő az ő karján – a világ pedig szinte a lábai előtt! Ragyogó nő! NŐ! Nagy N-nel és nagy Ó-vel! Itt a nagy kaland! Nem kaland, hanem Kaland. Nagy K-val! Mint egy romantikus regény! Az élet szép, csak élni kell tudni. Az Életet. Nagy É-vel. Általában mindent nagybetűvel képzelt most a könyvtáros. Mit, kispolgári nyűgök? Unalmas könyvtári rend, statisztika a mai magyar írók olvasottságáról, barackbefőzés . . . ehh . . . kicsinyes és öhozzá méltatlan dolgok. Ellenben, ez, ami most van: romantika, nagy R-rel, és a kaland, nagy Kával! Hejh, de tudtak élni a régiiek! Egész úton ilyesféle dolgokat magyarázott a hölgynek, aki néha ásitott egyet, mert nehéz napja volt. Bármily intelligens volt is, ekkorra már megunta a romantikát is, meg az életmeghatározó primer elveket, meg a dialektika bírálatát, meg a többi unalmas szpícsot, link dumát, és alig várta, hogy hazaérve, a lényegre lehessen térni. A lényeg pedig a hölgy számára a következő volt:

Bent a hölgy intim szobájában a könyvtáros kissé imbolyogva megállt, a hölgy pedig – miközben leült, hogy a cipőjét levesse – föltette a lényeges kérdést:

– Mondd, kisapám, mennyit tudnál havonta áldozni erre a célra?

Az imbolygó könyvtáros hirtelen megmerevedett.

– Mire... kezi... csokolom... mire tetszik... gondolni?

– Mire? A szerelemre, te bamba értelmiségi!

A könyvtáros újra imbolyogni kezdett. Bármily mélyen belegabalyodott az imént a realizmus bírálóitába, reálisan fel tudta fogni, mire gondol a hölgy. Felelnie kellene a kérdésre: mennyit tudna havonta erre a célra áldozni. És szemei előtt megjelent a látvány: ül a presszóban fizetés után, és még melegen, úgy, ahogy megkapta, átadja fizetését a feleségének. Az utolsó fillérig. És visszakap két húszast. Két húszast!

– Szóval... hogy reálisan... mennyi lenne az az összeg...

A hölgy bólintott, és a könyvtáros elé lépve, kezdte oldozni a nyakkendőjét. A könyvtáros nyelt egyet. Vége a romantikának!

Két húszas! Mi az? Erre a célra – semmi! S jött egy gondolata a könyvtárosnak. Kétségbeesett volt ez a gondolat, de vajon nem volt-e kétségbeejtő maga a helyzet, amely ezt a gondolatot szülte? Hát nem összeomlott minden? Itt van, íme a Romantika, a nagy Kaland és ez a nő babrálja a nyakkendőjét, és azt kérdezi, mennyit tudna áldozni... és akkor jött a kétségbeesett gondolat, mert más kiutat és megoldást valóban nem talált ebben a pillanatban a könyvtáros. Ezt mondta a hölgynek:

– Majd... kezi... csokolom... majd... megbeszélem a feleségemmel, mert tetszik tudni, nálunk a pénzt ő kezeli...

Valóban: lehet-e ilyen helyzetben elég találékony az ember, akiben hajlandóság van a csöndes belenyugvásra is, meg a lázadásra is, – és mindkét tulajdonság körülbelül egyenlő arányban keveredik benne.

HAJNAL GÁBOR

Talán megint

*A szívben zszibongás halk tompa tájás
épp csak érzem hogy van szívem
és mégis folyton erre kell figyelnem
mintha függöny hullt volna le
közém és a világ közé.
Az emlékezés is kihúnyt
lélek nélküli testbe
gyorsuló nyugtalan szívdobogásra
figyelek figyelek
már a világból
csak ez maradt enyém.*

*

*Belezuhanam az álomba tegnap
minden orvosságok legjobbika
ujjászüli a testem
holnap talán megint
a lélek luxusholmijára vágyom.*

TAKÁTS GYULA

Epigrammák és xéniák

MESTER

*Kovácsolja . . . Rakja, vasalja
világát! . . . Nem úgy, mint a fák,
melyek szárnyukkal egyre nőnek
s bennük a fészkek és az áriák.*

FORRÁSOK

*Minden szó: Eszme! – És minden sor: Újság!
Amit olvastak, abból tújják
s minél messzebről, annál inkább,
s mint források folynak a tinták!*

Ó STÍL, MINT ÚJ DIVAT

*Vénusz herékkel . . . Herkules bot nélkül . . .
S a jó ítésh gerjedve beleszédül.
Fuldoklik, mintha nemzene s zihálva
a legnagyobb zsenit dobja világra.*

EGY MEGRÉSZEZÜLT KAPPANRA

*Addig küldte a versét, jó kritikát kunyerálva,
míg a tojásból – nézd! – vad kukuri kerekült,
s menten, mint sarkantyús már cicerélni íeszül, sőt
verseiden próbál hágni magasba e korcs.*

REKLÁM?

*A reklám nagy dolog. Hát mindent megragadsz.
Hajadnál fogva hordod önmagad,
majd zsonglörként, míg zsebrevágod lényed,
a szövés résein hatását nézed.*

RÉSZVÉT?

*Miként a rügy . . . Hát mit tegyek? . . . Irok!
De mit tehetnek ellenem,
ha ceruzámat felveszem
a tárgyak és a tiszta papírok?*

EMBEREK - ISTENEK

*Fent... fent, már majd az ég alatt
mézet és szőlőt nevelek...
Borom, házam lopják az emberek
és verseim a tolvaj istenek.*

A BARACKSZEDŐ ÉPIKÚROSZ

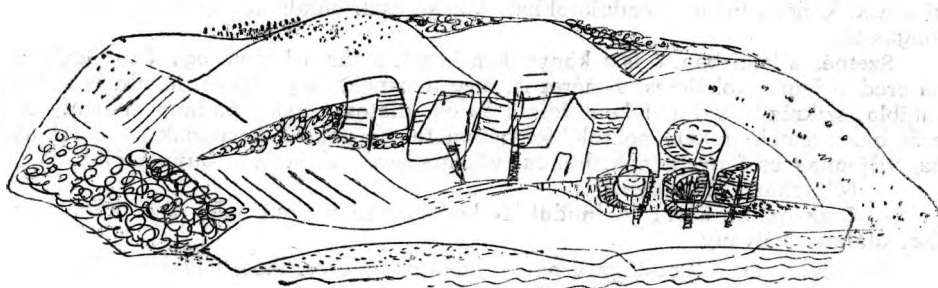
*– E hullott barack a ürge hangya
csárdája lett! – De így is a kezembe
szebb, mint a legszebb tündér vénuszhalma
s mint Aphrodite édes melle.*

HAZÁM

*Térképed ég megnéztem jól.
Üveg se kell... Borom megittam...
Ledőlök s némán átmegyek
házamba, amit eddig írtam.*

Alkotás

*a részeg örvénylésből most kiszáll
mint nap emelkedik
szikrázó porzója a vad mocsár
fölé ereszkedik...
ragyog remeg szederjes magja
tűzes szittyókba hull
és liliom mező város mocsár
szebb szirmokkal vonul...
a langyos hús vad dzsungele
s a szellem gyermeki keze
mint tündérrel játszik vele*

KELLE SÁNDOR rajza

A hindu isten

Lida zajosan, lomposan piszmogott a szeneskannákkal, a férfi közönyösen, kábán nézte, nehezen, idegenkedve tört fel belőle az egyszerű szó:

- Nem főznél egy feketét?
- Hová gondolsz? A te szíveddel!
- Konok vagy megint.
- Hát ha én se lennék az, ki törődne veled? Talán az a...
- Hagyd. Ne kezd megint.
- Jó, jó... ennél pudingot?
- Köszönöm Lida. Most nem.

A nő kicsoszog, hallatszik, ahogy zörög, csapkod a konyhában, odébb tolja, egymás fölé púpozza a mosatlan edényhalmazt, tehetetlenül rakosgat, csak éppen arra nem jut az energiájából, hogy rendet tartson.

Sivár, elhanyagolt a lakás.

A férfi bámulja a poros, sohse-kefélt parkettát, szeme elkúszik a könyvszekrényig, az üveg mögött színes borítólapok, régi vászon és félbőr kötések, behunyt szemmel megmondaná bármelyik címét.

A könyvek mellett vitrin, csipkék, Lida horgolta, mikor is, tiz éve, húsz, negyven? És mikor lettek kimosva, tiz, száz, ötezer éve?

A csipkéken nippék porosodnak, készletek, egy-két elefántcsont figura. A férfi megakad a hindu istenen, kifürkészhetetlen, szigorúságba dermedt arc, ez az, ez, Anni kedvence, valahogy el kell juttatni hozzá, minél előbb, még holnap, igen, még holnap elmegy a bankba, kiharcolja az engedélyt, nem biztos hogy elefántcsontot is lehet küldeni, de talán sikerül, kell, hogy sikerüljön, Annit boldoggá tenné.

Lida visszajön, előszedi a horgolását, aggódva, kérlelve nézi bátyját, megváltozott az arca, néhány perc alatt.

– Lidácska! Elkisérnél holnap a bankba? Megpróbálok felkelni. Délben értem megyek a könyvelőségre. Talán fél óra alatt elintéznénk. Legfeljebb hideget ebédelsz. Viszel valamit itthonról.

A nő szorosra zárja amúgy is keskeny száját, ritkás, gondozatlan haja mintha ágaskodna, mereven figyeli a horgolásmintát, aztán a férfit, jeges, rosszálló pillanattal, de nem bírja sokáig, megzavarja a felcsillanó, izgatott öröm, akaratlanul is maga előtt látja Annit, vörösseszőke, erős haját, zöld macskaszemét, hajlékony testét, pongyolában és kosztümben, fürdőruhában, simuló trikóban, látja őket a vízben, Anni úszik, kimért, biztos mozdulatokkal, Mackó csak bukdácsol mellette, esetlenül, rajongással.

Szétnéz a lakásban, ő is a könyveken kezdi, aztán a képek, egy Van Gogh, mint ha eredeti lenne, tökéletes, a méret is, meg a színek, sárga mező, hatalmas sárga búzatábla, szikrázik, vakít, ivként feszül az ég, illatos a nyár, pattanó, halvány barna, erős búzaszemek; fekete pontok, formátlan fekete pontok hasítanak a nevető sárgába, vijjognak és fenyegetnek, hollók, vészmadarak, el kellene bújni előlük.

– Mit akarsz elküldeni?

– Csak azt az istent. A hindut. Neked úgy se tetszett soha. Azt mondtad mindig, utálatos bálvány.

Bálvány, igen – gondolja a nő, – utálatos és erőszakos bálvány. Telhetetlen.

– És? Mit csomagoljak még? Csak az istent?

A férfi tétova mosollyal körülnéz.

Hát persze. Mást is lehetne még küldeni. De minden tárgy újabb levél, ha kü-

lön postázza, mind-mind külön levelet jelent, ó, rengeteg elküldeni való van még itt, képek, szobrok, vázák és könyvek, főleg könyvek, ezek is, meg újak, érdekesek, frissen megjelenők, Anni pedig ír, pontosan, azonnal válaszol és minden levél úgy kezdődik, hogy te drága, öreg Mackó!

Feltétlenül postázni kell holnap a hindu istent!

Hirtelen erősnek érzi magát, tulajdonképpen nem is beteg, – elmosódnak a kórházban töltött hónapok és az itthoni gyötrelmes napok; a magány, a fülelő csend, hogy meghallja és felismerje a postás lépteit, aztán az üres, vagy közömbös tartalmú levélszekrény, ez az egész lakás, Lida közönye és fullasztó rendetlensége, az Anni távolléte óta uralkodó mozdulatlanság – felfrissült, áram bizsereg az idegeiben, papucsot húz, körbejárja a szobát, az erkélynél megáll, te Lida, most már javítsd meg ezt a redőnyt, mióta leszakadt, a puha, drága, elhanyagolt perzsa süpped a talpa alatt, Lidácska, holnap feltétlenül elmegyünk a bankba, Anni boldog lesz a hindu istennel.

Lida figyel, gyűlölet és ellágyult, tehetetlen szeretet forrong az arcán, vad, reménytelen a harc, a gyűlölet lázít és nem tud megbocsátani, a szeretet pedig hatalmasodik, betölti a szobát, alázatos, nyűszít, mindent feláldozna és Mackó elé terítene, de az észre sem veszi, hipnotizáltan részeg a tekintete. Boldog, de a boldogsága idegen, gyűlöletes Lidának.

– Legalább a köpenyedet vedd fel, megfázol.

A férfi magára teríti a csikos frottirt – nem haragszol ugye, megnézem a képeimet – és átballag az előszobán, benyit a hűvös kisszobába, a sarokban alacsony szekrényke, itt őrzik a vázlatait, senki se kíváncsi már rájuk, kit is érdekelne, Anni a személel tartott egy-egy rajzot, hosszan, szótlanul nézte, szidta néha, máskor meg lelkesedett, kár hogy olyan későn találkoztak, talán ha előbb, legalább egy-két évtizeddel . . . de Anni akkor még nem volt, így hát revizor lett, precíz és lelkiismeretes revizor, harminc évig egy helyen, hetente négyszer ment kiszállásra, felszedte a harmincegy forintos napidiját, jelentéseket írt, sohse udvarolt a gépirónőinek, Anni végül is eljött, őt választotta, az ötvenhárom éves agglegényt, néhány szürke, keresztbe fésült hajcsomóval a fején és a vázlataival, festő akartam lenni, érted Anni, festő, bolondulok a színekért, halványzöld és sárga, erőszakos és szelíd sárgák, érted ezt?

Anni értette, mindent értett, legalábbis őszig, a teherautóig, amikor hárman szorongtak a vezetőfülkében és tízezret fizettek a sofőrnek.

Lida közeledik, de nem lép be, csak a hangja tör át a zárt ajtón: átmegek a lakásomba, valamit mindig otfelejték, körülnézek, vigyázz Mackó, meg ne fázz itt, tudod, a te szíveddel . . .

A te szíveddel, a te szíveddel . . . sok mindent kibír a szíve, a második infarctust is átvészelte, de most vigyázni kell, mert a harmadik, ha az is bekövetkezik . . . Nos, akkor mi lesz? Semmi. A végrendelete kész, első gondja volt, miután a kórházból hazatért. Minden Annié! Talán egyszer hazatér még és örülni fog ennek. Lidára nem hagy semmit. Lida nem is akarja. De azt se, hogy Annié legyen. Mennyit vitatkoztak ezen. Nem haragszik Lidára, csak éppen nem érti, hisz Anni kedves volt hozzá, igazán mindent elkövetett hogy megbékítse, Lida gyűlölete mégis egyre mélyebb és keményebb lett.

Lida kilép a kapun, csendes, kihalt az este, átvág az úttesten és feltrappol a szembőlévő ház második emeletére. Az előszobából rögtön a fürdőszobába nyit, villanyt gyújt, körülnéz, a csapok rendben, fáradt, leül a kád szélére, nézi az égszínké csempét. Ezt kellene valahogy átlopnia Mackóhoz, ott csak ülőkád van, kár ezért az égszínkéért, senki se használja, nem is fogja, talán egyszer majd valaki idegen.

Mackót hiába csalogatta, gyere te hozzám, könnyebb lesz új környezetben, a tiéd lehet itt is minden, de Mackó maradt. Így hát ő költözött, nem szokta meg még most se, valahányszor ki-be lép a konyhába, fürdőszobába, összeszűkül a gyomra, a nyelőcsöve, fullad. Nem mondta el senkinek, hogy miért.

Anni valami nagy újítást dobott be, jutalmat, kitüntetést kapott, hát megünne-
pelték. Tizenhét vendég volt, mérnökök, barátnők, Mackó néhány barátja. Csodálatos
hidegtálakat készített, Anni adta a tippet, ő, a parancsolgatáshoz értett, jaj,
drágám, ugye sikerül, nagyon fontos, hogy jól érezze magát a társaság, hát persze,
bíz csak rám Annikám.

Elkészítette a szendvicseket, krémeket, bevitte a likőröket, borokat, közben mo-
sogatózott is a konyhában, ne maradjon másnapra annyi, időnként kicipelték őt is, Li-
dácska, maga egy tündér, egy szakácművész, éljen, ittak az egészségére, de aztán
nem törődtek vele tovább.

Éjféltajt elpilledt, benyitott a fürdőszobába, az ajtó csak néhány centit mozdult,
belülről nekifeszült egy test, vagy kettő, ijedt, gyors lélegzetvétel szűrődött át a ré-
sen.

Visszament a konyhába, de figyelt, lesett, ez úgyis neki való szerep, irigy vén-
lány, pletykaéhes, nincs más szórakozása – mondanák, no csak azért is, végre, hosz-
szú percek, vagy tízpercek után kilépett az egyik mérnök, a felesége a vendégek kö-
zött, aztán újabb öt perc, már indult, hogy lehúsi a homlokát, szidta magát, öreg-
szem, gondolta és egyre rondább lesz a természetem, cipője koppant az előszoba mo-
zaikján, de csak egyet, mert közbecsikordult, finoman és kényesen a fürdőszobaajtó.
Visszahúzódott.

Anni volt a másik, ajtónak feszülő test, gondosan megigazitott frizurával sietett
a vendégekhez, magabiztosan, ártatlanul csevegett, koccintottak, gratuláltak neki,
Mackó csendes, félajuit boldogságban üldögélt, nahát, kicsoda remek asszony a fe-
lesége, Lida, Liduka, gyere csak, igyál velünk, húgocskám.

Mereven ült a konyhában, Mackó érte jött, rosszul vagy kedves, halálra fárad-
tál – ijedezett, á, dehogy, és felállt, mosolygott, követte a nagyszobába, koccintott
és ivott, a gyomra kavargott, többször megrázkódott, a vendégek nevettek, nem bi-
rom a szeszt, mondogatta, a szeme kivörösödött, fénylett, jé, még a könnye is kicsor-
dult, ugrattak, bizony, kicsordul a könnyem is, felelte, túl erős ez nekem, túl erős . . .

Feltápaszkodott a kád széléről, végigvizslatta a lakást. Nem talált semmi rend-
ellenességet. Egyszerűen koszos és hideg. Takarítani kellene, vagy legalább portala-
nítani, de ugyan minek? Nincs kedve, energiája semmihez. Odaát sem. Ilyen szem-
pontból jó is, hogy Mackó kába, elbűvölt, vagy teljesen közönyös, s nem vesz észre
semmit. Kár a fáradságért, amit Mackóra áldoz, néha megcsókolja a kezét, Lida, te,
régen elpusztultam volna nélküled, ennyi az egész.

Másként is lehetne, Mackó meggyógyulna, sétálgatnának, esténként beszélget-
nének, Mackó újra és újra elkerdezné, tulajdonképpen miért is nem mentél férjhez
te vacak kis húgom, ő elmesélné és már csak nevetnének rajta. Hiszen így volt né-
hány évtizeden át.

Aztán Anni.

Aztán eltűnt Anni. Ő először örült. Úgy gondolta, újra a régi lesznek. Terve-
dett. Bátyjának csak tehetetlenségét, rászorultságát, gyámoltalanságát, keserűségét
kapta vissza.

Lidácska – állt eléje, amikor elmentek – két óra múlva indul az autónk, sze-
rezz valami enni-valót, majd írunk, jelentkezünk, ne nyugtalankodj. Hová mentek,
készülődtök ebben a zürzavarban, mi hiányzik nektek, nem elég, hogy nyugton lehet-
tek, Pestre Liduka, ne félj, csak Pestre, tudod, hogy Anni szülei már öregek, nincs
nyugta a feleségemnek, egyedül mégsem engedhetem, néhány napról van szó, segíts
inkább, ne veszekedj.

Két nap múlva hazatértorgott Mackó. Idegenná öregedett, fején kuszán, rendet-
lenül lógott az a pár megmaradt hajcsomó, szeme tompa, zavaros, mi baj, mi történt
veletek, talán Anni, heves lelkiismeretfurdalás, bűnbánat fullasztotta, ő, milyen go-
nosz voltam, undok, öreg, féltékeny vénkisasszony, de Mackó elosztotta az önkínzás
gyötrő pillanatait, nem Lida, ő jól van, a szüleinél maradt egy kicsit, nem kell félte-
ned. Én meg hazajöttem hozzád, nem is örülsz nekem, mondd csak?

Akkor tudta meg a valóságot, amikor Mackó több napos rosszullet után kórházba került. Az első, ijesztő és majdnem halálos infarctussal. Távirat Pestre, és a levél, amit Anni szülei írtak, semmiről se tudnak, írjal Lidácska azonnal. Írjal Lidácska, írjal, mindennel te törődj, mindenkit te vigasztalj, állj csak a talpadon te öreg, kifakult Lida.

Titokban örült Anni eltűnésének, később megsajnálta bátyját és bevitte a kórházba Anni leveleit, Mackó lediktálta a válaszait, ő meg hozzáírta a magáét, Annikám légy könnyűletem, férjed halálán van, gyere vissza, dolgozom mindkettőtökre, a kisujjadat is kímélem, jó, hát nem jössz, de legalább írd róla, hazudj bármit.

Mackó ragyogott, lábadozott, tavasszal már dolgozott pár hetet, aztán hirtelen, villámszerűen, a második . . .

Anni megint írta a leveleket és Mackó megint lábadozik, így megy ez most már örökké, kétségbeejtő és reménytelen, semmi se segít, hiába az ereje, akarata, Demokles kardja a harmadik infarctus, ő, hát mit lehet itt tenni, mi segíthet még, ő maga is roncs már, tehetetlen és energiátlan, legjobb lenne ha meghalna, ha mindenki meghalna, aki már nem segíthet.

Nem érti és nem tudja megbocsátani magának, hogy elengedte Annit. Hipnotizáltan ragadta magával az asszony akarata, gondolkodás nélkül hazudott Lidának is. Ruhát se vittek, csak fehérneműt, ne félj öreg fiú, tíz ujjal kapnak utánunk, fél év múlva palotánk lesz.

A palota nem érdekelte, csak együtt maradjanak.

Az első száz kilométer után vacogni kezdett, az asszony szánakozva takargatta. mi lesz veled, öregem, tudod mennyire vagyunk még a határtól? És utána is, amíg elvergődünk valamelyik lágerba, mert először bizony oda kerülünk, nem fognak hasra esni előttünk, ha elmondom, hogy mérnök vagyok, vegyész, különleges, egyedülálló porcelánokkal, kerámiával kísérleteztem sikerrel, havi hatezret kerestem és politikailag is futottam. Na nem, először a láger, a rosta, ahol végül is fennmaradok, gyöngyszem leszek, elsőrendű a szakmai tudásom, talán nem is árulás, ha olyasmit viszek ki, amire egyedül én jöttem rá s kibökték a szemem tizezerrel.

Hallgatott, magában Lidát siratta, hogy becsapta, a lakásukat, még a revizorságot is, mit akar Anni, kései már az ilyen lázadás és furcsán megalázó a szökés, tízezer, igaz, csak ennyi volt, de megbecsülték, külföldre vitték, ha akarná, minden évben mehetne, hogy lehet így elszakadni mindentől egyetlen perc alatt, még akkor is ha várja őket az a bizonyos palota? Kár lenne a nagy szavakért, ilyesmi hogy haza és kitartás, egyszerűen életem, egyetlen, holtbiztosan éltető közeg, amit maguk mögött hagytak, minden más elképzelhetetlen, soha valósággá, vérré nem váló képtelenség.

Anni izgatottan tervezgetett, pénzen, lehetőségeken gondolkodott és a lehetőségeken, pénzen, akadálytalanságon erősen keresztülhúzott vonal volt az ő remegése, bizonytalansága, gátló, fékező erő, Mackó, drága öregem, te komolyan megbetegedtél, reszketsz és vagy harminckilenc a lázad, egyszerűen lehetetlen, hogy velem gyere, a hátamra mégsem vehetlek majd. Érts meg kedves, nekem nem elég ez, nem elég a gyár és a jutalmuk, nem vagy elég te sem és Lida, csodálatos jövő vár rám, egyetlen, utolsó alkalom, lassan negyven leszek. Ne haragudj, visszamész, ugye?

Anni ráérősen, élvezettel készítette a vacsorát, Hans rácsöngetett, – a szobában eszünk, ugye? – kérdezte, ahogy minden este megkérdezte.

A sarokba húzódtak, szemben velük csupa-csupa könyv, az otthoni két-három kép, az íróasztalon papírok összevisszasága. A férfi szemében elégedettség, nyugalom, majd hirtelen kíváncsiság villant, a könyvespolchoz lépett, kezébe vette az elefántcsontot, nézegette, forgatta, csak aztán kérdezte:

– Ma vetted?

– Az öregtől jött. Meg kell köszönni.

– Hát köszönd meg. És írd végre a válásról is.

Az asszony elkedvetlenedett.

– Te ezt nem érted – mondta – képtelen vagyok rá, egyszerűen képtelen.

A férfi rácsodálkozott.

– De hát miért? Meg kell ennek is lenni, nem? Kényelmesebben élhetnénk. És végül is, ez a rend. A végtelenségig mégsem várhatunk.

– Igazad van. Holnap megemlítem. Majd elviseli. Hát persze, a végtelenségig mégsem várhatunk.

Amikor Párizsból visszajöttek, a lakás porosan, elhanyagoltan meredt rájuk. Szereznünk kell egy bejárónőt – mondta a férfi – igazán nem jelent problémát, kap egy kulcsot és mire hazajössz, minden rendben.

Vacsora után olvasgattak, a férfi ügyetlenül húzott ki egy könyvet, felborult az egész sor, a hindu isten a szőnyegre pottyant. Anni segített a rendezgetésben.

– Túl sok a porfogó – mondta a férfi – feltétlenül ragaszkodsz új lakásunkban is az emlékeidhez?

– Nem, nem, különben is . . .

– Különben is?

– Semmi. Nem kellemesek az emlékeim.

– Megbántad? Gondolod, hogy miattad?

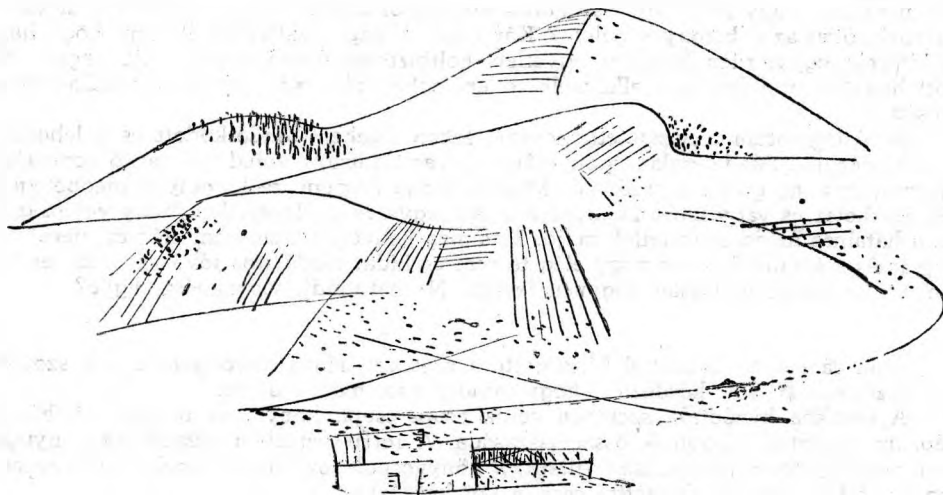
– Nem gondolom. Már akkor szívbeteg volt, amikor megismertem. Ez mindenképpen várható volt. Mindenképpen.

– Na látod!

– Majd odaadjuk a leendő takarítónőnknek, ami nem kell. Talán még örül is neki.

– Biztosan. Egyébként is rendes kis holmikat küldött az öreg. Csakhogy nekünk nincs szükségünk rá. Vagy valamit mégis megtartanál?

– Nem. Semmit – mondta az asszony és tovább olvasott.

KELLE SÁNDOR rajza

Fegyvert, rosszkedvet, követ, haragot

Üdvözlégy, rosszkedv, üdvözlégy, elégedetlenség, üdvözlégy, harag!
 Hiszek bennetek –
 a ti világotok nem az alázatos jók,
 nem az örökös elégedettek,
 nem a szelídek szintelen világa,
 akik
 népek rosszkedvét, népek haragját, népek elégedetlenségét
 adják-veszik
 jókedvüen, szelíden, elégedetten, –
 a tiétek égre kémlelő rakétáié, zsoldost figyelő nyilvánosságé,
 vagy ha nincs fegyver a kézben,
 emelkedő botoké, záporozó köveké,
 haldoklóké, akik sorsukba nem törődve haltak,
 megtöretetteké, akik árulóvá sose törtek,
 elhallgatóké, akik nem békülnek a csönddel,
 legyőzötteké, akik nem ismerik a vereséget.
 Hivetek vagyok,
 örülök neked, rosszkedv,
 elégedetté teszel, elégedetlenség,
 békét teremtesz bennem, harag,
 nélkülötek
 naponta elvesztem magamat a jók, az elégedettek, a szelídek
 mindenrekész szövetkezésében,
 a boldog lelki szegények között,
 kik sose keseregnek, sose haragudnak, sose elégedetlenkednek,
 legtőljebb hasuk fáj,
 legtőljebb bőrük fázik,
 legtőljebb eltemetik őket,
 csakhog
 ez esetben elégedettek nekrológgal, temetéssel,
 és az utolsó pillanatig
 jókedvük, elégedettségük, nyugalmaik csigaházába bújnak,
 nem rájuk tartozik, hogy Gorkij keserű volt, Lenin haragos, Guevara
 [elégedetlen,
 ők a jóság, az elégedettség, a szelídség menedékének vélik
 a kommunizmust, amit a népek rosszkedve, elégedetlensége, haragja
 hoz percről percre, napról napra, évről évre közelebb,
 hiába a jók, az elégedettek, a szelídek összeesküvése,
 szövetsége bombával, napalmmal,
 amnesztia-rendelettel, ellenőrző bizottsággal, művészeti világközgyűléssel,
 Néróval, Galileivel;
 hiszek a rosszkedvben – a győztesek örömeiben,
 az elégedetlenségben – a küzdők nyughatatlanságában,
 a haragban – a legyőzöttek sose fogók erejében.

Üdvözlég, rosszkedv, elégedetlenség,
harag, üdvözlég,
ne bocsássatok meg soha az ellenetek vétkezőknek,
nyugodt együgyűségnek, szelid tunyaságnak, álmos örömnök, –
jöjjön el a ti világotok,
melyben
jó lesz a jókedv, elég lesz az elégedettség,
és még a halálra se kell haragudni, –
de addig
legyen meg a ti akaratotok:
fegyvert,
rosszkedvet,
követ,
haragot.

RUDNAI GÁBOR

Verd a dobot!

Verd fel a süket éjszakát
verd a dobot a dobot
amíg csak bőr van a tenyereden
amíg csak bőr van a dobon
verd fel a süket éjszakát
verd a dobot a dobot
simogasd mint a jó szeretőt
üsd mint a részeg az asztalt
verd fel a süket éjszakát
verd a dobot a dobot
poroló pofozhat szőnyeget így
mióta gyűlik a por
verd fel a süket éjszakát
verd a dobot a dobot
seregek mennek lábdobogással
koporsón kopog a rög
verd fel a süket éjszakát
verd a dobot a dobot
bombatölcséres trombitaszóra
jönnek a holtak és egyre vajúdik a föld
verd fel a süket éjszakát
verd a dobot a dobot
romvárosban a patkányok kugliznak a lemart koponyákkal
szemek buboréka fehérlik a sűrű csatornán
verd fel a süket éjszakát
verd a dobot a dobot
nem lehet senki süket soha többé
verd a dobot

Színek egy arcon

III.

Idegesen végezte a munkáját, a labor megszokott zajai felerősödtek, a simító korongok szirénáztak a műanyag inyeken. A góré öszülő szemöldöke alól rá-rápillantott: – Hol a szemét legeltette a testén, hol biztatta a tekintetével. Most esett meg első ízben, hogy Jancsika, a megbízhatóság megtestesülése – nem csörgette fel a mondott napon. Bizonytalanra vált a hétfői program. Az éhség öröme, élvezetre, kikapcsolódásra, nyugtalanra tette.

– Zsiga bácsi volt már ilyenkor a Balatonon?

Hogyne lett volna, ő már régóta a kései évadot szereti; a víz nem olyan poshadt mint nyáron, nincsen hőség, nem árasztanak mindent el a turisták, meg a hazai üdülők...

– Engem keresnek... – mondta a lány mentegetőzősképpen s a csörgő telefonhoz sietett. Egy darabig hallgatott, aztán csicseregni kezdett, mintha maga volna a műhelyben. Nagyon elégedetten tért vissza a helyére.

Mindenki figyelt a beszélgetésre, de senki sem kérdezett semmit. Egy órákor Krisztina ebédelni indult, az étkezdében csatlakozott hozzá egyik kollégája:

– Megengeded? – azzal leült a lány asztalához.

– Hova utaztok? – kérdezte a leves után.

A lány arcát elöntötte a ragyogás:

– Tihanyba. A Motelben szállunk meg. Oltárian örülök neki, mert se Tihanyban nem voltam még, se motelben. Holnap egy órákor a labor elé áll, aztán hétfő reggelig...

– Kocsis fej?

A lány bólintott, hogy az. A fiatal technikus egy másodpercre elkomorodott, aztán csettintett két ujjával, úgy úzte el a rossz kedvét:

– Nem is mondtam még neked, Kriszti, vidékre megyek. Önállóan. Meghalt a nagybátyám, a felesége pedig azt akarja... Hosszú! Elég az hozzá, minden van, lakás is. Megszedem magam, saját kocsin jövök fel, de csak akkor, ha lesz annyi lóvé, hogy Pesten lakást vegyek.

– Kocsi nélkül nem élet az élet, azóta tudom, hogy Jancsikával futok. Tudod, hogy elvisz Bécsbe? Ott töltöm a szabadságom, sőt az is meglehet...

– Útleved van?

– Még nem kaptam meg.

A pincér valami megnevezhetetlen masszát tett eléjük főzelék gyanánt.

– Szerencséd van Kriszti...

– Nekem!?

– Én is felszedtem egyszer egy kocsis spinkót, de olyan rágós volt, hogy már az első éjjel lerobbantam... Szóval holnap Tihanyba mentek? –, folytatta eltűnődve. – Azt tudod, ugye, hogy a visszhangot kinyírták?

Krisztina vállat vont, hogy megvan ő visszhang nélkül, annyi baj legyen, szeme, arca, bőre mind sugárzott. A fiatalember nem bírta megállani, végigsimított a karján:

– Ma este ráérsz?

A lány viszonzta a simogatást, a hangja csupa gyöngédség:

– Szállj le rólam, Feri! Úgyis hiába! Ha csak egy kicsit a zsánerem volnál, megtenném, hiszen jó haver vagy!

– Kár – hangzott az őszintén csengő válasz.
– Nagyon fel vagy dobva. Micsoda marhaság, hogy amikor minden együtt van és nincsen semmi hézag, akkor az egyik foglalt, vagy nem zánere a másiknak. Ennél marhább dolgot nem ettem.

– Mintha a bátyámat hallanám beszélni. Az is mindig torkig van fehérjével.

Fent a műhelyben, Feri egyszer-kétszer elkapta Krisztina tekintetét, s a szemével kérdezte, amit azelőtt szóval kérdezett. A lány egyre mosolygósabban rázogatta a fejét. Tetszett neki, hogy a fiatalembert ennyire felajzotta. A szeme sarkából méregette, s már hajlott, hogy enged, de Feri valamit még tárgyalt a görével, ilyenformán egyedül ment le a lépcsőn.

Ember ember hátán, megnyúlott arcok, fojtó verejtékszag a poros, füstös levegőben, az utca zsidogott, a közúti forgalom mindegyre elfulladt. Ilyenkor soha nem nézett körül, de valami ismerős forma megütötte a szemét. Mozdulatlan fekete folt az általános rohanásban. Papp András vesztegelt a járda szélén, valószerűtlen, célszerűtlen, szinte természetellenes pózban. Ezért tűnt fel. Nem úgy állott, mint aki át akar vágni az úttesten, s úgy sem, mint aki nézelődik, hanem oldalvást az úttestnek és a járdának.

– Nem tud átmenni? – kérdezte Krisztina, amint a karját megragadta s teliszájjal szembe nevetett az érzéketlenül komor arccal.

– Mit keres itt, András?

Amaz nagyot nyelt, enyhén elpirult, úgy válaszolta:

– Magát.

– Igazán kedves. És ugyebár azért kerestem, hogy megkérdezze, nincs-e szükségem valamire, nem lehet-e szolgálatomra? Tudja meg, drága András, hogy régóta nem éreztem magam ilyen oltárian jól. Képzeld, minden stimmel.

– Örömmel hallom . . . – a fakó, bánatos hang öblösen kongott. Egy másodpercnyi szünet. – És már nagyon régen nem vacsoráztunk együtt.

– Ezt olyan bájosan mondta András, medve-bájjal, vagy inkább mammut-bájjal, hogy ha holnap nem utaznék, s nem kellene csomagolnom, most mindjárt beülnek magával valahova.

Szemöldökét felhúzta, ajkát beharapta, szemlátomást küszködött:

– És ez az utazás is . . . A múltkor úgy búcsúzott . . .

– Ja – kacagott Krisztina –, ez nem az az utazás. Most csak a Balatonra megyek vikendezni.

– Arra a telekre, aminek az ügyében én . . .

A lány a fejét rázta és mosolygott, olyan intenzíven, szinte sütött a mosolya.

– Tudniillik . . . – gyötrődött tovább a férfi –, ha maga őszinte volna hozzám, elképzelhető, hogy nem kellene ilyen kalandokba bocsátkoznia . . . Én igazán . . . Ne feledje, hogy mindig készenlétben állok.

– Mindig! – ismételte szenvedélyesen, majd lejjebb eresztette a hangját. – Aggódok magáért és azért arra kérem – ha nem veszi tolakodásnak, hogy mielőtt bármire elhatározza magát, még egyszer találkozzunk. Ha másért nem, hogy elbúcsúzzunk.

– Megigérem – felelt Krisztina, könnyedén megérintette a férfi arcát. – És most hova megy?

– Mivel nem részesít abban a megtiszteltetésben, hogy velem vacsorázzék, az Intézetben. Hova máshova mehetnék?

Nem bánat: sértődöttség érződött a hangjában. Meghajolt, a lány nézte mint távolodik, mint tűnik el fokként a széles fekete hát a járdán hömpölygő tömegben.

A professzor lassan lépdelt, ahogy Sárika mondta róla, olyan szomorún, mintha a tulajdon holttestét kísérné a temetőbe. Az Intézet kapujában a portás megállította.

– Tessék megbocsátani professzor úr, a Galinák elvtárs már háromszor kereste. Azt mondta, nagyon jelentős.

Gépiesen az órájára pillantott, de nem tett semmi megjegyzést. Fokról-fokra lépdelt a széles márvány lépcsőn, melynek falain méltóságosan pattogott a visszhang. Befordult a hosszú zsirosan fénylő folyosóra, az ablakok szabályos közökben megvi-

lágították a padlót, a műanyag kockák ezeken a helyeken élénkebben ragyogtak. Elővette a kulcsát s az ajtót, ahogy szokta, nyitva hagyta, hogy dolgozó szobája a folyosó felől szellőzzék, nem az utcáról, ahonnan a bűdösséggel együtt zaj özönlött be.

Épp hogy elrendezte céduláit, ceruzáit, golyóstollait, radírjait az asztalon, amikor a nyitott ajtó ráhajában feltűnt a személyzeti osztály vezetője, a görnyedt, egészségtelenül sápadt Galinák. Bátoratlannak látszott, s amint a professzor felnézett, valami meghajlásfelét produkált.

– Jelentős ügyben keresem professzor úr – mondta aztán s belépett az előtérbe. – Különbem nem zavarnám munkaidő után, a legkevesebb, amit megtehetünk.

A professzor minden egyes szót megnyomott:

– Kérem, munkaidő előtt, alatt vagy után, ilyen szempontok nálam nem játszanak szerepet.

Galinák még hebegett valamit arról, hogy igen, igen, de a kutató munka folyamatosságának megzavarása nem gyümölcsöző, a professzor azonban felállt, erélyes mozdulattal hívta be.

– Tessék!

– Tessék! – ezúttal a széket jelölte meg.

Végül beintett mint egy karmester:

– Tessék!

A személyzetis mély lélegzetet vett, mielőtt belefogott mondandójába, megnyalta vértelen ajkát:

– Bizonyos mende-mondák terjedtek el szájról-szájra, s engem az a meggyőződés vezetett ide, hogy a tényekkel szembe kell nézni, mert a tények makacsok, s leghelyesebb amit tehetünk, ha nyílt sisakkal vetjük föl a problémákat. Nem kényerem a szószaporítás. Ezért mindjárt a konkrétumra térek. Megtörtént a teljes feltérképezés az Intézet dolgozóinak egész frontján, egyedül a professzor úr neve hiányzik, mert az a hír terjedt el, hogy a professzor úr nem akarja megmondani, hogy mikor veszi ki a szabadságát.

– Az állítás megfelel a valóságnak – bólintott a professzor súlyosan.

– A dolgozók mind tudatosították, magamat is odaszámítva, hogy az egész Intézet együtt nem végez annyi társadalmi munkát, mint a professzor úr abszolút számban. Szabad legyen felhívnom a figyelmét, hogy ha a professzor úr a szabadság területén nem önt tiszta vizet a pohárba, ezzel a többi dolgozók ütemes beosztását veszélyezteti, s ezt mint alapvetően szociális beállítottságú ember, nem akarhatja.

– Nem is akarom, kérem. A dolgozók vegyék ki a szabadságukat ahogy tessék, vagy ahogy lehet. Engem hagyjanak ki a számításból, én ugyanis nem óhajtok szabadságra menni. Mert nincs hova, nincs kivel. Az én életem a munka. Tessék ezt végre komolyan venni.

– Ezt úgy értem, hogy a professzor úr egyáltalán nem veszi ki a szabadságát?

– Úgy!

– Az nem lehet! – tört ki Galinák. – Már megbocsásson professzor úr, ehhez én jobban értek. Alkotmányunk értelmében, minden dolgozónak joga van fizetett szabadságra, ez népi demokráciánk egyik legnagyobb vívmánya. Elnézést, de ezt még a professzor úrnak magának sincs joga visszautasítani.

– Ezzel azt akarja mondani, Galinák elvtárs, hogy karhatalommal akar szabadságra toloncoltatni? Ha meg nem ezt akarta mondani, amint a riadt pislogása elárulja, akkor hagyjuk abba ezt a teljesen céltalan vitát. Ön beírja, hogy ekkor és ekkor veszem ki a szabadságot én pedig továbbra is bejárok az intézetbe.

Galinák nehezen szánta rá magát a visszavonulásra, állt, állt, tehetetlenül, szét-tárta a karját, valami olyasmit motyogott, hogy neki nem kényere az anarchia, hogy utána fog járni, mi a teendő, mert ilyesmi még soha nem esett meg vele. Végül nagy nehezen elment.

Lépteinek visszhangja már elhalt, a professzor még mindig nem dolgozott, előtte a szakfolyóirat, a cédulák, kezében a golyóstoll és az agyát dermedt bénaság szállotta meg. Aztán szinte magától megindult a golyóstoll a kezében, erre-arra tért, ahogy az ihlet vezérelte. Néhány pillanat s a tudományos feljegyzésre szánt cédulát

egy gyermeki technikával megrajzolt vitorlás ékesítette s egy hullámvonal a víz képviselésében.

Más ember ilyenkor káromkodik. A professzor nem. Nézte a cédulát, rajta a rajzot, olyanformán, mintha maga is meglepődne, miként és hogyan került oda. Módszeresen apró négyszögletű darabkákra tépte az egészet, a papirkosárba szórta, a száját beharapta. A következő pillanatban már jegyzeteket készített.

Krisztina gyalog tartott hazafelé. A kilátás, hogy másnap már a Balatonban lubickol, hogy előtte az egész vasárnap, csillogó napsütésben, örömmel s egyszersmind lustasággal töltötte el. Tagjai elsúlycsodtak, s az úton hazafelé minduntalan befordult egy-egy mellékutcába, úgy közeledett haza, hogy közben távolodott is. A nagykörúton egészen lelassított. Egyik-másik kirakat előtt elbámészkodott, szinte hozzáragadt.

Sóhajtva állott meg a lakás ajtaja előtt, sokáig matatott a táskájában, amíg előhalászta a kulcsot.

Nem vette észre a levelet, amely az előszobai fogas polcán feküdt. Anyja szobájából lármás beszélgetés zaja hallatszott ki, arra figyelt. Ja, állapította meg a klimaxos fejhagról, a Rózsika néni, a sérelmeivel, gondjaival, hőhullámaival, izzadásaival. Rózsika néni Rákosszentmihályról. A havi látogatás. Őszibarackot nyilván hozott. A konyhában megtalálta a kis szalmakosarat, tetején-alján szőlőlevelek. A csap fölébe hajolt, úgy evett, az édes lé lecsurgott az állán, szétfolyt a kezén, bizsergette nyelvét, szájpadrólását.

Ezen túl kell esni, bement, „kezicsókolom”, „szervusz lelkem”, „jól néz ki Rózsika néni”; „te is lelkem, hadd nézzelek meg”. Eltávolodott, megperdült.

– Hova hízol lelkem, akkora a feneked, mint a vásárcsarnok.

– Mit csináljak, Rózsika néni. Ilyen a természetem. De fő az egészség.

Ez az igazság, mindig leszerelte Rózsika nénit. Mindig úgy viselkedett, mintha akkor hallaná elsőszenben, elkomorlyodott, elmerengett, csak aztán bólogatott, súlyosan, hogy csakugyan, az a lényeg, az egészség, a többi nem számít.

– Apu?

Anyu intett, hogy otthon van. Arra felé indult, hogy üdvözölje, de meggondolta magát. Anyja kérdése, a fűdőszoza küszöbén érte utol.

– Megtaláltad? Valami hivatalos leveled jött . . .

Elhúzott szájjal, fennakadt szemöldökkel állott, kezében a levél. Indokolás semmi, csak a száraz közlés, hogy kérelmét visszautasítják, útlevelet nem kap. A fáradtság egyszerre szétáradt a testén, mintegy gúzsba kötötte. Béla szerencsére nem volt odahaza, a szobájában ledőlt a sezlonra. Oldalt fordult az ajtónak s a világosságnak háttal, szemét behunyta s ellenállás nélkül hagyta, hogy a szédülés süket hullámai szaporodjanak és erősödjének benne, megtöltsék az agyát visszhangtalan, homályos, zibbasztó zúgással, a semmi szüntelen áramlásával.

Csipős fájdalomra riadt fel, a bátyja állt a sezlon mellett, széles vigyor az arcán, olyan formán integetett, mint a közlekedési rendőr, hogy gyerünk gyerünk, ne akadályozzuk a forgalmat. Nem mozdult elég gyorsan, Béla megint ráhúzott a fenekére.

– Mit türelmetlenkedsz? – dünnyögte, csakhogy mondjon valamit. Lomhán feltápaszkodott s ahogy végig simított a testén, unottan kérdezte:

– Mit akarsz a seggemtől? Kopj már le róla.

Nem gondolkozott, ösztönösen a konyhába ment. A barack! De még se a szülei, se a bátyja nem evett belőle. Botrány lenne! Nézelődött, a konyhában semmit sem talált, a kamrában a padlón egy lábast. A félig nyitott ajtón át megkérdezte az anyjától:

– A babfőzelék az enyém?

– Nem, de megeheted.

Viaszos vászon az asztalon, félkönyökkel ránehezedett, másik kezében a kanál, lassan evett, elmélázva. Üres tekintete olykor végigpásztázta a konyha piszkos falát.

Elmosogatta a piszkos tányért, a kanalat, lesöpörte a kenyérmorzskákat a viaszos vászonzról. Sóhajtván lépett be a kamrába, az áfonyajamet mindjárt megtalálta, aztán a sarokban egy darabka szalonnát, mely egészen átizzadta a zsirpapírt. Vágott néhány szelet kenyeret, kockára szabdalta a szalonnát, egy tányérba kristálycukrot öntött, bele kakaót, összekeverte a kettőt. Kezében a tányér, az előszobában megtorpant. Bátyja a tükör előtt állott, a haját csinosította.

- No? - csak ennyit kérdezett.
- Hogy méz-e vagy maradsz?
- Ne reménykedj. Megyek, de mindjárt jövök is. És itthon alszom.
- Addig? . . .

Béla intett, a lány az ágyra feküdt, felhúzta két térdét. Mielőtt hozzálátott a falatozáshoz, megkérdezte nincs-e valami olvasni való. Nem nézte meg sem a címet, sem a szerzőt, mindjárt olvasott, s mindjárt unta, amit olvasott. A keze gépiesen ide-oda járt a tányér és a szája között, mint egy lusta vetélő.

Aztán berobbant Béla, hogy gyerünk, gyerünk, már bújt ki a nadrágjából, lerúgta. Rózsika néni éppen legyezgette magát, petyhüdt arca pirosan dagadozott, aprókat sóhajtott:

- Nem is mostad le magad - jegyezte meg az anyja. Nyafogott, hogy fáradt, fáj a feje, a dereka, anyja bizonygatta, hogy ilyenkor a zuhany orvosság, de a tanácsot elengedte a füle mellett.
- Micsoda levél volt az?
- A tanácstól jött. Adóügyben.
- Adó? Miféle adót fizetsz te?
- Maszkeknél dolgozom, anyu.

Benyitott apjához, az öreg a díványon feküdt, ahol a betegeket is vizsgálta, kezében könyv. Krisztina elkedvetlenedett, feküdni vágyott.

- Nem zavarlak, apu?
- Nem, kislányom. Meg sem csókolsz?

Melléje ült apjának, telehintette könnyű, apró csókokkal, ezt a fajta kedveskedést az öreg nagyon szerette. Megsimogatta lányát, összehúzott szemmel vizsgálta, majd megjegyezte, hogy pompás színben van, aztán a tányérra pillantott, elcsodálkozott, hogy miért eszik kakaós cukrot, savanykás fintorral vette tudomásul, hogy azért, mert „más nincs otthon”, morgott, hogy végre tenni kéne valamit, hogy mindig legyen valami a spájzban. Azt beszélik, mindent házhoz szállítanak, ha az ember telefonon megrendeli.

- Én is hallottam róla. - dünnyögte Krisztina.
- Majd legközelebb . . . - motyogta az öreg, szeme már a szöveget falta.

Krisztina két széken helyezkedett el, egyikén ült, a másikon a lábát nyugtatta, a cselekmény unottan, üresen, színtelenül csordogált, mint a víz egy csatornában, amelyre sohasem süt a nap.

- Apu - kapta fel a fejét. - Miért nincsenek neked rokonaid?

A doktor a szomszéd szoba felé intett.

- Rózsika néni nem igazi rokon. Hülye vagyok - helyesbített. - Igazi rokon ő is. De én azokra a nagy családokra gondolok, akiknek a kertben kell teríteni, ha a nagypapa nevenapját ünneplik, mert egy normális szobában el sem férnek. Csupa szenzáció, ha ilyenkor összetalálkoznak, olyan mint egy rendezvény, vagy egy bál, az unokatestvérek bemutatkoznak egymásnak . . .

Az öreg figyelmesen nézte a lányát, egy-egy mozdulattal válaszolt.

- Tudom, tudom - folytatta a lány -, de kevesen vagyunk, olyan borzalmasan kevesen. A kicsi család olyan, mint a szűk szoba, mint a börtön. Úgy nézel rám apu, mintha nem volnék normális.

- Igazad van - ismerte el a doktor - és mégis igazad. Utólagosan egy családot nem lehet kibővíteni. Ha viszont benned ennyire erős ez a természetes érzés, akkor miért nem mégy férjhez? És miért nem szülsz öt gyereket?

- Kettőt? - szünetet tartott.
- Vagy egyet sem, de miért nem mégy férjhez?

– Így már realisabb, de így sem realis – felelt a lány. Azzal, kezében a tányér. a megkezdett regény, megindult kifelé, mert Biróné beszólt, hogy beteg érkezett.

– Majd folytatjuk . . . – mondta az öreg.

Egy perc s már megint a kamrában nézelődött, de elszégyelte magát, félt a kommentároktól. A morgásaiból kitalálta, hogy a bátyja fuszik. A széket a konyha ablakhoz húzta, elszívott egy cigarettát s nézelődött, miközben új és új hullámokban ömlött rá a hagymás rántás szaga.

– Nem segíthetek? – szólt be a bátyjához.

– Ehhez te hatökör vagy.

– Miért durváskodsz?

– Mert így van.

Félig nyitott szájjal ácsorgott a küszöbön, a szellemi erőltetéstől ráncba szaladt egyébként sima homloka.

– Gombod nem szakadt le?

A fiatalember felegyenesedett a munkájáról. Egy trikónadrág volt az egyetlen öltözéke. Kezét a csipőjére rakta, úgy fitymálta a hűgát:

– Micsoda egy süket csaj vagy te! Micsoda állati süket csaj!

– Most meg mi bajod van velem? Haragszol, mert segíteni akarok neked?

– Idegesítő, hogy amikor nincsen programod, úgy tengesz-lengesz a lakásban, mint a munkanélküliek a Horthy-korszakbeli regényekben. Miért nem csinálsz programot?

Krisztina megvonta gömbölyű vállát, megjátszott hetykeséggel válaszolt:

– Ha éppen tudni akarod, holnap Tihanyba megyek. Kocsin. És hétfőn jövök vissza, egyenesen a laborba. Ez se jó neked?

A fiatalember helyeslőleg bólintott:

– Nekem minden jó, csak ne lássalak. Csak semmi érzékenykedés elvtársnő, vagyok én olyan jó bátyád, mint a többi. De az emberben megakad a gané, amikor ezt a lélekvándorlást látja, amit művelsz. Meg a lepra pofákat. Ne szövegelj közbe, előbb én beszélek. Ez már pozitív. Mert tudd meg, már azon fütöttem az eszem, hogy kiszerezlek innen. Csodálkozol? Abból látom, hogy olyan hülyén nézel, hogy még nekem is feltűnik. Hát úgy szerellek ki, hogy én veszem a kezembe az ügyedet. A proffal. Neked való fej, s nekem is nyugalمام lesz. De ha már befütödt és mentek a Balatonra, akkor nem lépek bele a buliba. Csak el ne tépjén tőled. Miért bámulsz ide-oda? Egy jólnevelt lány odafigyel, ha szövegelnék neki.

– Mert nem tudom, hova menjek. Mindenki itthon van. Adj valami tippet.

– Rajtad se tud eligazodni a dolgozó. Holnap mész a Balatonra, mégis olyan a képed, mint aki most hányt. Vidd el a segged a moziba. Rólam pedig szállj le.

– Érdekes, hogy ez nem jutott magamtól eszembe, tűnődött Krisztina a lépcsőházban. Odalent szembe jött vele a nagyvárosi este.

*

Hétfő reggel a kocsi, még munkaidő előtt befordult a mellékutcába a labor mellett. Jancsika pontos volt. Mielőtt kiszállott, Krisztina végigsimított zsemleszínűre sült karján, hálásan pillantott partnerére: nézd milyen szépen megfogott a nap. Aztán kinyitotta az ajtót és belelépett a napsütésbe, mely épp oly tüzesen zuhogott alá, mint a tó partján. Ugyanaz a fény, csak a környezet más, az uralkodó szín a szürke, az úttenten a bitumen, a házakon a leülepedett por. Krisztina felsóhajtott, a labor felé pillantott, aztán megakadt a szeme a férfin, aki közben szintén kikászálódott a kocsiból. Keki színű sort, fehér ing, a sorton sárga öv, állott a napfényben, kis pocakja előre gömbölyödött, kurta karocskáját kinyújtotta:

– Nagyon sajnálom – mondta ünnepélyes-formán.

– Sajnálsz? – szisszent föl Krisztina. – Mit sajnálsz? Hiszen egyébről se beszéltél, minthogy milyen remekül érzed magad!

– Pillanat! – A karocska a levegőbe emelkedett, a szőrök között szívárványosan villódzott a közjük ragadt fény. – A vikend kitűnően sikerült, s abból, amit mond-

tam egy szót sem vonok vissza. Sajnálom, hogy nem kaptál útlevelet, mert ezzel – ugye – a helyzet tökéletesen megváltozott . . .

– Mert te elutazol . . . – mondta a lány szomorúan.

– Veled szerettem volna utazni. Ez a vikend egy élmény volt, meg is marad nagy élménynek. Értesz? Nem az én hibám, hogy nem vihetlek ki Bécsbe. Értesz? Nem az én hibám. Nálam az első szám te voltál. Az időmmel – ugye – nem diszponálok szabadon. Független ügyeim vannak. Azt sem tudom, hol a fejem, annyi a dolog. És hát nem szeretnék egyedül utazni. Értesz?

Krisztina nem válaszolt, csak nézett rá tompán, érthetetlen és felfoghatatlan közönnyel. Jancsika indulatba jött:

– Megmondom úgy ahogy van. Tiszta vizet öntök a pohárba. Ez az én stílusom. És a tied a hallgatás? Miért nem mondasz valamit?

– Mit mondjak? Adj valami tippet.

– Tippet? Én?

– Te mit mondanál . . .

Jancsika türelmetlenül vont vállat, hogy nem tudja, vagy mit törődik vele, atyai testietlenséggel megcsókolta a lány félarcát, a volán mögé ült, kövér kezecskéjével intett és széleseben elhajtott.

Ahogy utána bámult a lány, arca álmosnak látszott, kihaltak, mint egy gyermekjátékszótér éjszaka, a hinták, a libikókák, a homok, mindez oly végtelenül értelmetlen, a gyerekek zajongása nélkül. Állt, állt s a vasárnap esti sülő úgy úszott keresztül emlékein, mint egy karcsú viking hajó, körötte a magány s a kalandok üzenete. Elhúzott méltóságosan, a hullámok most már csak őt hányják-vetik.

Szinte vánszorgott a lépcsőn fölfelé. A laborban a kollégáktól viszont annyi bököt kapott a jó színére, hogy eloszlott a rosszkedve. A korong mellől olykor Ferire sandított, milyen hülye, gondolta, milyen barcmian hülye. Ha a fiatalember mozdult, felkapta a fejét, hátha alkalma lesz elsütni valami becsmérő megjegyzést.

Hazamenet idegeskedett, hogy otthon lesz az egész család, de a lakásban üresség ásitott, s ez lehangolta. A bútorok megnöttek, több helyet foglaltak el, büszkén fitogtatták kopottságukat. Anyja szobájában dőlt le s szorongva találgatta, vajon ki jön haza elsőnek.

Csengettek. Kiment. Az apját keresték. Középkorú nő volt a látogató, amúgy is szabálytalan vonásait szétzilálta az izgalom, orra körül a veríték apró buborékokban dőlt. Az SZTK rendeléből jött, azt mondják próbálja meg a lakáson, sürgős volna, mert az anyja megint rohamot kapott.

– Szív? – kérdezte Krisztina érdeklődve.

– Az.

– Kérem, – mondta készségesen –, kérem, én mindent megteszek, amit csak tudok.

– A látogató szeme megrebbent:

– Ön orvos?

Hirtelen elkomorult, válaszképpen hevesen fejet rázott s a kérdésre, hogy akkor miként akar segíteni, tessék, fáradjon be – biztatta, apja rövidesen megjön. Már becsukta az ajtót, amikor megtorpant:

– Vagy a beteg egyedül van? Mert ebben az esetben tessék visszamenni, én majd átadom az üzenetet. Milyen névre?

A látogató bemutatkozott – Markovicsné – nem, a beteg nincs egyedül, orvost is hívtak, de anyja csak Bíró doktor úrban bíz.

– Apát nagyon szeretik a betegek. Főzők egy feketét.

Szélesen, áradó mosolygással háritotta el a látogató tiltakozását.

Sugárzott a szeme, a szája, a foga, egész dús teste, ahogy a teli csészét Markovicsné elé tette:

– Hány cukorral? – tudakolta nagyon kedvesen.

Markovicsné két cukrot kért. A lány kecses kis mozdulattal számolta bele a csészébe a két kockát, meg is kavarta, aztán leült, készséges, barátságos mosollyal fordult látogatója felé, olyanformán, mint aki intésre vár, máris ugrik. De hogy az asz-

szony nem kért, nem szólt, csak a kávé szürcsölgette, vonásai lassan elcsivárultak. Megfogta a csésze fülét, de meggondolta és nem emelte a szájához, hanem visszatette az ezüst tálcácskára.

– Az előbb azt kérdezte, hogy orvos vagyok-e? –, szólalt meg aztán szintelenül. – Hogy jutott eszébe ez a kérdés?

– Ja – lohadt le a semmitmondó válasz után –, értem. Engem azért ért meg-
lepetésszerűen, mert mindig erre a pályára készültem.

Markoviczné kifordította a tenyerét.

– Az édesapja orvos. Méghozzá kitünő orvos. És mindenki szereti.

– Én is arra vágytam, hogy mindenki szeressen, – a szeme kivörösödött. – Ez volt az életcélom. Bennem állandó a segítségi készség. Ez az alapfeltétel. Enélkül nem lehet valaki jó gyakorló orvos, legfeljebb kutató. De az egészen más...

– Csakugyan azt hiszi, hogy az édesapja hazajön? –, szúrta közbe Marko-
viczné.

– A rendelést befejezte, most meglátogat néhány fekvő beteget, aztán hazajön. Ez a napirend. Persze, megtörténhetik, hogy valakinek a fejére esik egy tégl. Az ilyesmi előreláthatatlan. Nagyon unja, amiről beszélek? Nemcsak azért beszélek, mert érdekel a probléma, hanem, hogy a maga ideje is gyorsabban múljon.

– Igazán kedves, de miattam ne fárassza magát.

– Sokszor engem küldenek ezt vagy azt elintézni. Oltárian szórakoztatnak a bürokraták, patológusok, ahogy mindig találnak valamit, csakhogy el ne intézzék, amit el kellene intézniük.

– Magát ez szórakoztatja?

– Kacagni fog, de igen, mert engem igazolnak, én ugyanis azt vallom, hogy a bürokrata az orvos ellenpólusa. Hogy ezt hogy értem? Képzeld el, hogy mi lenne, ha a Házkezelőség végezné a sürgős vakbélműtéteket?

Ezúttal elsősorban, a látogató enyhén elmosolyodott. Megérezte, hogy izzad, elő-
vette zsebkezdőjét.

Krisztina megrázta a fejét, a haját félresimitotta a szeme előtt:

– Tényleg nem áll jól nekem ez a hajszín?

– Azt látom, hogy nem az eredeti hajszíne, de jól áll. Nagyon csinos, nagyon
gusztusos teremtés így ahogy van. És rokonszenves.

A lány valósággal kivirágzott, ahogy ezt hallotta.

– Ennek igazán örülök, mert nekem is, ahogy megláttam, abban a szempillan-
tásban olyan szimpatikus volt... – nyelt egyet kissé zavartan, köhécselt –, tudom,
hogy ez nem illik... a korkülönbség miatt... És a korkülönbséget sem illik emle-
getni... De ha így áll a dolog, akkor miért ne tegeződnénk. Igaz?

Markoviczné felhúzta a szemöldökét, azzal jelezte, hogy nincsen kifogása az in-
dítvány ellen:

– Manapság mindenki tegeződik.

Mindketten felkapták a fejüket s az előszoba ajtaja felé fordultak, ahonnan a
zaj jött. A doktor volt az. Lassan, szinte természetellenesen lassan mozgott, apró,
egyenletes léptekkel. Csodálkozását csupán szemöldöke enyhe felvonásával jelezte.

– A mamával semmi baj. A közelben jártam s felugrottam hadd lám, hogy
van. Megkapta az injekciót, most nyugodt. És magát várja, menjen haza kedves.

Az asszony már állott, orra alatt megint kiütözköztek a parányi izzadtság buboré-
kok.

– Nem is tudom, hogy köszönjem meg, doktor úr – a táskája után nyúlt, a
doktor intésére elkapta a kezét. – Annyi idejét elveszünk, annyi fáradságába kerü-
lünk...

Az orvos elengedte a szabadkozást a füle mellett. Az ajtóból még intett Mar-
kovicnének, gazdaságosan apró mozdulattal, mindamellettsé barátságosan. Néhány el-
nyújtott, vontatott, el-elakadó sóhajtás hallatszott, aztán a megviselt rugók nyikor-
gása.

– Hanyatt fekszik behunyt szemmel – magyarázta a lány. – Úgy pihen.

– Boldog lehet, hogy ilyen apja van.

Krisztina eltűnődött:

– Boldog lehetnék, csak hogy nekem már nem jut belőle semmi. De miért magázol? Tegeződünk. Mi a keresztneved?

– Irma.

Együtt indultak el, a lépcsőházban találkoztak Krisztina anyjával, erőlködve tartott felfelé, egyik kezébe szatyor, benne kenyér, ennivalók; a másikban a retikülje s egy aktatáska a hivatalból lopott papírral és indigóval. A lány segíteni akart, az asszony intett, hogy már nem érdemes.

Hűvös szél fújdogált, elsimitotta az utcai zajokat, besodorta a lefolyókba. Megállapították, hogy ilyenkor legkellemesebb elüldögélni a zöld vendéglőkben. Ha áramlik a jó levegő, az sem baj, ha nincs sör, nincs szóda, jaj kérem a virsli is elfogyott, mi van? narancsital és tepertős pogácsa.

– Na beülünk? – sugárzott Krisztina s a túloldal felé intett a kis kocsmá felé, melynek udvarán három ecetfa állott s néhány oleander régimódi zöld farács előtt.

Markovicsné széttárta karját, hogy sajnos haza kell mennie, beteg anyjához, rohamosan romlik szegény.

– Kár –, legyintett Krisztina, s arcán őszinte csalódottság látszott.

Egy nagy bérház előtt nyolc-tíz kuka silbakolt, megannyi zömök ör. Ki tudja, mire vigyáznak.

*

Későre járhatott. Az ostorlámpákból fagyos sarki fény verődött az útestre és belepte simán, hidegen, egyenletesen. A horpadásokat jelezte, de tévedésbe ejtett a mélységükről, mint valami álnok termelési kimutatás. Egy kalapüzlet kirakatánál hosszan elidőzött, az volt a benyomása, mintha kalapokat virágzó növényt látna, tekintete egyik kalapról a másikra röppent, állhatatlan méh, melyet társai megelőztek s most éhesen száll kehelyből kehelybe. Ahogy a főútvonalról letért, a világítás színben megváltozott, intenzitásában csökkent. A sötétben ásitó kapualjakban kukák, sehol egy kirakat. Egy nyitott ablakú lakásból tompa bűgös áramlott ki, porszívó, nem mindenki takaríthat idejében. Kíváncsian bekukkantott, a lompos szőke nő közönyösen nézett rá vissza, kezében a műanyag cső. Egy másik lakásban a blattot verték, ugyancsak nyitott ablaknál. Valami folyamat megindult benne, a katalizátor rosszul működött, az emlék végül sem bukkant felszínre. Amint befordult, s az Intézetet megpillantotta, a táskájához kapott, mint amikor a protézist vitte – nem tudta, hova, kinek. Langyosan elmosolyodott.

Valahányszor itt járt, a professzort tömény magány vette körül. Most a folyosónak az a szakasza, mely a dolgozó szoba előtt terült el, SZTK rendelőhöz hasonlított. Szemben a nyitott ajtóval, pad, a padon paciensek. Jöttére két vénasszony szorosabban összehúzódott, neki is jutott ülőhely. Feszültség ült meg a levegőt, a nagy mérközések légköre.

Hárman tartózkodtak odabent, s a tárgyalásnak nyilvánvalón a végén jártak már. Közülük a professzor, előtte apró, fúrge kis ember szökdécselt, egy ping-pongozó rugalmasságával s igyekezett elhelyezni a labdát, szemlátomást eredménytelenül, hiába sietett segítségére olykor a társa, görnyedt, egészségtelen arcszínű, lassú mozgású ember, a professzor rendíthetetlenül, megindíthatatlanul, megmozdíthatatlanul rázta a fejét, azaz már nem is rázta, csak utalt, előbbi határozott és félreérthetetlen fejrázásaira. A kisember tehetetlenül tárta szét a karját, a görnyedt tehetetlenül vonogatta a vállát. Kézfogások, a professzor udvariasan kikísérte látogatóit, észrevette Krisztinát, tekintete megrebbent, bólintott, s olyanforma mozdulattal intett a várakozók felé, mint az orvos. „Kérem a következőt.”

A jelenet ezúttal rövid ideig tartott. Mihelyt beért a paciens – középkorú, gondozatlan, borzas férfi –, az ajtó felé integetett, a szemével, a vállával, nyilván azt kérte, hogy zárják be, mert négy szemközt óhajtana maradni. A professzor gesztusai olyasmit fejeztek ki – szerfölött tömören –, hogy neki semmi titka nincs senki előtt. Még egy kísérlet a paciens részéről, s már indult a következő, agyonstrapált, beesett arcú, szegényesen öltözött öregasszony, kezét tördelve habozott a szék előtt, hajlott

háta csupa alázat. A professzor először parancsolóan, ridegen unszolta, hogy üljön le, az öregasszony azonban csak topogott, nem szánta rá magát. Végül hozzálépett, két kezét a vállára tette, s ahogy erőszakkal a székre nyomta, mosolygott. Egy villanásnyira csak, annak jelzésekképpen, hogy a beavatkozás nem sértés, hanem hozzátartozik a gyógyításhoz. Az öregasszony inkább össze-összefonódó ujjával, megmegránduló vállával beszélt, mintsem szóval, de amit elmondandó lett volna, legyűrte: vékony teste görcsbecsuklott, előrebukó feje kis híján a térdét érintette.

Valamelyes zavarban a professzor várakozott. A roham nem csitult, bár az öregasszony szemlátomást küzdött ellene. Ahogy felállott s megindult, hogy a szenvedőn segítsen, a professzor arca elárulta, mennyire feszélyezi, hogy nyitott ajtó előtt kénytelen cselekedni. Szemérem fékezte simogató kezét, az öregasszony vállán, s a mozdulatot, ahogy hozzá hajolt; úgy öntött erőt belé. A pénzt zsebmetezői gyorsasággal szinte észrevétlenül dugta a szipogó vénség kezébe.

A jelenet hatására Krisztina ösztönösen felugrott és megindult be a szobába, hogy mielőbb elfoglalja az öregasszony helyét a székben. Egész szervezetét feszültség töltötte el, szomjúság, könnyekre, simogatásra, részvételre.

– Pardon – állította meg a professzor –, az érkezési sorrendet tartsuk tiszteltben.

Leforrázva kullogott vissza a padhoz, ha futja az erejéből, elhagyja az épületet. Nem követte figyelemmel a jelenetet, magábaroskadt, s mire ő került sorra, kevés híján ugyanolyan állapotban volt, mint a görcsösen síró öreg takarítónő.

– Miben lehetek szolgálatára? – hangzott a kérdés, benne rideg, de őszinte segitleni akarás.

– Legalább valahogy másként tálnál!

Hasonló helyzetben kötelező a magyarázat. A maga nehézkes, gátlásos módján kifejtette, hogy mennyire örül Krisztina váratlan felbukkanásának, kivételt mégsem tehet. Az ő esetében különösképpen nem.

– Miért éppen az én esetemben nem?

– Tapintatlan és fölösleges kérdés, kérem.

Krisztina olyan feszülten nézett rá, mint a zsákmányára leső macska, a szeme merő csodálkozás:

– Csakugyan nem értem.

– A dolgok természeténél fogva – a prof olyanformán mutatott a lányra, mint magyarázat közben a táblán a vázlatra –, a válasz bőkot tartalmazna, holott bőkolni nincsen szándékomban.

– Ja – hangzott az unott sóhajtás –, hogy egy szexi fiatal lányt nem szabad előnyben részesíteni? Én a maga helyében nem befolyásoltatnám magam efféle ócska nézetektől. Sőt! Kit részesítsen előnyben egy férfi, ha nem egy fiatal lányt!

– Megtudhatnám, milyen ügyben keresett föl?

Válasz helyett Krisztina felállott, és lusta, céltalan léptekkel megindult a dolgozószobában. Az ablak alatt megérintette a fűtőtestet, néhány lépés után visszafordult, ujjait végigfuttatta a bordákon, fölneszelt az egyhangú, kongó hangorra, mint aki valamit fölfedezett. Néhányszor megismételte a kísérletet, majd hosszú vargabetével a professzor háta mögött, majd elébe kerülve, a mozgatható földgömbhöz vándzorgott, megpörgette. Ezúttal a zaj légydongásra emlékeztetett, surrogva halt el. A lány akkor már a domborművű hegy- és vízrajzi térképen nézelődött, egyik-másik csúcsot megérintette az uja hegyével, a tenyerét iparkodott beleszorítani valamelyik mélyedésbe. Aztán oldalt húzódott az íróasztaltól és fölfelé fordított körmeit nézte, olykor valamelyiket végighúzta alsó fogsorán.

– Ki is ugorhatok az ablakon – dűnnyögte unott orrhangon.

– Kérem, üljön le.

– Persze máshol. Nemcsak azért mert első emeletről nem érdemes, a botrány miatt nem. Kellemetlen volna magának.

– Nem értem a viselkedését.

– Én sem.

- Különös - folytatta rövid szünet után -, nemrég még értette a viselkedésemet, meg is magyarázta. Látja így van ez mindennel. Egyébként kvittek vagyunk, mert én sem értem a maga viselkedését.

- Kérem üljön le.

- Ha kedvesebben hív . . . Legalább annyira kedvesen, mint ahogy azzal a síró öregasszonnyal viselkedett - fűzte hozzá. - Persze, csak ha nem kell erőszakot tennie a természetén. Ugye, idegesitem?

- Miért kérdi, ha amúgy is tudja? Ha az idegességem elmúlik, magával is lesznek olyan kedves, mint Vilma nénivel. Sok gondja van szegénykének.

- Ma jól ment a maszek rendelése - jegyezte meg Krisztina és lassan a székhez sétált, kérdően pillantott a profra, majd leült.

- Valahogy összejöttek az emberek. Mit csinált, mióta nem láttam.

A lány csengőn felkacagott:

- Vigyázzon, mert megmondom.

Ahogy beszívott ajakkal hátradőlt székében, a professzor valahogyan megnőtt, felfújódott:

- Árulja el kérem, hogy legyek kedves magához, ha így viselkedik?

- Ez csak félszegség nálam. Nem merek előrukkolni a kéréssel. Félek a visszautasítástól. Olyan szigorú, hogy ami kevés bátorságom volt, annak is vége. Pedig oltárián szükségem van magára.

Az „oltári” kifejezésre a prof megrezzent, megjegyzést azonban nem tett. Ehelyett arról értekezett, hogy a segítség mely esetekben helyén való, melyekben nem, ő a maga részéről csak olyasmire nyújt támogatást, ami erkölcsi érzékével összeegyeztethető, felebarátainak megsegítése nem alapulhat sem az önzésen, sem a cinikosságon . . .

- Hogy ez mennyi szappanba kerülhet!

Egy másodpercig farkasszemet néztek.

- Ez az örökös kézmosás.

- Nézze András - folytatta aztán -, engem egy csomó csapás ért, a hangulatom dögletes, ez az egész atmoszféra. Arra kérem, de nagyon komolyan, hogy vigyen el valahova. Az eszméletlenségig be akarok rúgni.

Gyors, határozott, elutasító mozdulat.

- Hm - húzta föl a lány az orrát. - Maga kényelmes, András. Akármilyen nagy moralista: - kényelmes, mert nem látja a konfliktust.

- Mert nincs konfliktus, leányom. Konfliktus akkor volna, ha maga szembenézne azokkal a problémákkal, amelyek előtt a részegségbe akar menekülni. Másfelől az izlésem tiltakozik az ellen, hogy egy nő az „eszméletlenségig” leigya magát.

- Hm, András, maga az én konfliktusomról beszél. Úgy látszik, a másikéhoz mindenki jobban ért. Én a maga konfliktusáról beszélek. Be akarok rúgni, igenis, az „eszméletlenségig” be akarok rúgni. Vegyük, hogy azért, mert nem merek szembenézni a problémáimmal. Mindegy. Berúgok, s ha nem magával, akkor az első férfival, akit az utcán felszedek.

Mereven nézett a hüledező férfira, karját feléje lendítette:

- A maga konfliktusa ez!

- Zsarolás. Szabályos zsarolás.

- Nevezze, aminek akarja, de ez van!

Karját többször egymás után széttárta, aztán megadta magát a „konfliktusnak”, mit tehetett volna. Az utcán eszébe jutott, hogy ha már a berúgás a cél, mindenképpen okosabb, ha a lakására mennek s nem nyilvános helyre. Betértek egy közértbe bevásárolni. A professzor megrendült a tömérdek mennyiségű italtól, amit a lány megvételével. A palackok lehúzták aktatáskája fenekét, lehúzták a vállát.

A kaptárház előtt a prof morgott valamit, hogy ez a világ rendje, a zsarolás zsarolást szül, de elharapta a mondat végét. Odafent a lakásban, hogy az első vizespohár bort, szinte egyetlen kortyra lenyelte, Krisztina megkérdezte:

- Az a fej, aki a túlsó oldalon ácsorgott, mikor a kapuhoz értünk, ugye az, akit olyan gyorsan kidobott az intézetből. Ráismertem a borzas fejezől.

- Ocsmány fráter. Azért akarta mindenáron, hogy az ajtót becsukjam, hogy részesedést ajánljon föl. Már régen jár a nyakamra. Al-újító, tömérdek a számuk. Előszednek valami régen bevált, de azóta elfelejtett eljárást, vagy műszert, vagy segédeszközt, szert tesznek valami idióta protektorra és végigzsarolják az országot. De velem nem boldogul, még ha elterjeszti rólam, hogy nők járnak a lakásomra, akkor sem.

Krisztina unottan legyintett, hogy ugyan, kit érdekelnek manapság a nemi ügyek.

- És az a két bazári majom az elején? Miért voltak olyan izgatottak?

- Az egyik az igazgató, a másik a személyzetis. Hetek óta gyúrnak, ahogy kifejezik magukat, hogy vegyem ki a szabadságom. Természetesen hiába.

A lány érdeklődve dőlt előre, hogy csakugyan?

- Igen, igen. Nem tartok igényt szabadságra. Az viszont összeegyeztethetetlen az erkölcsi meggyőződésemmel, hogy - amint ők szeretnék - formálisan kivegyem, de de facto ne vegyem ki. Zavarban vannak, mivel nincs precedens. Ilyesmi még nem fordult elő.

- Azt elhiszem - bólintott Krisztina elismerően. - Micsoda egy fej maga. Micsoda egy rendhagyó ürge. Jól van, jól van, ne ráncolja a homlokát, nem ürgézem többé. Csakugyan nem illik.

- No látja.

- És nyugodjék meg, ne aggódjon, nincs semmi céloom magával. Otthon, mikor beszélgettünk, mást mondtam, fenyegettem, tudja az ember néha nem tud lemondani a ziccerekről. Azt szeretem magában András, hogy maga csupa jóság és olyan tiszta, amilyen fekete. Én csak lelki kapcsolatra vágyom magával, lelki támaszt keresek magánál. Ezt azért mondom, hogy akkor se értsen félre, ha részegen meztelenre vetkőzöm . . . Csak maradjon nyugodtan, semmi baja nem lesz.

- Miért iszik olyan sokat?

- Azért jöttünk ide! Nem emlékszik? Ilyen környezetben csak inni lehet. Maga elmulasztotta belakni a lakását . . .

Viaszos vászon az asztalon, színe az avas vajé, félkörben a karcsú hétdecis boros palaokok, egy üveg gin, középütt kosárban kenyérszeletek, tálon a felvágott, sonka, szalámi, kis deszkán sajt, mellette vaj, paprika, paradicsom. Az este átszűrte a zajokat, csak a gyöngébbjét engedte hozzájuk. A professzor teljes öltözetben, anynyit sem könnyített magán, hogy a nyakkendőjét megoldja. Krisztina székre húzott lábbal kuporgott, a szeme zavarosan csillogott.

- Itt a fejem, az agyam, az eszem, nem veszem hasznát, nem tudok mihez kezdeni a testemmel sem, pedig nézze mennyi van belőle, a lelkemmel sem. Beleszórhatnám az egészet úgy ahogy van a kukába. Hadd szívjon be a kocsi a förtelmes bendőjébe. Komposztta rohadni! Még az is jobb volna, mint így élni.

Papp András hangja olyan lágy volt, simogatott:

- Hogy jutott idáig? Mi bántja kislány?

- Hogy én hogy jutottam idáig, kit érdekel az? Már engem sem érdekel. Hanem maga, András, maga, aki a szakmájában dolgozik, aki már annyit elért, akit mindenki becsül, akinek eltűrik a rigolyáit, maga hogy jutott idáig? Kitaláltam az egész nyomorult kis életemet, úgy fekszik minden, ami bennem van, mint a maradék kaja azon a tálon. Ha kíváncsi, milyen a szelet másik fele, megfordítja s kész. De maga nem, maga nem beszél, nem viszonozza a bizalmamat, nem nyílik meg előttem . . . Miért, András? Miért?

A férfi kitért a válasz elől, ügyetlenül, félszegen, de határozottan. Krisztina többször egymásután töltött, mohón ivott, a nyelőcsövében visszhangoztak a kortyok. Az üres poharat elszántan csapta az asztal lapjára.

- Ha így folytatja . . .

- Folytatom . . . - vonta meg a vállát a lány, aztán összeharapta a száját:

- Úgy sem szállok le magáról, amíg el nem beszélte az életét. Mert érdekel, és mert nincsenek gátlásaim, magának meg vannak. Hajajj, mennyi. Nekem is van-

nak, de máshol tartom őket... Meg aztán a részegséghez körítés is kell, eszmei tartalom...

Egy darabig csendben ültek, Papp András furcsa, gyöngéd sajnálkozással nézte, amint a lány, mintha hivatalból tenné, egyik pohár bort a másik után üríti ki:

- Szeretnék valamit kérdezni.

Krisztina széles, bizonyosan mozdulattal válaszolt:

- Azért vagyok itt.

A nagy fehér kéz amúgy bizonytalanul a palackok s a poharak felé mutatott, a fehér kézelőből előnyúlt a sűrű fekete szőrrel borított csukló, a széttárt öt ujj egy másodpercig a levegőben lebegett:

- Ja - biggyesztette el a száját a lány -, hogy mit csináljon, ha leszoptam magam? Egy valamire való férfi ilyenkor nem sokat kérdez, hanem aljasul vissza! a helyzettel... Nem is egyszer... De neked a nadrágodban is csak lelkiismeret van...

- Nagyon kérem ezt a hangot mellőzze.

- Elegánsabban is fogalmazhatok, például úgy... -, ködös tekintete egy másodpercre kitisztult... -, hogy híján van annak, aminek a híján egy férfi híján van... Eh! - legyintett s a szeme ismét összezavarodott.

Szemlátomást idegesen, a prof felpattant ültéből s fel-alá járkált a szobában. A lány közömbösen követte tekintetével s valahányszor a professor látómezeje határára ért, kancsalított.

- Szédülök - motyogta egy idő múltán s behunyta a szemét.

- Épp ez aggaszt, a szédülés. Nem erkölcsös dolog és nem gusztusos dolog, ha egy nő berüg.

- Ó - legyintett Krisztina - akarat dolga. Ha az embernek erős az akarata - berüg. Ha gyenge, akkor nem. Engem épp ellenkezőleg az aggaszt, hogy mióta ve-delem már a bort, és semmi, semmi, meg sem rendültem. De nekem van akaratom, én nem adom fel a küzdelmet...

- Ne!

A tiltakozás későn hangzott el, a lány gyorsan töltött s még gyorsabban felhaj-totta a pohár gint.

- Kapcsold be a rádiót.

- A lakók...

- A lakók le vannak szarva! A felismerhetetlenségig.

Amint a zene felhangzott - vékonyan -, Krisztina felállott, elindult, megállt, maga elé meredt. Megint elindult, majd hasmánt a rekamiéra vetette magát, arcát a huzathoz szorította, ökölbeszorított kezével lázasan csapkodott:

- Te nem tudod, nem tudod, hogy mi van rajtam... Sehöl egy ember. Sehöl... És semmi cél... És semmi jó... Csak az üresség... És hiába öntöm bele a bort... Mint egy óriási szivattyú... S a bátyám... Egy sarok nincs... Egy sarok, ahol meghúzódhatnék!

- No, de Krisztina, kérem... - a professor feléje indult a lánynak, de ahogy észrevette, hogy a szoknyája felcsúszott s a vad csapkodástól egyre feljebb csúszik, visszahőkölt és elfordult. Úgy ült le, hogy véletlenül se láthassa, ivott néhány korty bort, üres szőlamokkal nyugtatta a lányt s bár semmit nem mondott, mégis gátlásosan beszélt, meg-megakadó nyelvvvel, el-elcsukló hangon.

- Marhaság!

A lány hirtelen felült fektéből, az agresszivitás szétmázolódtól könnyáztatta ar-cán.

- Nem emlékszem, mint mondtál, de állati nagy marhaság volt!

- És marhaság az is - folytatta tanitónői hangon -, hogy Balzac felfedezte...

Mert ma már nem a pénz mozgatja a társadalmat, meg az érzéseket... Hanem a lakás! Ne rázogasd a vállad, mintha nem értenéd. Pénzért lehet lakást venni, igaz, de a probléma nem így jelentkezik. Egy átlagos jövedelmű fiatalnak... Vagy ket-tőnek! Mit gondolsz hány évig kellene a fogunkhoz venni a garast, amíg összejön a lakásra való? Ha neked nincs lakásod, még ki se bőghettem volna magam!

Kiegyenesítette a lábát s a cipője orrát nézte, de amit elfelejtett, nem jutott eszébe. Megkérdezte, miről is beszélt.

– Ja, a lakásról! Persze, te, akinek tálcán hozták a lakást, az állást, mindent, te ezt nem vagy képes felfogni . . .

A férfi teste megrándult, mintha beleszúrtak volna, arcát előntötte a vér, szemöldökét kifeszítette, két könyökét oldalához szorította, kezét széttárta – egyetlen méltatlankodó kérdéssé vált az egész ember.

Krisztina nem könyörült:

– Csónakázás közben egyszer felszakadt a seggem. Be kellett varrni. Belőled úgy kell kiszedni minden szót, ahogy az orvos szedte ki csipesszel a varratot. Elmondhattad volna, kérdeztelek, belőlem nem hiányzik az emberi érdeklődés, nincs jogod megsértődni, ha félre fogtam. Igaz?

– Csak azt szeretném megjegyezni, hogy én semmit nem kaptam ingyen az életben. Tálcán! Hacsak a csalódásokat és a megalázást nem!

– A garast én tettem le.

Nem folytatta. A rádióból vékony érben szivárgott a muzsika, olyanformán mint ahogy a szenvedő gyerek álomba sirja magát. Krisztina körülnézett a szobában, a szoknyáját lesimitotta, csak gömbölyű térde fehérlett elő. Tétován felállott, ezúttal hátul simította le a szoknyáját. Nem szólt egy árva szót sem, csak valahogyan neki-fohászzkodott s megindult. Mereven tartotta a testét, gépiesen emelte a lábát.

– Hazakisérem – ugrott fel a prof szolgálatkészen. Belekarolt a lányba, amaz nem tiltakozott, nem helyeselt, csak tűrte.

A nyomott lépcsőházban kigyúlt a villany, a házban aludt a csend, az egyik lakás ajtaja előtt üres műanyag szemétdödör. Krisztina belerúgott; olyan közel haladtak el mellette, hogy véletlen is lehetett. Papp András nem tett megjegyzést, de a következő emeleten úgy irányította a lányt, hogy a szemetes vödört ne érhesse el.

A kései órán az utca kihalt volt, a kaptár-ház idéitlen műanyag panaljeivel, szintelen színeivel, indokolatlan hivalkodással szorongott a magasemeletes, vedlő vakolatú, régi házak között.

– Mi keltette fel a figyelmét?

Krisztina először olyasmit dadogott, hogy úgyis hiába beszélne, aztán összeszedte magát s már-már szabatosan fogalmazott:

– Úgy értettem, hogy a lakásért megy minden. Eltartási szerződések, kapcsolatok. Ha a nőnek lakása van, tízszeres a szexepilje, a férfinak is, pártit csinálhat, ahogy a ti nemzedéketek kifejezi magát . . .

– Bocsánat, hogy félbeszakitom, de miért tegez józan állapotban is? Tudtommal . . .

– Könnyebb. Különböben ne reménykedjék abban, hogy józan vagyok. Sőt, az a gyanúm, hogy . . . Ez csak aféle intervallum . . . a másik felére nem emlékszem . . . Jól van, jól van – emelte föl szabadon maradt karját, – nem kételkedem a műveltségemben . . . De én valamibe belekezdtem s azt jó volna befejezni, mielőtt rókázom . . .

Hirtelen megállott s a karját kirántotta a férfi karjából:

– Ez a rezzenés a lelkiismereti válság jele. Érzékeny idegeimmel felfogtam a konfliktust, amibe én rántottalak bele. Az izlésed tiltakozik ellene, hogy egy részeg némbor rókázását végignézzed. A nyílt utcán!

– Az állítás megfelel a valóságnak. Az erkölcsi érzékem viszont tiltakozik az ellen, hogy ilyen állapotban magára hagyjam.

Krisztina a combját csapkodta:

– Micsoda konfliktus!

– Csendesebben, kérem.

– Feloldom a konfliktusodat. Elkísérsz a legközelebbi taxiállomásig. Szerinted ez mi? Józan gyakorlati megoldás? Vagy aljas opportunizmus? Ott hagytam abba . . .

Gondolatait a kocsiban szötte tovább:

– Igen, a lakás . . . Nem a külsődleges előnyökről akarok beszélni, vagy a jogi részről, hanem a lelki higiéniaőről . . . A bajaimmal, a problémáimmal csak úgy tud-

nék valamilyen nyugvópontra jutni – ideiglenesen persze, mert mi végleges? Ha volna magányom, akkor néha állásfoglalásom is volna... De így... soha egy hangulatot végig élni nem tudok, egy gondolatot végig gondolni... mert jön a bátyám és kirúg a szobából... Az apám rendel, az anyám gépel... Összekeveredünk... a szöveg... francia saláta...

Még néhány összemosódó szó s a lány feje útitársa vállára billent. A professzor mozdulatlanul ült, hogy az alvót ne zavarja, két keze az ölében, az úttestre meredt, amely az ostorlámpák asztrális fényében irreálisnak látszott. Féknyikorgás, a kocsi hirtelen megállott:

A sofőr kérdően pillantott hátra, majd megjegyezte:

– A babát elnyomta a szunya.

A szokatlan helyzet s az indulat, mit a méltatlan megjegyzés váltott ki belőle, megbénította. Nem szólt, nem mozdult.

– Végeztünk? – kérdezte a sofőr.

Bólintott, hogy igen, végeztek.

– Talán az volna a legjobb – mondta, miután a sofőr ajánlkozott, hogy segít a lányt a kapuig kísérni. Bőséges borraivalót adott neki, félkézzel támogatta a kapufának támaszkodó Krisztinát, hogy el ne veszítse az egyensúlyát. Kigyúlt a kapualj s a piszoktól homályos üveg mögött feltűnt a házfelügyelő: – papucs, pizsama, fürdőköpeny.

– A felvonó nem működik – közölte, miután a kapupénzt zsebre vágta –, ez pedig magától nem talál fel.

Még megmondta a lakás számát s hogy Krisztina bátyja nemrég érkezett haza, azzal eltotyogott. A professzor pedig, ahogy pihenőtől pihenőig támogatta a magatehetetlen lányt, szentségtörő párhuzamot vont a saját kálváriája és a Kálvária stációi között.

Bíróék előszobájában égett a villany, rövidet sóhajtott s finoman, hogy éppen csak megszólaljon, rányomott a csengő gombjára. Először a kukucsukáló ablak nyílt ki, egy arc tűnt föl a rács mögött, félkarikákba feszített szemöldökök, a tekintetben kíváncsiság és csodálkozás.

– Ja – bökte ki aztán, hogy a hűgát megpillantotta s már nyitotta az ajtót. A magas, karcsú, csupa in és izom fiatalemberen trikóalsó volt. Elegánsan meghajolt:

– Tiszteletem, professzor úr.

– Szervusz – mondta a professzor két zihálás között másodpercnyi habozás után, s a kezét nyújtotta –, Papp András.

– Bíró Béla.

Hűgára pillantott, majd a profra és elismerően csettintett, – szép kis lájsztung lehetett ezt az árut ide felfuvarozni.

Azzal lehajolt, hogy a lányt fölnyalábolja, de amint hozzányúlt, Krisztina a gyomrára szorította a kezét s kétrét görnyedt.

– Hányini fog – állapította meg olyanformán, mint egy helyszíni közvetítő, a derekánál fogva a fürdőszobába támogatta a lányt; az félig magánál volt már, szeme kerekre nyílna, arcán görcsös erőfeszítés.

A szaga már elszállott, de a falon látszott, hogy a festés friss. Papp András körülnézett s első látogatásának emléke idéződött fel. Valószínűtlen volt az is, de ez a mostani látogatás? Ahogy a fürdőszoba ajtaja kinyílt, a kádba zuhogó víz csurgásának zaja kiömlött az előszobába.

– Ilyenkor mindig megeresztem a csapat, – magyarázta Béla s közben a szobája felé terelte a professzort, hogy pihenjen meg, szuszogja ki magát, – a hányás akkor megy jól, ha nincs semmi gátlás. Hányini és arra vigyázni, hogy ne csináljunk lármát, megterheli az idegrendszer.

Közben fürdőköpenyt húzott magára s miután a profot leültette, maga a szelonra dőlt. Akár akarta, akár nem, valahányszor a fiatalember felé fordult, Papp Andrásnak látnia kellett a falon a pin-up girlöket: mellek-combok-fenekek-félig csupasz ágyékok; erotikus tapéta, a szeme minduntalan egy hasonfekvő lányra tévedt, akinek felcsúszott szoknyája alól telivéren rózsállott elő gömbölyű hátulja.

– Nekem inkább a vékony a zsánerem, – jegyezte meg a fiatalember, ujjá egy sötéthajú, kékszemű lány képére mutatott: igazítás a harisnyakötőn, kapualjban: egyezményes mosoly, egyezményes mozdulat. – Meg ez például... Ez is... De szerintem hülyeség, ha az ember csak a saját zsánerével ragasztja teli a falat. Ez egyoldalúságra vezet... Meg aztán, ha véletlenül más zsánerű árut szedek fel s itt körül néz, mindjárt látja, hogy csak vendégszereplő lehet s kész a balhé. Van itt ész!

Befejezőként a homlokára ütött.

A professzor a fürdőszoba felé intett:

– Nem kellene utánanézni, hogy nincs-e valamire szüksége?

Béla a karórájára pillantott:

– Még tart.

– Szóval az efféle balesetek napirenden vannak? – hangzott a szemérmes kérdés.

– Napirenden éppen nem, de a sok évi átlagot most már állandó jelleggel meghaladják. A furcsa az, tudja, professzor úr, hogy ő volt a mintagyerek, a jó tanuló. Az ő példáját vágják mindig a fejemhez. A menő mégis én lettem. Nem úgy, mint maga persze, de a lehetőségeimhez képest. Ha két éven belül nem lesz kocsim, kocsonyát főzök a fülemből. Krisztina viszont, ha el nem kapja valaki, hogy fejezzem ki finoman? – a béka feneké alatt sem áll meg, úgy elcsúszik...

– És ezt mivel magyarázza?

– Azzal, hogy nem olyan, mint én. Nincs filozófiája, anélkül pedig manapság az ember semmire sem megy. Az úrkorszakban élünk, igaz? ... De nem énrólam van szó. Hát először is hadd mondjam meg, hogy az egész család marha hálás magának, hogy a húgomat kihúzta a vízből... Maga nélkül már csak bugyborékolna!

– Túlozza a szerepemet...

Béla szélesen elvigyorodott:

– Csak semmi álszerénység, professzor úr. Mert Krisztina olyan lány, hogy még uszodába sem mehet mentőöv nélkül. Érti, ugye, mire löttem be az eszmét? Vegyük csak a mai estét. Nem történt baja, de ezt magának köszönheti. Mert hogy maga nélkül mi minden történhetett volna...

A homlokára csapott:

– Van itt fantázia. Dögivel. Meg ott az irodalom, hogy mi mindent művelnek a tagok, ha egy lány az eszméletlenségig beszívja magát. Jön a brigádmunka.

Béla csettintett a két ujjával, a professzor maga elé meredt és feketébbnek látszott, mint valaha. A csend is elsötétült; megfeküdte a szobát. Halk nyikorgás hallatszott, Krisztina jelent meg papucsban, pongyolában, arca falfehér, zavaros szeme körül önszín karikák. A prof felállott, hogy hozzá siessen, a lány egy intéssel visszatartotta.

– Ne haragudjék, András... – suttogta, a tekintete csupa könyörgés, csupa fájdalom volt, hirtelen lesütötte a szemét.

– Majd én lekisérem a professzor urat – ugrott fel a fiatalember tettekrekeszen –, te csak fekjüdj le.

– Fölösleges – mondta a professzor.

Krisztina félénken, kimerülten rámosolygott a profra, aztán bement a szobába, ahol aludni szokott. Halk szóváltás hallatszott, az anya nyilván felébredt. A kilincs zajtalanul csukódott be.

– Letalálok magam is...

A fiatalember a fejét rázta:

– A legkevesebb, amit megtehetek. Az ember, ugye, se a szennyését, se az érzéseit nem teszi kirakatba. De azt csak gondolhatja, hogy a húgom sorsa nem hagy hidegen...

Figyelt vagy sem, nem árulta el semmivel, szemét a lépcsőfokokra szegezte, szemére ráborultak sűrű szemöldökei. Néhány percig állottak a zárt kapu előtt, aztán az udvar mélyében csoszogás kelt: – a házfelügyelő papucsa.

– Még egyszer az egész család nevében...

Erélyes intéssel háritotta el a hálálkodást magától. Szembe fordult a fiatalemberrel:

– Inkább adjon tanácsot, hogy mit tehetnék még az érdekében? Ha ugyan tényleg tehetek valamit.

– Valamit? Mindent! Dehát ehhez az egész problematikát ki kellene súlypon-
tozni. Ha nem zavarnám . . .

– Legyen szerencsém – mondta Papp András, miután megállapodtak a találko-
zás időpontjában.

Béla fütörészve rohant föl a lépcsőn, négyesével vette a fokokat:

– Lesz szerencsém, öreg szivar, mérget vehetsz rá, hogy szerencsém lesz.

– Van itt ész – mondta már az ágyban, aztán eloltotta a lámpát .

(Az esküvőt két hét múlva tartották.)

KELLE SÁNDOR rajza

Mese unokáimnak

*tudjátok az még az én időmben történt
(amikor az emberek még általában
jobboldaliak meg baloldaliak
meg főkönyvelők meg fradisták voltak)
szóval az még az én időmben történt
hogy egy férfi mindhiába szeretett egy asszonyt
s hogy egy asszony mindhiába szeretett egy férfit*

*ezt követte az én időmben
hogy az Úristen meg egyéb hatalmak
megteremtették a világot
az ember pedig az Úristent
meg egyéb hatalmakat*

*és az is az én időmben történt
hogy egy zsidó ácslegény
felfedezte a kereszténységet
s hogy néhány polgár
felfedezte az ácslegényeket*

*s még az is az én időmben történt
hogy amint látjátok sok mindent jól megfigyelter:
s engem is sokminderki jól megfigyelt*

*(s talán még az történt az én időmben
hogy – ha jól emlékszem – esténként
gitárátiratban táncolgattunk
az Öszövétségre a Tökére
és Rejtő Jenő összegyűjtött műveire)*

*dehát ez már igazán
nem gyermektüleknek való mese kedveseim
aludjatok*

(utószó)

*és még az is az én időmben történt
hogy valaki azt mondta egyszer nékem
tetszik tudni a dolgokat így is fel lehet fogni
meg a dolgokat úgy is fel lehet fogni kérem*

Se ég, se föld

*Négy fal között állok – ím
szobám négy fala a börtön.
Szabadító vágyaim
pányvát oldnak a mezőkön.*

*Állok ím a mezőben.
Szűk karámot zár az égbolt.
Tornyosuló erővel
nyáját terelek rád félhold...*

*Lebegek szép akasztott
ég s föld közé kifeszítve.
Általatok elhagyott.
Általam körülkerítve.*

NÉMETH FERENC

Leltár

*Öröm a napfényes domboldalt
meg a völgyi harangszót,
és a présházat ahonnan messzire látni.*

*Odalenn a kanyargó folyó meg a hid,
szénásszekér és ember megy az úton –
öröm az elhullt fűszálat meg a lábnyomot is.
És látom magam: ott jöttem a völgyből.
Nem tudtam hogy – Veronika-kendőjében –
így megörökíti arcát bennem a táj.
S nem tudtam, hogy mindegyre növekszik
e domb az időben, lankáin lassan
színtelemmé válik a tű
és egyszercsak mesebeli üveghegy
emelkedik áttetszővé vált éveimből alattam.
Mégkövesült jelenlét, mozdíthatatlan.*

*Most már nem tehetek mást: leltárba veszem
a fákat, az utat az elhullt fűszállal,
meg a lábnyomokat. És kellékeimet
világom erőterében elhelyezem.*

Indok

*A szavak elvesztek. Túl sok az ész
s kevés az értelem. Emlékeinkből
előhívjuk a képet:*

*a dolgok
ahogy ébredés után*

*egy tücsökcirpelés húrja
átfürészeli a világot*

*a lehullott levelek szaga
kesernyésen
árad szét
és az álom*

*ami nem is álom
elfeledett
formájától megfosztott
érzékeinkkel megfogalmazhatatlan*

*kiárad az elmerült világ
kiáltoz
körvonalak nélkül
ősz estén vadlibavonulás
lélekharang és csecsemősírás*

*Artikulátlan a létezés.
Nem a dolgok
inségünk
szükszól a formák után.*

— — —

BARCSI VÁLTOZÁSOK

A termelőszövetkezeti parasztság tudati változásai

A termelőszövetkezeti mozgalom biztosította a szocialista típusú parasztság kialakulásának feltételeit, mégsem mondhatjuk, hogy bekövetkezett volna a tudati-ideológiai viszonyok kielégítő változása. Még jelenleg is van bizonyos lemaradás a szocialista építés és a tudati-ideológiai fejlődés között.

A termelőszövetkezeti parasztság életkörülményeinek változásával együtt jelentős változásokon megy keresztül az emberek politikai, világnézeti és erkölcsi szemlélete is. A közös gazdasági és szervezeti megerősödésével nő a tagság gazdasági biztonsága, s ez növeli a szövetkezeti parasztság szocialista öntudatát, erősíti közösségi szemléletét.

Barcson lényeges változás következett be a parasztság anyagi létében (1966-ban a közös munkában részt vett 553 dolgozó tagra a közből személyenként 27 ezer forint részesedés jutott, egy munkanapra pedig 103 Ft; a 250 munkanapnál többet teljesített tagok átlagkeresete meghaladta a 35 ezer forintot, ami egy munkanapra számítva 105 Ft). Az anyagi élet területén bekövetkezett jelentős változások természetesen nem szülnék automatikusan szocialista tudatot: ez hosszú és küzdelmes nevelőmunka eredménye lehet csak. A tudat alakításában nem várhatunk olyan gyorsan jelentős eredményeket, mint pl. politikai vagy gazdasági téren, s hogy ez a változás bekövetkezhessen, ahhoz egész történelmi korszak szükséges, bár a Vörös Csillag e tekintetben is meghaladja az országos helyzetet. A termelőszövetkezet eredményei azt bizonyítják, hogy a tagságnak munkához való viszonya nem magyarázható *csak az anyagi ösztönzés* megvalósításával. Szociológiai felmérésünk azt mutatja, hogy vannak a fejlődésnek *tudati* komponensei is.

A felmérés két részből állt: egyik a család általános életviszonyaira (Családi kérdőív), a másik a tévesz-családtagokra vonatkozott (Egyéni kérdőív). Kérdéseink jellegére való tekintettel a felmérést arra alkalmas, az egyes családokat jól ismerő pedagógusok és IV. osztályos (helybeli) gimnáziumi tanulók végezték. Így kívántuk biztosítani, hogy lehetőleg minden kérdésre őszinte választ kapjunk. Felvételünk időpontjában a termelőszövetkezetnek 678 tagja volt. Felmérésünk 580 személyre (az álltagság 85⁰/₀-ára) terjedt ki. Egyéni kérdőiveink összesítésében nem szerepelnek: a községtől távolies külterületeken lakó tagok, családok (5⁰/₀), a felmérés időpontjában távollevők és a választ megtagadók (9⁰/₀), továbbá az értékelhetetlen adatok (1⁰/₀).

Tisztában vagyunk azzal, hogy egy felmérés során nehéz pontosan megállapítani a megkérdezettek ideológiai-politikai tudatának színvonalát. Ehhez igen sok körülmény mérlegelése szükséges: figyelembe kell venni a tagság társadalmi-politikai és kulturális aktivitásának fokát, a családi, szomszédági viszonyokat, a lakóhelyet, a tagság mindennapi életét, munkáját stb. Éppen ezért egy ilyen felmérést komplex kutatások nélkül elvégezni alig lehetséges. Ezt szeretünk volna pótolni – amennyire lehetséges – féléves gyakorlati megfigyelésünkkel és a felmérés anyagán kívüli egyéb információkkal (elsősorban a szövetkezet vezetőitől kapott felvilágosításal). Mindezt figyelembe véve – véleményünk szerint – figyelemre méltóak lehetnek az ilyen, viszonylag kisebb apparátussal végzett felmérések eredményei is.

Lenin figyelmeztet arra, hogy az anyagi élet változása nem szül automatikusan szocialista tudatot, de ha az anyagi lét szocialistává válik, a tudat szocialista átalakítása halaszthatatlan feladat. Amint nem volt helyes – az ötvenes évek elejének gyakorlatában – a falu szocialista átalakítását a kommunista *eszmék* terjesztésével *kezdeni*, ugyanúgy súlyos mulasztás lenne a kommunista nevelést, az eszmei munkát halogatni, és elhanyagolni a gyakorlati tevékenység tudatosítását, a politikai, világnézeti és erkölcsi nevelés lehetőségeinek kiaknázását.

A falusi lakosság tudati elmaradásához sok egyéb tényező mellett nagymértékben hozzájárult az is, hogy eddigi fejlődésünk során nem fordítottunk kellő figyelmet parasztságunk gondolati változásának problémáira, a politikai, világnézeti és erkölcsi nevelés útjának és módszereinek kimunkálására. Még mindig ritka jelenség, hogy elméleti folyóirataink, napilapjaink, a

rádió vagy a televízió jelentőségének megfelelően foglalkoznak a parasztság *tudati* problémáival. Sőt még a mezőgazdasággal kapcsolatos párt- és állami határozatok is felszínesen érintették ezt a kérdést. Pedig felvetése ideológiailag, politikailag nagyon fontos, hiszen az eszmei offenzíva nemcsak a vallásos, a polgári stb. ideológia elleni harcot jelenti, hanem fontos feladata szocialista ideológiánk elterjesztése, uralkodóvá tétele is.

Ha még 1959-ben nem is, de utána minden feltétel adva volt egy határozottabb és céltudatosabb erkölcsei nevelőmunka kibontakoztatásához. Még inkább nyilvánvalóvá válik mulasztásunk, ha arra gondolunk, hogy a falu a TIT munkájának is csak periférikus területét képezte és a falusi ismeretterjesztés messze elmarad a városi munkások és értelmiségiek számára szóló ismeretterjesztő propaganda mögött. Így nem csodálkozhatunk azon, ha a parasztság életében még ma is a vallásos világnézeti propaganda játssza a vezető szerepet és igen lassú a marxista eszmék terjedése. Az egységes szocialista szövetkezeti parasztság kialakulásának elősegítésében a gazdasági és ideológiai munkát nem lehet egymástól elválasztani, hiszen a „szövetkezetek működésében az anyagi haszontól – mely miatt alakultak – eltekintve, magasabb is rejlik: az emberek felfogása az anyagi kérdések körül tisztul, látókörük szélesedik s egyidejűleg megszilárdul összetartozásuk tudata és a szolidaritás érzete. E kettős irány egyike az anyagi boldogulás felé mutat, a másik pedig a nemesbült gondolkodást... a közből és a haza szeretetét hozza magával.” (Károlyi: Egyesülés és emelkedés. é. n. 3. 1.)

Felmérésünk során azt tapasztaltuk, hogy a Vörös Csillagban – mind objektív, mind szubjektív tekintetben – adottak azok a feltételek, amelyek belátható időn belül a szocialista tudat általánossá tételéhez vezethetnek.

A TAGSÁG MŰVELTSÉGI SZÍNVONALA. A SZAKOKTATÁS HELYZETE.

„A falu szocialista átalakítása következtében rohamosan nő a parasztek tudásszomja, kulturált élet iránti igénye... a falusi kultúrmunkában jelenleg a fő figyelmet a parasztság korszerű általános és szakmai műveltségének fejlesztésére kell fordítani, hogy a nagyüzemi gazdálkodás által megkövetelt szemléletet és szaktudást elsajátítsa” – mondja az MSZMP KB-nak a falusi kulturális munka kérdéseiről szóló határozata. A szocialista termelési viszonyok általánossá válása a mezőgazdaságban a falu és a parasztság kulturális életében is lényeges változásokat hozott. A Vörös Csillag tagságának kulturális fejlettségére utalnak a tagság iskolázottsági adatai: 4 osztályt vagy kevesebbet a tagság ötöde (21%) végzett, míg 3/4-e elvégezte az általános iskola V–VIII. osztályát. A tagság 4,5%-a érettségizett vagy egyetemi (főiskolai) tanulmányokat végzett. Ezek az arányszámok lényegesen pozitívabbak, mint az országos átlag, ami mindenekeztől annak tulajdonítható, hogy Barcs iparosodott jellegű település (hiszen 1960-ban a kereső lakosságnak mindössze 29%-a dolgozott a mezőgazdaságban, 1966-ban pedig már csak 20%-a) és már közel egy százada Dél-Somogy egyik kulturális és közigazgatási központja. Mindennek következtében „iskolarendszere” (az iskoláztatás lehetősége) inkább a vidéki kisvárosokéhoz, mint a községekéhez hasonlítható.

A Vörös Csillag tagságának iskolázottsági mutatói nemcsak a községek lakosságának arányait múlják felül, hanem a községek és a vidéki városok között áll. A nyolc általánost befejezte, valamint érettségizett (és főiskolát végzett):

a Vörös Csillag tagságának: 20,5 ill. 3,3 (1,2)%-a,

a községek lakosságának: 15,2 ill. 2,1 (0,8)%-a,

a vidéki városok lakosságának: 21,1 ill. 6,4 (2,6)%-a.

Ezek a nagyon pozitív arányok – a fentiek mellett – elsősorban abból adódnak, hogy a tagság több mint harmada (36,6%) 40 év alatti (amikor pl. a megye tsz-tagságának alig 16%-a), sőt a tagság 7%-a a Vörös Csillag megalakulása után született (azaz 20 éves vagy fiatalabb).

S ezek után természetes az is, hogy a tudati tényezők is lényegesen kielégítőbbek, mint országosan. Elég itt arra utalni, hogy a tagság 83%-a – mint felmérésünk eredményei bizonyítják – a termelőszövetkezeti munkát részesítette előnyben az egyéni paraszti (és egyéb) munkával szemben. Hogy a tudati viszonyokra a műveltségbeli kritériumok milyen mértékben hatnak, mutatja, hogy az egyéni választottak közel fele végzett négy osztályt vagy kevesebbet (amikor ezek az ösztagság mindössze 21%-át jelentik), s az egyéni választottak másik fele – a tagság 79%-a – 5 osztályt vagy ennél többet végzett.

A fenti eredmények elsősorban azt jelentik, hogy a tagság jelentőset lépett előre az általános műveltség és az iskolázottság szempontjából. A továbbiakban pedig jelentős változást hoz, hogy a Vörös Csillag tagságának közel tizede (9⁰/₀-a) tanul jelenleg – felmérésünk időpontjában – általános és középiskolákban. A továbbtanulóknak jelentős része szakközépiskolát végez vagy szakmunkás oklevelet szerez.

Az általános műveltséghez hasonlóan jelentős fejlődést mutat a termelészövetkezet tagsága a szakképzés alakulása szempontjából is. A Vörös Csillag jelenlegi gépesítettégi foka következtében olyan technikai munkamegosztás jött létre, amely a kezdetleges munkamegosztású, differenciálatlan kisárutermelő gazdaságokban végzett munkával szemben már eddig is jelentős változásokat eredményezett. A Vörös Csillag vezetősége és tagsága már egy évtizede nagy gondot fordított a saját gépvásárlásra s ennek eredményeképp 1959-ben a gépi munkáknak közel harmadát, 1960-ban már felét, 61-ben pedig már 4/5-ét, 1962 óta pedig már minden munkát saját gépparkjukkal végeznek. A gépesítés e viszonylag magas foka a szakmunkások nagy számát követeli. A Vörös Csillag dolgozó tagságának majdnem ötöde (19⁰/₀) szakmunkás (és traktorvezető), akiknek többsége a segédüzemekben (építészet-, gépcsoport-, kovács-, lakatos-, bogár-, szijgyártó-, villanszerelő-, asztalosműhely), a kertészetben és állattenyésztésben dolgozik, a többi a növénytermesztésben, igazgatásban, adminisztrációban és egyéb (termelési általános) helyeken. A fentiekből következik, hogy szakmunkások több mint fele ipari szakmunkás, ami messze meghaladja a megyei átlagot. Mint utaltunk rá, a közőshöz való viszonyt elsősorban az határozza meg, hogy a tagság lényegesen jobban él a termelészövetkezetben, mint élt egyénileg dolgozó korában. Ezt egyértelműen tapasztalhatjuk a szakmunkások esetében is. Míg a szakmunkások nem egészen tizede keres havonta 1500 Ft alatt, s a szakmunkásoknak az a néhány százaléka, amely az egyénit választotta, mind 1500 Ft alatt részesedett.

Barcson is azt tapasztalhatjuk, mint országosan, hogy a szocialista termelési viszonyok általánossá válása a mezőgazdaságban a dolgozó parasztság kulturális életében is lényeges változásokat hozott. A kulturális forradalom nemcsak az intézményes oktatásban jelentett döntő fordulatot, hanem a kultúrigények magasabb szintre emelése területén is. Ezt bizonyítja, hogy a termelészövetkezetben csaknem minden családnak van rádiója, egyharmadának televíziója. A családok jelentős része járat politikai napi- vagy hetilapot (Somogyi Néplap, Népszabadság, Szabad Föld), ill. egyéb folyóiratot. A kultúra, a művelődés utáni igényt bizonyítja továbbá, hogy viszonylag magas a könyvolvasók (és a saját „könyvtárral” rendelkezők) száma s különösen figyelemreméltó, hogy az olvasott (és vásárolt) könyvek jelentős része szakmai és mai témájú szépirodalmi jellegű. Felmérésünk során talákoztunk olyan növénytermesztésben dolgozó családokkal, amelyeknek – két-háromszobás, parkettás, fürdőszobás – lakásában nemcsak nagyszámú (több tucatra tehető) könyvállományt találtunk, hanem a könyvek minősége tekintetében is figyelemreméltó kultúrigényt tapasztaltunk (pl. Világirodalom Klasszikusai sorozat stb.).

A községben rendszeres mozi- (és időszakos színház-) látogatási lehetőség van. A tagság több mint 40⁰/₀-a rendszeres mozilátogató, havonta legalább kétszer elmegy moziba.

Felmérésünk során azt tapasztaltuk, hogy mindezek ellenére, a tagság tanulási, politikai és kulturális érdeklődésének ilyen mértékű változását nem követte ehhez hasonló mértékű változás a tudományos világszemlélet terén. Éppen ezért – véleményünk szerint – a fenti eredményeket úgy kell tekinteni, mint amelyek műveltségi alapját képezhetik a tudományos világnézet előretörésének.

A TAGSÁG VISZONYA A TERMELŐSZÖVETKEZETHEZ

A Vörös Csillag gazdálkodásának eredményei, a tagság élet- és munkakörülményei, valamint – a tudati változások szempontjából döntő jelentőségű – iskolázottsági-műveltségi viszonyok ismeretében válik érthetővé, hogy a tagságnak a *termelészövetkezet*hez, a *szocialista nagyüzem*hez való viszonyában is döntő változás következett be, s *politikai szemlélete és világnézeti-erkölcsi* felfogása is számos figyelemreméltó változást mutat.

Felmérésünk tanúsága szerint a tagság túlnyomó többsége egyértelműen hitet tett a termelőszövetkezet, a kollektív gazdálkodás mellett. Arra a kérdésre, hogy egyénileg vagy tévesz-ben dolgoznak-e szívesebben – a válaszok a termelőszövetkezeti gazdálkodást részesítették előnyben, a tagság 83,3⁰/₀-a, a közösré szavazott.

A negatív válaszok közelebbi elemzése azt mutatja, hogy 1) közülük azok vannak többségben, akik nem állandó jelleggel dolgoznak a közösré (nagyobb részük a heterogén családok „vándormadaraiból” áll), 2) az „egyéni” választása nem minden esetben a „paraszti” gazdálkodás; de legtöbbször a „nem-termelőszövetkezeti” munka felé való – inkább csak szubjektív – orinetálódást jelenti. A szövetkezet vezetősége és tagsága ugyanis bármikor elengedi a kilépni szándékozót, hiszen még nincs megoldva a Vörös Csillagban a teljes foglalkoztatottság (a tagok legfeljebb 7–8 hónapot tudnak dolgozni egy esztendőben, így érthető, hogy viszonylag nagyon alacsony a fluktuáció: nemcsak a megye tévesz-eiben, de az állami iparban is többszörösen nagyobb).

A termelőszövetkezethez való viszonyt érdemes az életkor szempontjából is megközelíteni. Ennek alapján 3 csoportot különböztethetünk meg: a 35–60 év közöttiek 22⁰/₀-a választotta az egyénit, míg a 35 év alattiaknak 11⁰/₀-a. Figyelemreméltó a 60 év felettieknek a közösré való viszonya: az egyénit választók aránya a két előző korcsoport között helyezkedik el, s megegyezik a tévesz-átlaggal (16,8⁰/₀).

1) A 35 év alattiak a szövetkezeti átlagnál nagyobb arányban (89⁰/₀) foglaltak állást a közös gazdaság mellett. Ennek oka mindenekelőtt az, hogy a Vörös Csillagban a fiatalok megtalálják számításait. Átlagkeresetük 20–30⁰/₀-kal a tévesz-átlag felett van: évi részesedésük meghaladja a 30 000 Ft-ot. Fontos tényező döntésükben az is, hogy a közösrében megtalálják szórakozási, kulturális és sportolási lehetőségeiket. A fiatalok jelentős része szakmunkás, nagy részük elvégezte az általános iskola nyolc osztályát, sokan a gimnáziumot is. Lényeges az is, hogy nem köti őket annyira a magántulajdonosi szemlélet, mint az idősebbeket.

2) A 35–60 év közöttiek az átlagnál kisebb arányban (kevesebb mint 80⁰/₀) részesítették előnyben a szövetkezeti gazdálkodást. Érdekes szóródás figyelhető meg ezen a csoporton belül. A pozitív vagy negatív válasz nagymértékben függött: a közösréből származó jövedelem nagyságától, a közösrében eltöltött évek tartamától, és attól, hogy van-e a családban olyan kereső, aki a termelőszövetkezetten kívül dolgozik és hogy a család hány taggal dolgozik a közösrében. A homogén családok 35–60 évesei túlnyomó többségükben a közös mellett foglaltak állást, a heterogén családoknak viszont ennél jelentősen kisebb része. E csoporton belül még viszonylag igen erős a magántulajdonhoz való ragaszkodás.

3) Külön csoportot alkotnak a nyugdíjasok és a járadékosok. Túlnyomó többségük (83⁰/₀-uk) a közös gazdaság mellett foglalt állást. Ennek az az oka, hogy az idősebb tsz-tagok – a termelőszövetkezet által biztosított nyugdíj, öregségi járulék és – segély mellett – még 1/2 kh háztáji földet is kapnak, valamint a közösrében is végezhetnek annyi munkát, amennyire erejükből telik. Ez jó jövedelemkiegészítés számukra. A nyugdíjasok és járadékosok átlagosan 600–800 Ft havi jövedelemmel rendelkeznek. Mindezek a tényezők együttesen eredményezték azt, hogy a „magántulajdonosi világban” felnőtt és idős emberek több mint 83⁰/₀-a szakítani tudott e szemlélettel.

Az egyénit választottak több mint fele (58⁰/₀) a 35–60, egytötöde a 35 év alattiakból, valamivel több mint ötöde (22⁰/₀) a 60 év felettiekből adódik. A közösré választottaknak is kb ötöde (23⁰/₀) a 60 év felettiekből, egyharmada a fiatalokból adódik, míg közel felét (44⁰/₀) a középkorosztálybeliek adják.

A nemek szerinti bontásban figyelemreméltó, hogy a nők kisebb hányada (16,5⁰/₀) választotta az egyénit, mint a férfiaknak (17,5⁰/₀).

A régi társadalmi rétegződés nem befolyásolta a közösré való viszonyt. Az a 16,7 százalék, amely az „egyéni” választotta, kb egyenlő arányban oszlik meg a volt középkor- és szegény-paraszti, illetve a volt agrárproletárok (cselédek) között.

Hogy a tudati viszonyokat mennyire befolyásolják a műveltségi kritériumok, mindennél szemléletesebben bizonyítják az alábbiak: az egyénit választók közel fele végzett 4 osztályt, vagy

ennél kevesebbet, 1/3-uk 5–6, s csak alig 20⁰/₀-uk 7–8 osztályt, míg a közöst választók 17⁰/₀-a 4 osztálynál kevesebbet és közel 40⁰/₀-uk 7–8 osztályt vagy ennél többet.

A fentiekből tehát kiderül, hogy a Vörös Csillag tagságának több mint 80⁰/₀-a azért választotta tudatosan a termelőszövetkezetet, mert ott megtalálja számítását, mert jobban él a közösen, mint élt egyénileg dolgozó korában. A tagság alig 1/4-e keres havonta 1000,- Ft-nál kevesebbet. Viszont egynegyedének havonta 3000 Ft felett van a jövedelme.

A TAGSÁG POLITIKAI ÉS SZERVEZETI EGYSÉGE

A Vörös Csillag tagsága nemcsak szociális származás, általános műveltség és szakképzettség szempontjából *differentiált*, hanem *politikailag* is. A tagság több mint egy tizede politikailag rendkívül aktív (az ösztagság 13⁰/₀-a párt- és KISZ-tag), s nemcsak mindennapi munkáját végzi kiválóan, de aktívan vesz részt a termelőszövetkezetben és a községen belüli társadalmi munkában és közeleti tevékenységben. A politikailag kevésbé aktív tagság túlnyomó többsége is magáénak vallja a közöst, s aktív részese a közös munkának. Felmérésünkben nagy jelentőséget tulajdonítottunk annak, milyen mértékű a tagság öntevékenysége, s milyen fejlett a termelőszövetkezeti demokrácia

A *politikai és tudati fejlődést*, a termelőszövetkezet tagságának politikai és szervezeti egységét kutató kérdésekre a munkafegyelmet, a vezetők és a tagság kapcsolatát, a pártvezetők és párttagok munkáját és magatartását a tagság a következőképpen ítélte meg:

	Munkafegyelem		Kapcsolat		Példamutató	
	Kielégítő	Nem	Jó	Rossz	Igen	Nem
%	81	19	89	11	87	13

Nem szorul különösebb bizonyításra, hogy ezek a tényezők jelentős mértékben hozzájárultak (és hozzájárulnak) a Vörös Csillag kiváló eredményeihez.

Akik szerint a munkafegyelem nem kielégítő a tsz-ben, a politikailag legfejlettebb, a közösen legjobban dolgozó, legjobban kereső, a rendelkezésre álló lehetőségek még jobb kihasználását sürgető tagok közül kerülnek ki.

Akik a vezetők és a tagság kapcsolatát rossznak látják, érdekes módon nagyon heterogén rétegből kerülnek ki, de nagyobbbrészt az egyéni választottakból.

A tsz-parasztság élet- és munkaviszonyaiban végbement változás kifejezésre jut a tagság tudatában, gondolkodásmódjában, közöshöz és munkához való viszonyában, s mindezekben keresztül abban is, hogy a tagság nagy része szilárd híve szocialista rendszerünknek.

A fentiekből kitűnik, hogy a tsz-tagság körében tömegméretekben felbomlóban van az egyéni, individualista kisparaszti, és kialakulóban van a kollektív, szocialista jellegű magatartásmód és tudat. A termelőszövetkezeti tevékenységnek önszabályozó és önellenőrző tevékenységgé való átalakulása a barcsi Vörös Csillagban egyre növekvő mértékben tapasztalható. A további előrehaladás feltétele a termelőszövetkezeti demokrácia kiszélesítését gátló országos és helyi korlátok ledöntése, felszámolása.

A termelőszövetkezethez való viszony változását világosan mutatja felmérésünk. A tagság munkafegyelme, felelősségvállalása, közöshöz való megváltozott, új típusú viszonya bizonyítja, hogy kialakulóban van a Vörös Csillag tagságán belül egy új tulajdonosi szemlélet, a szövetkezeti tulajdonhoz való új típusú viszony.

MATERIALISTA VILÁGNÉZET, VALLÁSOS SZEMLELET

A felmérés során azt is megvizsgáltuk, hogy mennyire, milyen mélyen terjedt el a tagság körében a *tudományos világnézet*. Amikor erre igyekeztünk fényt deríteni, az *ellenpontról* a vallásos világnézetből való kiindulás útját választottuk. Arra a kérdésre: „Egyénileg ön hisz-e istenben?“, „Hisz-e a túlvilági életben?“, és „Milyen gyakran jár templomba?“ – a tsz-tagok válasza a következő megoszlást mutatja:

Megnevezés	Igen	Nem
	százalék	
Templombajáró	39	61
Túlvilágban hívő	59	41
Istenhívő	80	20

Bár az ateisták száma alacsony, nagyon fontos tényező, hogy a hívők jelentős részének nézetei *igen határozatlanok*. A tagság 80%-a hisz ugyan istenben, de a túlvilági boldogságban már kevesebb mint 60%, misére pedig a tagság közel kétharmada egyáltalán nem jár. A tagság körében még elég mély gyökerei vannak tehát a vallásosságnak, de ugyanakkor jelentősen nő azok száma, akiknek világnézete olyan elemeket is tartalmaz, amelyek a materialista világfelfogás felé való közeledés jelei.

A vallásos emberek sem a régi módon vallásosak. A vallás náluk már nem az „illuzorikus boldogságra“ való törekvés, hanem olyan ember ellentmondásos világnézetének lecsapódása, aki már többé-kevésbé megtalálta a földi boldogságot, kezdi felismerni önmagát, de még nem eléggé bátor ahhoz, hogy végérvényesen szakítson megrögzött szokásaival, a hagyományokkal.

Mint láttuk, az ösztagság 41%-a nem hisz a túlvilágban. Ezeknek 48%-a egyértelműen ateista, 52%-a pedig feltételezi isten létét. A felmérés adatainak elemzése, valamint a személyes beszélgetések során kiderült, hogy ez az istenfogalom *nem* teljesen azonos a vallás istenfelfogásával, hanem panteista-jellegű világfelfogást takar. A földi világot már *csak* materialista módon képesek értelmezni, az istent pedig olyan „lényként“ fogják fel, aki az anyagi természettel azonos és csak benne létezhet.

A világnézeti bizonytalanságot – s egyben a kérdés bonyolultságát – mutatja, hogy az istenben hívők több mint negyede nem hisz a túlvilágban, viszont a templombajárók mindegyike hisz istenben, a templombajárók egy tizede szintén nem hisz a túlvilágban, ugyanakkor az istenben hívők nagyobb része (53%-a) nem jár templomba. Ez a világnézeti bizonytalanság nemcsak a vallás még meglévő erejéről, hanem az új *materialista* világnézet jelentős térhódításáról, a termelőszövetkezeti parasztság politikai és erkölcsi fejlődéséről is tanúskodik.

Az istenben nem hívők aránya mindössze a tagság 20%-a. Felmérésünk elemzése során kiderült, hogy ezek között egyetlen olyan személy nem akadt, aki hinne a túlvilágban, vagy járna templomba. Ez a húsz százalék tehát következetes ateista (pedig az ateistáknak mindössze 1/3-a párttag).

Első látásra talán negatívnak tűnik ez a kép. Országos adatokkal – ilyenek hiányában – ezt összevetni nem tudjuk. Viszont rendelkezésünkre állnak a Gallup-intézet adatai a fejlett nyugati kapitalista országokból. Eszerint pl. az USA-ban arra a kérdésre: „Egyénileg ön hisz-e Istenben?“ – 94% válaszolt *igennel* és csak 3% *nemmel* (3% bizonytalan). Arra a kérdésre: „Hisz-e, hogy van élet a halál után is?“ – 68% felelt *igennel*, 13% *nemmel* (19% bizonytalan). Ugyanakkor az Egyesült Államokban a lakosság 53%-a *nem templombajáró*. Viszont Franciaországban a fenténél sokkal pozitívabb a kép. Az első két kérdésre adott válaszok (százalékban): 66 – 20 – (14), illetve 58 – 22 – (20). (Vigília, 1956. szeptember, 491/92. l.)

A kérdéskomplexumból még csak két vonatkozást emelünk ki: a vallásosoknak és az ateistáknak a közöshöz való viszonyát, és a vallásosak és ateisták iskolavégzettség-, nem-, és kor szerinti megoszlását.

Hogy a vallásosság a tagság politikai álláspontját is tükrözi, bizonyítja, hogy a vallásosaknak több mint 20, az ateistáknak nem egészen 30%-a választotta az egyénit. A hívő katolikusok jelentős részének szemléletében – egyházuk évezredes hagyományaihoz hiven – a konzervatívizmus jelentős szerepet játszik ma is.

Míg az istenben hívők 30%-a 5 osztályt vagy ennél kevesebbet végzett, addig az ateistáknak nem egészen 15%-a.

A férfiak 73, a nők 92%-a hiszi isten létét. Az ateistáknak mindössze 15, az istenben hívők közel 45%-a nő.

	Hisz istenben	Hisz a túlvilágban százalék
a 60 év feletti	91	70
a 35–60 közöttiek	80	57
a 35 év alattiak	73	55

A fenti 3 korcsoport legidősebbjének alig tizede, a középsőnek ötöde, a legfiatalabbnak több mint negyede ateista.

Hogy a világnézeti, erkölcsi nevelés terén nagy feladatok állnak még a szövetkezet vezetősége, és elsősorban pártszervezete előtt, az kétségtelen. Mivel azonban két évtizedes fejlődésünk azt mutatja, hogy az osztályharc frontja nem a hívők és az ateisták között húzódtott, hogy a nagy társadalmi kérdésekhez való hozzáállás nem annak alapján történt – általánosságban –, hogy ki vallásos, és ki ateista, éppen ezért – mint az MSZMP IX. Kongresszusának beszámolójában Kádár János hangsúlyozta – a vallásos dolgozókat nem tekintjük másodrendű állampolgároknak: „A hívők – bármely felekezethez tartozzanak is – szabadon gyakorolhatják vallásukat, hátrányos megkülönböztetésben mincs részük, egyenjogú állampolgárai a hazának.” De ez az álláspont nem jelent megbékélést a vallással mint ideológiával. Éppen ezért ideológiai munkánkban, különösen falun, továbbra is szükség lesz az ateista propagandára, s folytatni kell a harcot a vallás mint ideológia ellen. Más kérdés a vallásos dolgozó emberekhez való viszonyunk, és más a klerikális reakció elleni harc kérdése. Az utóbbi már politikai kérdés.

A barcsi Vörös Csillag példája azt bizonyítja, hogy fokozatosan megérnek azok a feltételek, amelyek az új típusú szocialista parasztság kialakulásához vezetnek. Bizonyítja ezen túl, hogy minden további fejlődést szolgáló kezdeményezőkézség és alkotó energia felszabadításának alapvető feltétele az objektív tényezők kiteljesedése. Ennek következtében mehetett csak végbe a szubjektív faktor pozitív irányú változása. A szubjektív tényezők további fejlődésének alapja, hogy a tagság *saját* tapasztalatai alapján győződött meg erőfeszítéseinek, munkájának értelméről és eredményeiről.

Felmérésünk bizonyítja, hogy a tagság óriási többsége kész jelentős erőfeszítésekre, hajlandó fenntartás nélkül közreműködni a közös célok érdekében, mert ez egyéni céljainak is megfelel. Ezen mit sem változtat az a körülmény, hogy a cél tudatosítása érdekében Barcson sem tettek meg mindent, és a rendelkezésre álló lehetőségek kihasználása a Vörös Csillagban is csak részben történt meg. Ez megmutatkozik abban is, hogy a tsz-tagok egy része csak saját egyéni (családi) jólétének korlátlan emelésére törekszik, és még nem tudatosult bennük, hogy munkájuk végeredményben az egész kollektíva szolgálatán és a szocialista társadalom erősítésén keresztül is ebben az irányban hat.

A gazdaságirányítás új rendszerében, melyben a termelőszövetkezeti demokrácia további ki szélesítése eredményeképpen lehetővé válik minden fejlődést szolgáló kezdeményezés szabadabb érvényesülése – a Vörös Csillag is minden bizonnyal újabb és még figyelemreméltóbb eredményekkel bizonyítja be a szocialista gazdálkodás fölényét a kisárutermeléssel szemben.

Igy fokozatosan – természetesen még egy hosszabban tartó fejlődési folyamat eredményeképp – nemcsak a *szociális* homogenitás, de a *társadalmi* kiegyenlítődés, nivellálódás is végbe megy, s a fejlődés során fokozatosan – nemcsak *gazdasági*, hanem *tudati-ideológiai* szempontból is – kialakul a Vörös Csillagban az egységes, szocialista termelőszövetkezeti parasztság.

Te akartad

*szerelmedért nem kilincseltem
nem akartam csak elviseltem*

*mint a kalászkok elviselnék
a jégverés kéretlen terhét*

*nem én akartam te akartad
hogy naponta öledbe haljak*

*s melleden a fényteli kertben
magamat végképp elfelejtsem*

*oldódjam benned só a vízben
szebbnek lássalak mint egy isten*

*nem én akartam te akartad
amikor tested kitakartad*

*s először adtál enni számnak
hogy folyton éhezlek kívánlak*

*s mint két akna egymásba csattan
pusztítjuk egymást szakadatlan*

*föllobogó tűzben hajadból
búzaszín fény dől vadgalambtoll*

*a világrészek észrevétlen
elhamvadnak szemed tűzében*

*kenyeret-nyújtó kezed árnya
csillagot éget koponyámra*

*nem én akartam te akartad
naponta százszor megtagadlak*

*fölsebezlek fémet esztergakés
egyik szenvedést másik szenvedés*

*te akartad hát most állj mellém
mielőtt hitem elveszejtném*

*szememből a rémeket töröld ki
segíts a jövőnkért pörölni*

Hideg űrbe néz

*Patkó alatt hártya roppan:
kelő Nap homályos tükre.
Fejüket lovak burkolják
gőzölgő lehelletükbe.*

*Éneklő madarak torkát
kék íagy fűrészelte ketté.
Zokogásuk jéggé dermedt:
hűvös, ezüst döbbenetté.*

*Alig villanásnyi emlék
a nyár tüzes forradalma.
Főnt a Napban elsötétül
a szeretők fényes arca.*

*Betonzsákokkal befödve
tavaszt gondolnak a rózsák.
Hideg űrbe néz az ember,
csillagokkal méri sorsát.*

Nem felejttem el őket

*Ott mennek most is
a csontokkal kikövezett dülőkön,
dögkutak bűzében,
nyakukban penészes dudájuk:
gúlába verődött csordák bögése.
Válluk jármába fogják a napot.*

*A kocsmaudvaron bicskájuk pengéje villog,
köröttük fekete csizmában bokáznak
kugligolyó-fejű vasárnapok,
a kerítések nótákat harmonikáznak.*

*Nem felejttem el őket,
kocsioldal hátukat,
balta tenyerüket,
mellyel tisztást ritkítottak
jövőjüknek.*

*Lépteimben hordom szikárságukat,
ünnepre meszelt házak tehérsége
emlékembe tetoválja arcukat.*

Nem felejttem el őket.

Átváltozás

*A házak ablakai levetik sötét kötényüket,
a patakok árvizén vályogbárkában
elúszik a mestergerendákra feszített szegénység,
a petróleumlámpák máglyáin ég a tudatlanság.*

GALAMBOS TAMÁS KÉPEI

Galambos Tamás sajátos festői világot teremtett az alatt az alig öt év alatt, amióta a Főiskolát elhagyta. A Képzőművészeti Főiskolán Hincz Gyula mellett tanult, de a mester hatását még főiskolás stúdiumain is hiába keressük. A tanulóévekből a mesterség tudását, feltétlen tiszteletét hozta magával. Képeinek minden részletét megfesti, mentesen a technikai bravúroskodásoktól, gondos részletességgel, de nem a részletek túlhangsúlyozásával; minden négyzetcentimétert külön szemügyre vehetünk, mégis a képek összehatásából áradó szuggesztív erő tart fogva bennünket. A bizánci ikonfestők monumentális nyugalma, vagy a naiv mesterek becsületes aprólékosága, elfogulatlan szemlélete példa Galambos előtt, képeinek sajátos ízeit azonban valami több, az iskolázottság és az egyszerűség, a rácsodálkozás első pillanatában fogant festői élmény ötvözete adja.

Galambos Tamás fiatal művész, de már túl van a világgal ismerkedés első lényeges élményein. Többfelé járt külföldön, leglényegesebb élményét olaszországi utazása jelentette. 1966-ban a Mednyánszky-teremben rendezett kiállításán mutatta be azokat a képeit, amelyeket az olasz táj, a napfény, a tenger, a városok harmonikus együttesei sugalltak. Velence, Római domb, A város púpja, Szicília c. képek jelzik az élmények forrását. És ekkor keletkezett a katedrális-sorozat is. Furcsa, jellegzetesen Galambos-képek ezek. Arany, ezüst, bronz, kék katedrálisok, sőt nem is épületek, csak homlokzatok, homlokzatrészletek, amelyek a egész képteret betöltik. Tulajdonképpen dekoratív sorokba fűzött épületelemek, leegyszerűsített csúcsíves, vagy kör alakú ablakok, pillérek, párkányok, kapuzatok, timpanonok, mint valami mintakönyvben. Később ezek a katedrálisok már nem szerepelnek önállóan, hanem csak háttérrel alkotnak a képeken, a görög, az asszír, babilon és keresztény legendák hőseinek környezetét, akik az épületek előtti szűk téren, mint valami természeti színpadon jelennek meg. Zsúfolt városkák, egymás hegyére-hátára épített házakkal, zárt világú kertek, sétáló hölgyekkel, tengeröböl, mértani potosságú szökőkút tűnik elénk az olaszországi élmények nyomán készült képeken. Ezeken, ha áttételesen is, de még nyomon követhető a valóságos élmény, a látott olasz városkák, kertek, templomok emléke.

De Galambos Tamás nem állt meg itt. Már ezekkel párhuzamosan is festette képeit a mítoszok furcsa, sohasem-volt jeleneteivel, legendákat, bibliai történeteket. A meséhez fordult, a képzelet tiszta, és megtisztító világához, és ez nem volt nehéz, mivel már az olasz városkákban is a sejtelmes titkokat, a gyermeki fantázia nyomán életrekelő fekete macskát, vagy az ünnepőbe öltözött királyi párt, a mesék hangulatát kereste. Ezek az új képek hozták festészetének kiteljesedését, olyan képek, mint a Három királyok, a Bünbeesés, vagy A fehér szarvas legendája. Felszabadultak benne olyan erők, amelyek a modern embert az ősi mítoszok, legendák mélyén rejlő végsőkig csiszolt, mondhatnánk örök tartalmak felé vonzzák. Nem bibliai illusztrációkat látunk a Bünbeesés, a Három királyok, vagy a Jónás c. képeken, hanem líraivá oldott, a színek nyelvén fogalmazott költeményeket. Szituációt, amely csak utal a bibliára, valójában szuverén törvények szerint alkotott kompozíció. Galambos Tamás szabadon merít a mesék, a mítoszok tarka, néha komor, néha vidám, tüneményesen szürrealista világából, abból a bőséges kincsestárból, amit az emberi fantázia évezredek alatt szinte kimeríthetetlen gazdagsággal halmozott össze. Elfér ezek között a bibliai bünbeesés, az ószövetségi próféták legendája, az asszír, babilon mítoszok elemei, és a görög eposzok jelenetei, középkori bizánci szentek, lovagok, királyok alakja, a tékozló fiú, a csodaszarvas, és a csodává emelt páva, furcsa vénkisasszonyok, szakállas pópák. Galambos Tamás újra fogalmazza ezeket a mítoszokat, újra teremti

hőseiket, színekkel, formákkal képein, úgy, hogy egyszerre hirdeti a nemzedékek formálta tartalom igazságait, és a mai, XX. századi igazságokat, amit a festő, korunk művésze ad hozzá újrafogalmazásaihoz. Itt, ebben a többletben kell keresnünk Galambos piktúrájának értelmét; abban a sajátos viszonyulásban, amellyel felmutatja a bibliai történetet, kissé mosolyogva, ironikusan, de ugyanakkor nosztalgiával, az elmúlt, a letűnt és visszahozhatatlan iránt. Mert Galambos tudja, hogy csak akkor van értelme a mítoszok idézésének, ha a mai ember számára is sikerül velük valamit mondania. Képein olyan világot varázsol elénk, ahol az ember derűsen, nyugodtan él, sétál, vagy szemlélődik, szervesen van jelen környezetében, vele egybetartozóan, akár a fantasztikus, cukorsüvegszerű hegyek övezte mesés tájakon, vagy a városok kövezett utcáin, vagy akár a középkori katedrálisok előtt jelennek meg. Dániel, Jónás, az erőszaknak kiszolgáltatott bibliai hősök tűnődő, gondolkodó bölcsek, az orosz-lánok, a vadállatok békésen, szelíden szemlélődnek, vagy nyugodtan pihennek a rácsos ketrecben, mintha tudomást sem vennének az előttük sétáló hölgyekről. (Ragadozók). Békés, szelíd és játékos, mesékből ismert világ ez, erőszaktól, gonosz hatalmaktól mentes, emberszabású, vagy inkább emberi álmokra szabott. Nem baljóslatú, végzetet idéző mítoszok kelnek életre a vásznon, hanem csak apró furcsa démonok, megszelídített vadállatok, néha egy túl nagyra festett macska, napraforgó-fejű orosz-lánok, vagy hihetetlen formájú játék-cethal alakjában.

Ha formai oldalról közelítünk a képekhez, feltűnik egyfajta, gyakran visszatérő kompozíciós elrendezés. A Csodaszarvas, a Bábeli bölcsek, a Judit és a körhinta, vagy a Dániel egyaránt kiindulásul szolgálhat. Jellegzetes az elrendezés ezeken a képeken; az, hogy a háttér valamiféle lezáró sávval állja utunkat, ami mögé már nem hatolhatunk, úgy áll szemünk elé, mint a színpadi díszlet, elzárja a mélybe hatolást. Ez a háttér lehet táj, kúpos hegyek láncolata beborítva parányi fákkal, vagy épület, egy katedrális homlokzata, városrészlet, és újabb képein szobabelső, polc, vagy teleaggatott fal. Ez előtt a háttér előtt többé-kevésbé sik középtérben és az előtérben foglalnak helyet a figurák, többnyire nyugodtan, heves gesztusoktól mentesen, már-már állapotszerűen. A képkivágás szinte minden esetben úgy van megkomponálva, hogy ne a teljes emberi alak, hanem csak egy része kerüljön a képtérbe. Térdből, deréktól, melltől vagy éppen nyakuktól levágja őket a keret. Ez a formai megoldás látszólag érdekesség, valójában tartalmi körökre utal: arra, hogy honnan ez a mesevilág. A bábszínházak elhúzott függőnye mögött tárulhat elénk ilyen látvány, ahol az emberi figurákat alulról mozgatják, ezért nem látjuk a lábukat, hangjuk kölcsön-hang, arcuk egyetlen érzelmet rögzít, gesztusaik szükséztűen kimértek. Vagy akár a meséket termő karácsonyi időszak kedves népszokására, a betlehemezésre is gondolhatunk. A három királyok úgy vonulnak a képen előttünk, jobbról bal felé, mint a tétova betlehemesek. A menet élén fekete koronás fejedelem halad, vörös szakállához emeli kezét, előre mutat, a bizonytalan felé, és kérdően fordul hátra. A középső, láthatólag a legöregebb király számárháton prémes köpenyben talán sejtje az útirányt, legalábbis mozdulatából ez derül ki. A harmadik az állat faránál, mint öreg mágus, fején vörös süveggel, titkokat tudóan tekint az elől haladókra. A legendás csoport az apró fakkal teleszórt dombos vidéken halad keresztül, fehér hegycsúcsok árnyékában, térdig virágmezőben.

A csodaszarvas hasonló beállítású, még a mozgás iránya is hasonló. Itt is megfigyelhető a figurák többértelmű gesztusa; tétovaság, töprengés, tanácstalanság látszik az alakokon. Az egyik szakállához emeli kezét, a másik a füléhez, mint aki a suttogott szavakat védi az avatatlan fülektől, félve, hogy az állat elriadhat; másik kezével hívó, tétova önkéntelen mozdulatot tesz az állat felé. A szarvas aránytalanul nagy, faszzerű fehér agancsaival uralja a kompozíciót, de így sem félelmetes, inkább szelíd, ős-istenséghez hasonló.

Galambos Tamás jellegzetes figurái tűnnek fel itt, ahogy minden képen ugyanazokat a fejeket látjuk viszont, akár szakállas, bajuszos próféták, szarvasra leső ijedt vadászok, Bábelt építő bölcsek, vagy trójai harcosok, mindig ugyanazok a típusok, ikonok világát idéző sárga, zöld bőrükkel, időtlen tekintetükkel; talán ha önarcképet festene Galambos Tamás, ilyennek ábrázolná önmagát is. Ezeken az arcokon nem az

egyéni jellegzetességek a fontosak, hanem emberi jellegük, ahogy a bizánci ikonok szentjei sem egyéniségek.

Önarckép festésére még nem vállalkozott Galambos, de hogy keresi festői világának tágitási lehetőségeit, azt bizonyítják legújabb képei, az Órásbolt, a Madárkereskedés. Birtokba veszi a belső tereket, csendéletszerű részletekkel gazdagítja az interieuröket, új lehetőségeket teremtve festészete számára.

Rokonszenves művészet Galambos Tamás piktúrája; útja, úgy tűnik, járható, és eredményei érdekes színfoltját alkotják jelenkori festészetünknek. Képein olyan szépségeket mutat, ami a XX. századi ember rohanó tempójú életében csak mint a múlt egy-egy felködlő részlete, mesékből, legendákból épített világ részleteként tűnik fel, a vásznon pedig a képzőművészet nyelvén újrafogalmazva szemlélhetjük.

K O L T A F E R E N C

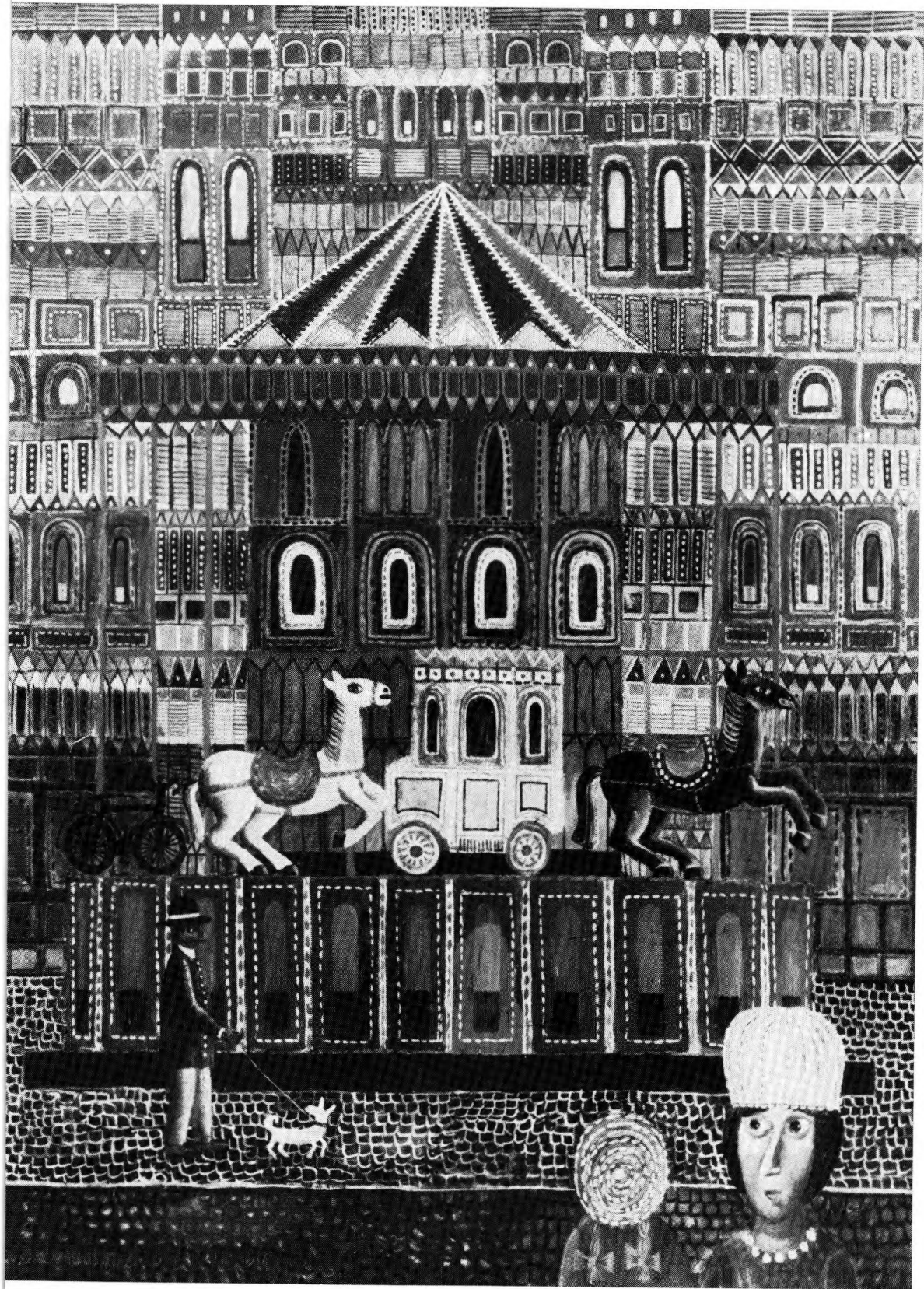
ÉLETSZERŰBB IRODALMAT AZ IFJÚSÁGNAK

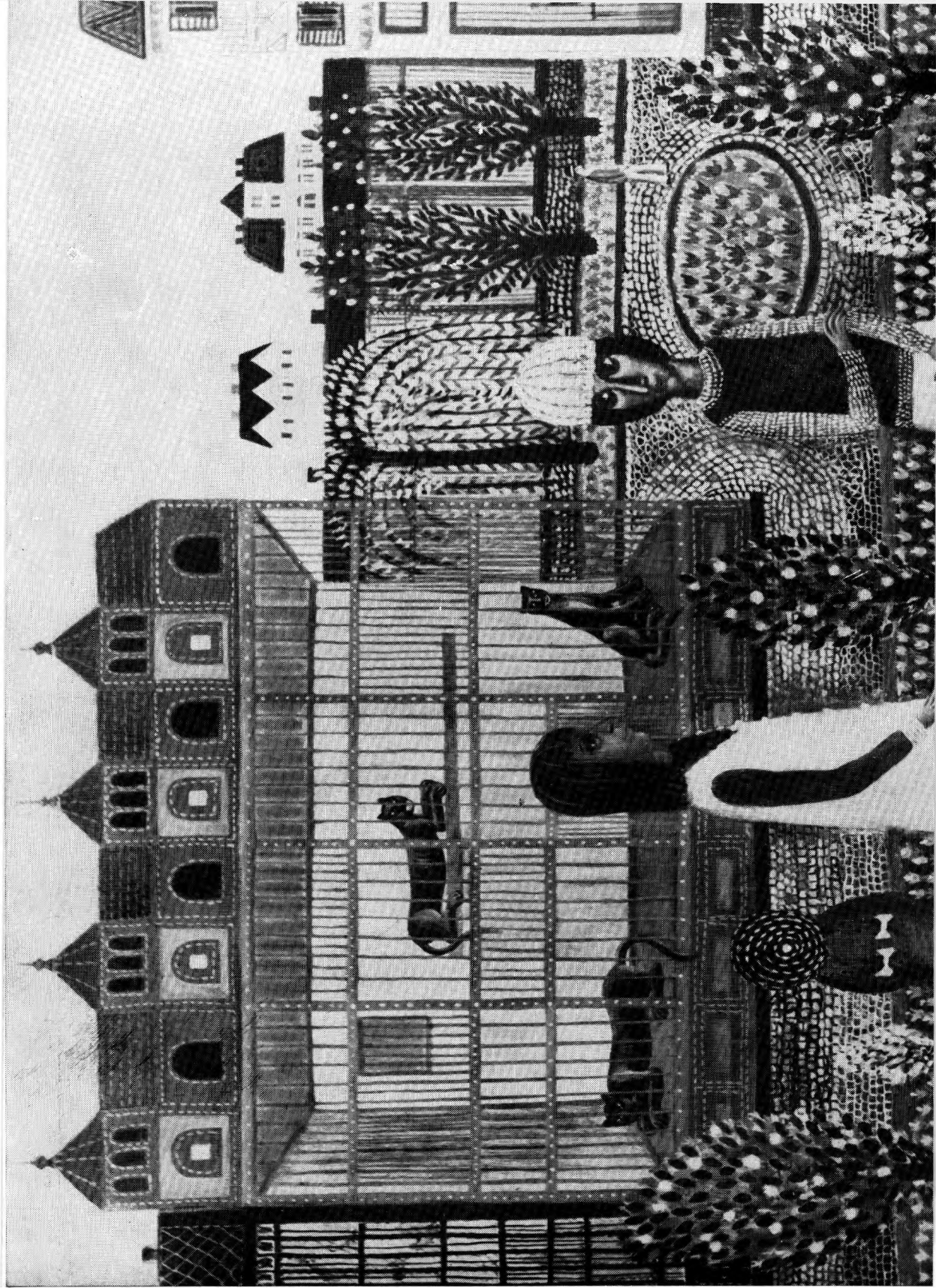
A weimari nemzetközi kollokvium margójára

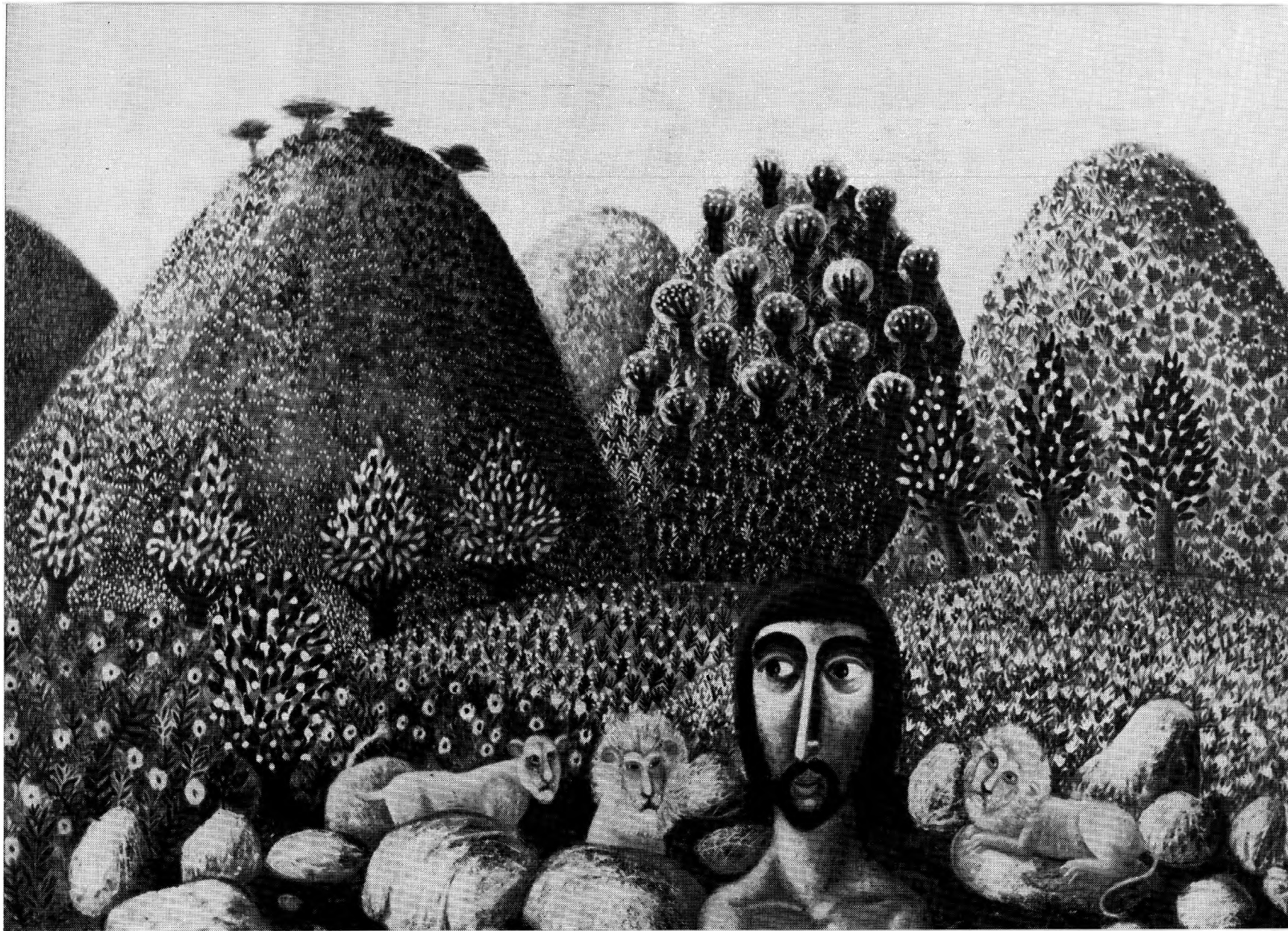
Az ifjúsági irodalom problémái egyre gyakrabban válnak nemzetközi viták és konferenciák tárgyaivá. Legutóbb – november 19-től 25-ig – Weimar adott otthont íróknak, esztétikusoknak, irodalomtörténészeknek az ifjúsági irodalommal kapcsolatos nézeteik és problémáik megvitatására. Tizenkét ország delegációi találkoztak ezen a kollokviumon, Európa csaknem minden részét képviselve.

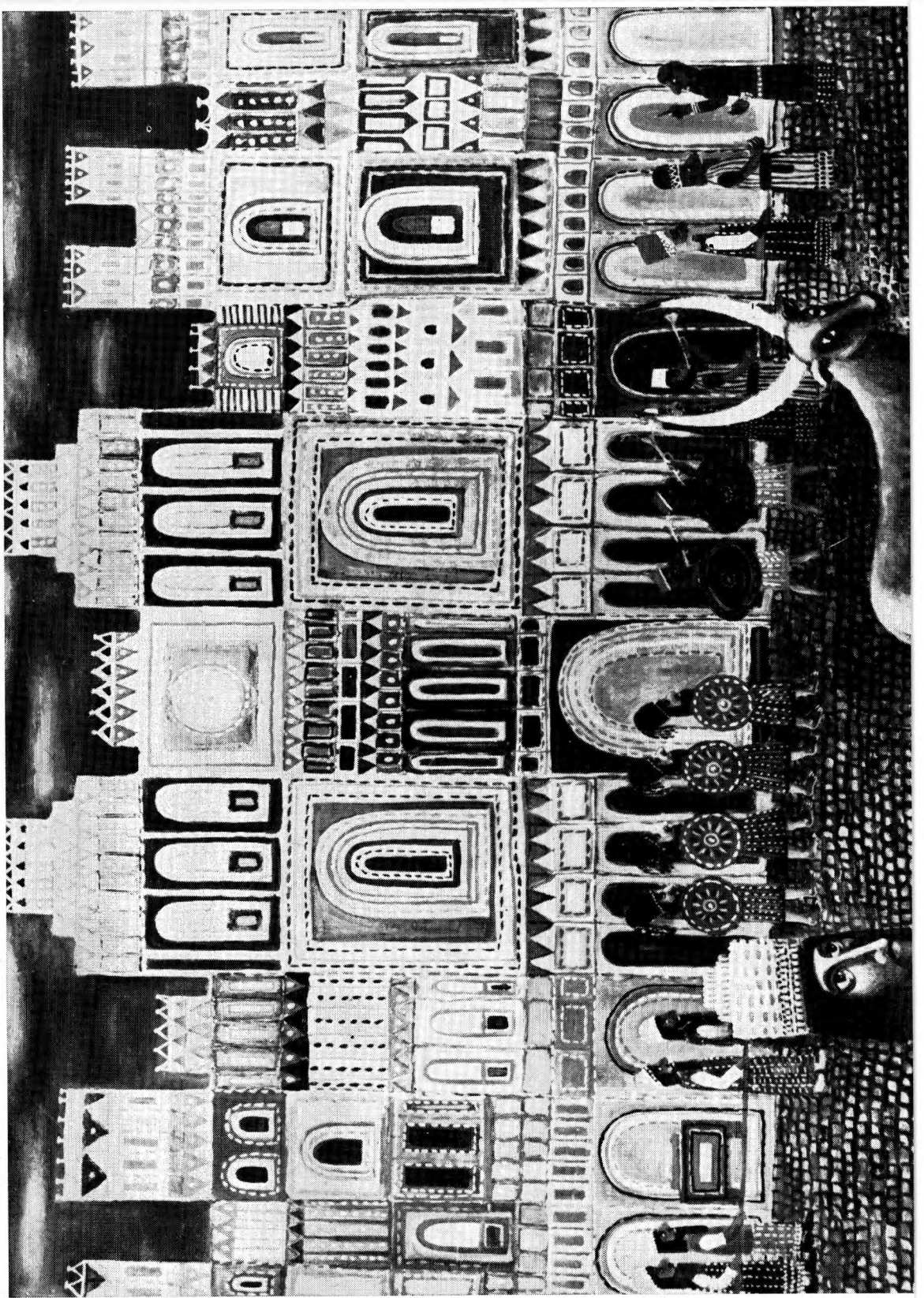
A tanácskozás egyik örömdetes tapasztalata az volt, hogy a problémák boncolgatása egyre elmélyültebben történik, az ifjúsági irodalom kérdései ma már Európaszerte tudományos vizsgálódás tárgyai. Jellemző, hogy amíg 1964-ben, a prágai konferencián többségben írók és kiadók jelentek meg és szólaltak fel, a vitát bevezető referátumot is a csehszlovák ifjúsági könyvkiadó főszerkesztője mondotta, addig Weimarban a három vitaindító előadást élvonalbeli egyetemi tanárok tartották, és a megjelentek, a felszólalók nagy részt is elméleti szakember volt. Nem véletlen tehát, hogy a weimari kollokviumon elsősorban elvi, elméleti kérdésekről esett szó.

A vita alapját képező három előadás is ilyen problémákat feszegetett. A bevezető nagyelőadást Hans Koch professzor tartotta *Történelem és kortörténet a gyermekkönyvben címmel*, a második napon Nadesda Ludwig professzornő ennek a problémakörnek szovjetunióbeli vetületét vizsgálta *Kortörténet és irodalmi tendenciák a szovjet ifjúsági irodalomban* című előadásában, végül a harmadik napon Iselotte Welskopf-Henrich professzornő *A kaland szerepe az emberiség történetében, és irodalmi ábrázolásának problémái* címmel olvasta fel rendkívül érdekes értekezését. A vita során az idevágó, valamint a felszólalók által felvetett egyéb problémák természetesen egybefonódtak. Az előadások és a sokféle hozzászólás mögött azonban kirajzolódott egy központi probléma, amely mindenütt megoldást sürget: miképpen lehetne és kellene korszerűbbé, ezáltal tartalmasabbá és megformálásában is színvonalasabbá tenni, az ifjúság mai világképehez jobban illeszkedő művészetté fejleszteni az ifjúsági irodalmat. Más szavakkal: hogyan lehetne a jelenleginél korszerűbb, modernebb ifjúsági irodalom kibontakozását segíteni?

a magyar küldöttség számára – Földes Péter, Somogyi Tóth Sándor és e sorok írója voltak a tagjai – nem hatott meglepően újszerűnek. Felmerült ez már az 1966. évi pécsi vitán, sőt már ezt megelőzően is a Jelenkorban, amikor sürgettük a korszerűbb ifjúsági irodalom elvi kérdéseinek tisztázását, s ennek érdekében az idevágó irodalomtörténeti kutatások, valamint a mai gyermek megismerésére a szervezett ifjúságkutatás megkezdését. Hangsúlyoztuk, hogy csak a múltból merithető tanulságok, valamint a mai fiatal olvasók alapos ismeretében fejleszthetjük tovább és tehetjük modernné az ifjúsági irodalmat. Ezt követően az Írószövetség egyik vitájának tárgya is az ifjúsági irodalom modernségének a kérdése volt. A Weimarban elhangzott előadások és felszólalások tehát számunkra nem vetettek fel új problémát, de a nálunk megpendített gondolatokat sokoldalúan kiegészítették.

A kiindulópont Weimarban is az volt, mint a mi problémafelvetésünkben. Az, hogy a 20. század gyermeke más, „felnöttebb”, mint a régebbi koroké volt. Ennek sok oka közül a legjelentősebb alighanem az, hogy szükségszerűen jobban benne él a valóságban, mint a 30–40 évvel ezelőtti gyermek. Világa semmiképpen sem „társadalmon kívüli rezervátum” már, mint valamikor volt, s nem él egy elszigetelt „minivilág”-ban (James Krüss terminológiája), amelynek semmi köze sincs a felnöttek problémákkal teli „nagy élet”-éhez. Nemcsak arra kell gondolnunk, hogy a családi nevelést egyre inkább kiegészíti a „társadalmi nevelés” (napközi otthonok, gyermekotthonok, nyári táborok stb.), hanem arra is, hogy a mai gyermek a televízió, a rádió, a mozi, az utcai jelenetek és plakátok, a képes reklámok, valamint a folyóiratok és napilapok útján napról napra kapja az információkat a felnöttek életének valóságáról, a kor nagy kérdéseiről, eseményeiről, öröndetes és fájó problémáiról. Igaz, a mai gyermek élete is természetesen „gyermeki”, de ugyanakkor elkerülhetetlenül összefonódik a felnöttek életformájával. Látja, hallja, tapasztalja, ami körülötte történik, s mindez érdekli, izgatja, mindent érteni is szeretne. Ugyanakkor azonban a neki szánt könyveket igen gyakran úgy írják, ahogyan évtizedekkel ezelőtt, legfeljebb a nevelési tendenciák változtak.

Ebből született az első vitaindító megállapítása: a fiatal olvasók életkori sajátosságainak megfelelő, de mindenképpen a történelmi és a kortörténeti valóságot hűen tükröző ifjúsági irodalomra van szükség. A valóságot az ifjúság számára sem szabad leegyszerűsítve ábrázolnunk, hanem bonyolultságában, konfliktusaival együtt. Olyan ifjúsági könyvekre van szükség, amelyek a társadalmi összkép összefüggéseire is rávilágítanak. A mai fiatalokat jobban érdekli a felnöttek világa, mint bármikor: nem szabad tehát megrekedni a régi műfajoknál és a sajátosan ifjúságinak minősített témáknál, pl. a gyermektörténeteknél, az úttörőregényeknél, a leányregényeknél stb. Nem szabad megelégednünk a lélektani ábrázolás felszínességével sem, a fekete-fehér ábrázolás hamis leegyszerűsítésével, sem kizárólagosan gyermeki hősök középpontba állításával. Mivel a mai ifjúság felnöttebb a réginél, „felnöttebbé” kell tennünk a neki szánt irodalmat is. Valamelyik felszólaló ezt azzal igyekezett bizonyítani, hogy senki sem gondol pl. sajátosan ifjúsági képzőművészet megteremtésére vagy sajátosan az ifjúságnak szánt kiállítások rendezésére, még kevésbé arra, hogy a fiatalok csak ilyen kiállításokat tekinthessenek meg. Elismerte, hogy speciálisan az ifjúságnak írt könyvekre mégis szükség van, de szerinte nem szükségszerűek azok a korlátok, amelyek szinte mesterségesen ott merednek az ifjúsági és a nem ifjúsági irodalom között. Abban egyetértettek a küldöttek, hogy nem lehet a mai ifjúságot a valóságtól elszigetelni, az ifjúsági irodalomnak sem ez a feladata, inkább az, hogy segítse a fiatal olvasókat a valóság helyes megismerésében, majd formálásában.

Úgy gondolom, magával az alapelvvel nem kell vitáznunk. Egyes részletkérdésekkel azonban nem érthetünk egyet. Rá kell mindenképpen világítanunk a kollokviumnak arra a hibájára, hogy ott mindig csak „a gyermek”-ről esett szó. Az ugyan nyilvánvaló volt, hogy a felszólalók nem valamilyen időtlen gyermek-fogalomban gondolkodnak, hiszen mindig különbséget tettek a régebbi és a mai gyermek között, arra azonban kevés utalás történt, hogy mind a gyermekkornak, mind a kamaszkor-

nak különböző fejlődési szakaszai vannak, s ezek között nemcsak biológiai, de olvaslélektani szempontból is nagy a különbség. Nem érvényes ugyanaz és ugyanúgy a 6 éves gyermekre, mint a 10–12 évesre stb. Az általában helyes alapvetet tehát igen differenciáltan szabad csak érvényesíteni a gyermek-, illetve az ifjúsági irodalomban. Arra is ügyelnünk kell, hogy túlzásokba ne essünk. Nehogy ismét elkövessük azt a hibát, amelybe a századforduló idejében az egyébként jó ifjúsági író, Theodor Storm esett. Akkoriban vívta nagy csatáját Wolgast az ifjúsági irodalom elismerettségéért és magasrendű esztétikai igények megvalósításáért a fiatalok olvasmányiban. Storm segíteni akarásában azonban ilyen elv rögzítésére ragadtatta magát: „Ha az ifjúságnak írsz, nem szabad az ifjúságnak írnod.” Ha ezzel azt akarta kifejezni, hogy csak az a jó ifjúságnak írt mű, amely a felnőtteknek is szellemi élvezetet tud nyújtani – amint ezt Belinszkij hirdette –, akkor igaza van. Ha azonban szóról szóra vennénk az idézetet, teljesen figyelmen kívül kellene hagynunk az olvasók életkori sajátosságait, ami éppen olyan hiba lenne, mint hogyha a régi, gügyögő hangon írt történetekkel tovább is mesterséges kiskorúságban tartanánk ifjúságunkat.

A „KÉNYES KÉRDÉSEK” ABRÁZOLÁSÁNAK PROBLÉMÁJA

összefügg a sokrétűbb valóságábrázolás igényének problematikájával, tehát nem véletlenül vetődött fel lényeges részletkérdésként Weimarban. Legyenek-e „tilos” jelzések az ifjúsági irodalom menetpályáján?

Alexin, a szovjet Gyetszkaja Literatura szerkesztője ezzel kapcsolatban Makarenkót idézte, aki azt írta, hogy ne abban tegyünk különbséget a m i t, hanem abban, a h o g y a n ábrázoljuk a valóságot, amikor nem a felnőtteknek, hanem az ifjúságnak írunk. Írjunk tehát mindenről, amivel az ifjúság az életben találkozik, ami problémaként jelentkezik előtte. Ilyen értelemben igazat kell adnunk Miép Diekmann holland írónőnek is, aki azt sürgette, hogy ne csak társadalmi és politikai kérdésekről írjunk differenciáltan az ifjúságnak, hanem a magánélet kérdéseiről, tehát a szerelemről is.

Egy felszólaló ezzel szemben Gorkijt idézte, aki valahol ezt írta: „Mutassátok meg a valóságot, de ne a teljes valóságot, mert ez kiábrándíthatja a gyermeket.”

Úgy gondolom, a két álláspont között nincs áthidalhatatlan szakadék. Gorkij aligha gondolt a témák korlátozására, sokkal inkább a kiemelés, a lényegre mutató helyes megvalósítására. A „teljes” valóságban lényeges és kevésbé lényeges jelenségek tömege egymással összefonódva jelentkeznek. Az író dolga, hogy a jelenségek közül azokat emelje ki, amelyek a valóságra jellemzők, egyben pedagógiai tendenciáinkat is megfelelően segítik. A pécsi vitán egyébként 1966-ban nagyjából ugyanez a nézet alakult ki.

Ezek a kérdések felvetették azt a problémakört is, amelyet így fogalmazhatnánk meg:

A TRAGIKUS ÉS A SZATIRIKUS AZ IFJÚSÁGI IRODALOMBAN

A régi sablon szerint a konfliktusoknak a regény végén kedvezően kell megoldódniuk, a történetnek „jól” kell végződnie. Így kívánja ezt az ifjú olvasó, de így kívánja az a cél is, hogy derűs emberi egyéniséget alakítsunk belőle és optimista világszemléletre neveljük. Csakhogy az élet nem csupa idill, „tragédiái” is hozzátartoznak a valósághoz, s erre fel kell készítenünk az ifjú olvasókat. Az előremutató azonban csak átmenetileg marad alul. „Tragédiája” tehát nem kelt pesszimizmust, ha helyesen ábrázoljuk, mint ahogyan a klasszikus értelemben vett tragédia és katharsis vált ki a nézőben, az olvasóban. Ha helyes összefüggésekben ábrázoljuk a tragikust az életben, ezzel aligha vétünk a derűs egyéniség vagy az optimista életszemlélet kialakításának igénye ellen.

Nagyjából ezek a gondolatok hangzottak el Weimarban a különböző felszólalások során erről a kérdéstről, s ezekkel is egyet lehet értenünk. Ez persze nem jelentheti azt, hogy most a mélyebb valóságábrázolás kedvéért az élet tragikusabb jelenségeire vessünk elsősorban fényt, és fiatalágunkat esetleg a valóságtól való elforduláshoz, az „elidegenedés”-hez vezessük.

A részletkérdésekről ezzel kapcsolatban is még sokat kell vitatkoznunk, akár csak a szatirikus ábrázolás kérdéseiről. Volt ugyanis felszólaló, aki hibáztatta ennek az ábrázolási módnak a ritkaságát az ifjúsági irodalomban, de volt olyan is, aki úgy vélte, az ifjú olvasók általában nem értik meg vagy értelmezik helyesen a szatirikus műveket, ezért csak nagy körültekintéssel adjunk ilyeneket a kezébe. A nyugatnémet küldött pl. elmondotta, hogy egy amerikai rajzos gyermekkönyvben, amely tulajdonképpen a pénzéhes polgári önzést gúnyolja ki, a nyugatnémet gyermekek a kommunizmus kifigurázását látták. A szatirikus művek helyes értelmezéséhez önálló, espedig éles ítélőképesség kell, a gyermekeknek pedig ilyen még nincs.

A kérdés – érthetően – nem került a vita középpontjába, nem is született valamilyen egységes állásfoglalás. Úgy gondolom, elfogadhatjuk a középútat: a gyermekeknek megfelelő módon alkotott szatirikus ábrázolásnak is lehet helye a gyermekirodalomban, de ezzel az ábrázolással nagyon egyértelmű állásfoglalást kell a műnek tükröznie, hogy a gyermek megértsen bennünket. Ez azonban – úgy vélem – nem központi kérdése az ifjúsági irodalom továbbfejlesztésének.

Annál inkább ilyen a weimari kollokviumnak egy másik témája, amely szerves összefüggésben van a valóságábrázolás problematikájával, s ez:

A KALAND SZEREPE AZ IFJÚSÁGI IRODALOMBAN

Ismeretes, hogy a kalandos történetek az ifjúság legkedvesebb olvasmányai közé tartoznak. Ezzel az igényvel visszaélve tizedrangú írók és üzleti haszonra spekuláló kiadók megteremtették a különféle ifjúsági „kalandregények” műfaját, amelynek termékei izgalmas cselekményekkel lebilincselik a fejlettebb ízléssel nem rendelkező olvasókat, de művészi ábrázolást hiába keresünk bennük. Ezzel hozzájárultak – mivel mennyiségben felülmúlták az egyéb alkotásokat – az egész ifjúsági irodalom devalválódásához. A Jelenkorban már irtunk arról, hogy nem minden regény, amely kalandos elemeket tartalmaz, „kalandregény”. Kár lenne a művészi értékeket is megtestesítő kalandos regényeket – ilyenek a világirodalom klasszikus alkotásai között is vannak – a ponyvaszinten megírt indián-regények álromantikájával vagy más „kalandregények”-kel azonosan megítélni.

Tulajdonképpen ehhez a végkövetkeztetéshez jutott a weimari vita is. Liselotte Welskopf-Henrich előadása meggyőzően bizonyította, hogy a kaland az emberiség történetének állandó kísérőjelensége, a fejlődés egyik mozgatója, a valóság szerves része. Az emberiség kalandos küzdelmei során fejlődött fokról fokra, s a magánember is – különösen a kapitalizmus korában – egyéni boldogulását kalandok vállalásával érte el. Amikor az ember elégedetlen a valósággal, olyan utakat választ, amelyeken új lehetőségekre találhat, amelyeken sok a keresnivaló, de a vesztenivaló is. A kalandos elemek tehát hozzátartoznak az élethez, s hiba lenne, ha ezeket ki akaránk rekeszteni az irodalmi ábrázolásból. A homeroszi eposzoktól napjainkig bőven találunk kalandos elemeket a legnagyobb írók alkotásaiban. Az előadó a példa kedvéért említette a Robinsont mellett M. Twain, Heinrich Mann, Hemingway regényeit, a Csendes Dont stb. Következtetése az volt, hogy a társadalmi valóság törvényszerűségei a kalandos regényekben éppenúgy nyilvánvalókká válhatnak, mint a kevésbé cselekményes regényekben. Az ifjúság igénye a kalandos olvasmányok iránt tehát nem zárja ki az élet valóságát, bonyolultságát, konfliktusait is ábrázoló ifjúsági irodalom igényét, csupán helyesen kell élni a kalandos elemek beiktatásával – ezeket is a valóságábrázolás eszközeként kell alkalmaznunk.

feltétlenül említést érdemel, túlmenően azokon, amelyekre már eddig is utaltam.

Az egyik, hogy Weimarban mindenképpen az „új” ifjúsághoz akartuk szabni újítási törekvéseinket, s ez helyes; az azonban már kevésbé, hogy az ifjúság közelebbi megismerésére tudományos vizsgálódások tulajdonképpen nem folynak. Szervezett és tudományos módszerek alkalmazásával végzett, széleskörű ifjúságkutatás nélkül pedig az a veszély fenyeget bennünket, hogy ismét csak elméleti okoskodásokba bonyolódunk.

A másik hiányosság az volt, hogy a korszerű ifjúsági irodalom formái kérdéseivel alig foglalkoztunk. Tartalmi vonatkozásban mi már tettünk komoly lépéseket előre az elmúlt évek során, de a „hogyan” kérdésében még alig mozdultunk ki a holtpontról. Amint a weimari magánbeszélgetésekből kiderült: Európában ebből a szempontból szinte mindenütt ugyanilyen a helyzet.

Nem lenne helyes, ha ezekben a kérdésekben sem várnánk, amíg mások nekifognak a megoldáshoz?

R Ó N A Y L Á S Z L Ó

VALÓSÁGTÓL A VALÓSÁGIG

Mándy Ivánról

„Diákkoromban futballista karrierről álmodtam. Korán kiderült: a bombához semmi tehetségem. Elkezdtem írni. Tizenhat-tizenhét éves lehettem, mikor egy fejelő mérkőzősen valamit észrevettem. Öreg csavargó ment át a téren, leült a padra és elaludt. Ez lett az első novellám. Ezzel rábukkantam az alaptémára, vagy még inkább az alaptéma talált meg engem. Hőseim azóta is jönnek, legyintenek, elalszanak.” – Így kezdődött. Vagy mégsem? Talán az ifjúság első indításaira visszaemlékező író elfeledte volna a Tisza Kálmán tér bekerített négyszögét, ahol a labda ide-odaröppent, s a nézők ide-oda forgatták fejüket íve szerint, mint az *Egyérintő* félelmetes bevezetésében? Vagy azt a furcsa társaságot, amelyik egyszer csak kiröppent az eszpresszóból a „lufi” szeszélyes röptét követve, mint a Fabulya feleségeinek befejezésében? Elfeledte volna „a huszonegyedik utcát”, melyet oly nehéz megközelíteni? Nem is mindenki talál oda. A térkép azonban ott van elrejtve valahol a parkett alatt. Csak néhány nyugodt pillanat kellene, s máris előkerülne. Vajon miért nem mondta el a gyermekkor varázslatát, amikor a biliken ülő óvoda egyszerűen „felrepült”, a gyerekek szárnyra kaptak, mint lusta, nagy madarak s az óvónénik kétségbeesve néztek utánuk, míg eltűntek valahol a szemhatáron?

Eltűntek. Mint ahogy az író világának ez a szokatlan nyersanyaga is eltűnedezőben van manapság, s csak abban a kissé egzisztencialista és szürrealista varázslatban él tovább, ahogyan Mándy újraalkotja egy-egy novellájában, vagy a *Mélyvíz* című musicalban. A futballpályák embertömege is ott zúg még valahol a Hungária körúton vagy az Üllői úton, vagy Megyeren, és az író – aki sporttudósító is volt valaha – hátafordítva a pályának ma is az embereket figyeli, kis örömeiket, apró tragédiáikat, egyszerűen életüket. De életük mögött az író képzeletében felsejlik egy másik élet is: a főzelékszagú, veszekedésses otthonoké, vagy a füstös kávéházaké, s az álom, a képzelet és a valóság novellává áll össze, vagy regénnyé, melynek hátterében fel-felsejlik az Árusok terének legendás hangulata, a jojózó Sperber, Csempe-Pempe, aki a szárító kötélen alszik egy pincében, s a szürke ló, melynek árnyéka időnként ma is megjelenik egy felhő képében.

De ez már a múlt. Az író a varázsló ügyességével és szemfényvesztésével kelti

életre ezt a túlélő világot, időnként még egy-egy könnyet is ejt eltűntén. Kutató tekintete azonban már új világot fényképez – mert módszere a filmé –, Omasicsét, aki valamelyik általános iskola nyolcadik padjában üldögél, de közben képzeletében a Filharmónia zenekarát vezényli; Veráét, aki gimnáziumba jár és díszlettervező lesz, vagy talán tánctanár . . . Így, ezen a girbe-görbe, álmoktól és csalódásoktól terhes úton jutunk el a múltból a mába: a Tisza Kálmán tértől a Köztársaság térig.

*

Amikor a regényvita befejezéseképpen a Diárium köre megindította a kisregényszorozatot (1943-ban), az egyik regényt a négy közül, az akkor huszonöt esztendő Mándy Iván írta. Neve ekkor már ismert volt: majd mindegyik folyóiratban feltűntek egyéni élményanyagról és elég szokatlan valóságlátásról árulkodó novellái. Ez a kisregény, *A csőszház*, összegezésnek számított, az első lépések, az első próbálkozások és tapasztalatok lezárásának. Az író szemléletmódját még megkötik a hagyományok, tényfeltáráának bátorságát és a tragikum teljes kibontását pedig egy tágan, nem egészen helyesen értelmezett humanizmus-eszmény. Ami *A csőszház*ban eredeti, az a tér, a vagányok világa, és a társadalmi ellentétnek egy olyan modellje, melyet Mándy már első próbálkozásaiban felvázolt, de sosem vállalkozott arra, hogy összefüggéseivel, motiváltságaival együtt ki is bontsa. A téren is vannak gazdagok és szegények. A csőszház birtokosa, az öreg csősz a téri arisztokrácia tagja. Lánya, Helén, aki anyja halála után került ide vissza, ezt az életmódot mégis „lecsúszásnak” érzi. A többiek, a vagányok, bohócok, artisták – mert a kisregény a cirkuszosok közt játszódik – még „lejjebb” vannak. Valamennyiükben ott él azonban a felkerülés, a nyugodt egzisztencia vágya. Van, akinek sikerül, van, akinek nem. Az utóbbiak szép lassan eltűnnek a térről. Talán előkerülnek majd egy reggel megfagyva valamelyik kapu alól. Az is lehet azonban, hogy nem találkozunk többé velük, legendává válnak. *A csőszház* kibékíti az ellentéteket. Az író úgy látja, hogy a valóság képes békeken is áthidalni őket, ahogy a tehetséges vagány, Gyurka esetében történik. Ő egy magánszámával világszerte ünnepelt művésze lesz a cirkusznak, majd hazatérve is megtalálja boldogságát Helén oldalán. A regény végefelé a bohócok, artisták, nagy családja a fénylő karácsonyfa alatt üldögél, s a csillagszórók vakító varázslata alatt koccint a boldogságra.

Egy figyelmeztető, epizód szereplő van csak a történetben, az egyik vagány, Vaputa, aki így meséli el lecsúzásának történetét: „*Nem is találkoztam a cimborákkal. Minek? Aztán egyszer mégis kimentem a terre. Zsebemben a fizetés. Gondoltam, talán fizetek a Piének egy fröccsöt. Az igazán semmi. Hát kimentem. – Né, itt a Vaputa! – Igen, hát itt a Vaputa. Kártyáztak. A vak Karcsi, meg a Madarász. Néztem őket, aztán beszálltam. . . . Aztán, nó aztán elment a pénzem. Nem mentem haza. Minek?*” Vaputa azonban, aki elkártyázta a fizetését újra megpróbálhatja, és Mándy érezteti, hogy sikerül majd felemelkednie a „becsületes” emberek közé. Sorsa mégis nyitva hagyja a fájdalmas kérdést: Mi lesz azokkal, akik nem próbálják meg? Akiknek nem volt hol megpróbálniuk?

Ez a dióhéjban összefoglalt történet Mándy írásművészetének korai jellegzetességére is figyelmeztet: szinte rendkívüli tömörítő képességére. Tömondataiban gyakran évek keserű tapasztalatát tudja belezsúfolni. „Nem mentem haza. Minek?” – mondja a vagány. De ebben a néhány keserű szóban már évek nélkülözését, lebukástól és megveretéstől való félelmét érezzük összetömörülni. S hiába csendül fel a regény végén a tücsök halk száva, mint távoli idillikus citeraszó, mégis Vaputa keserű mondatait visszük emlékebe.

Valószínűleg maga az író is. Mert következő két kisregénye (*Franciakulcs* 1948 elején, *A huszonegyedik utca* ugyanez év végén) a boldogulás, az emberi megértés és felemelkedés témakörében játszódik. A *Franciakulcs* tragikus embersorsait végül is egybemossa a megértés és az, hogy a főszereplő, a Szerkesztő úr, végül is megtalálja boldogulását. A *Franciakulcs* emelkedést jelent az író pályáján. Már egy-két vonással is nagyszerűen jellemzi a kültelki, lecsúszott figurákat és ezek sokkal tragikusabbak, sokkal elesettebbek és talán ezért sokkal véglegesebbek is, mint *A csőszház* Vaputája volt. Dévasút, a kinek nem marad ruhája, mert hálóvendégei ki-

fosztják, Drogó, aki a nyomorúság elől szökik Magyarországra a két gyerekkel és a nevelőnővel (hogy a regény végén már gyerekeitől is elszakítsa a pénztelenség), Várady, aki új és új lapok alapításánál segítkezik, aztán maga a szerkesztő úr, aki nyomorúsága idején cérnával biztosított gyufásdobozból guberálja ki az aprópénzt, valamennyien élő, hiteles alakok, akiket a kapitalizmus könyörtelensége a lét és vegetáció határára száműzött. Egyikük halála már azt is jelzi, hogy ez az állapot jövätehetetlen tragédiákba is torkollhatik. Noha a regény befejezésében Mándy könyörtelen tényfeltárását ismét elhomályosítja a konvenció – az egyszer szétvált család ismét összekerül – s tanúi vagyunk amint elköltöznek a „szállóból”, a nyomor e jellegzetes fészkeből, tudjuk, hogy akik kénytelenek ott maradni, azok sorsa aligha ível felfelé. A szálló egyik jellegzetes lakója, a színész az utolsó pillanatban még levágja „apát”, a szerkesztő urat, néhány pengő erejéig. Aztán elindul a kocsi, és a visszanéző Feri – akinek szemén át látjuk a regény cselekményét, még észreveszi, hogy a színész ott áll a szálloda kapujában, s jegyez egy noteszba. „Az autó aztán bekanyarodik a sarkon, és a szálloda a színésszel együtt eltűnik.” De nem tudhatjuk, hogy hová kanyarodik az ismeretlen felé haladó autó, s hol látjuk majd ismét a színészt, amint kisebb-nagyobb kölcsönöket koldul. Mert az egyéni sorsok – Mándy tanítása szerint – jövätehetetlenül lefelé hullanak, mihelyt kiszakadnak az emberi közösség vonzásából.

Egy másik, nyitott, vissza-visszatérő kérdés: van-e boldogság, mi a boldogulás útja. Ez azonban már a másik regény, *A huszonegyedik utca* témaköre. Ismét hánnyódó, albérleti sors, harc a napi kenyérért, s közben mint halak az akváriumban, alakok bukkannak föl, tűnnek el, emberi sebek fakadnak és – nem hegednek be.

Mándy írói korszakának kétségkívül lezárása *A huszonegyedik utca* és vele a *Vendégek a Palackban* című novelláskötet, melybe addig írt novelláit gyűjtötte egybe. Lezárás, mert ami *A csöszházban* még csak bizonytalan próbálkozás volt, az itt megszilárdul, ami amott stilisztikai kísérlet, itt egyénivé finomított, befejezett írói eszköz. Ebben a két kötetben alakítja ki Mándy stílusának két később is elsősorban jellemző jegyét, a filmszerűséget és az allegorikus tömörséget. Nyomon lehet követni, ahogy a jelenségek gyakran meghökkentő mellérendelésével kialakítja hasonlatait, majd ezeket is a lényegre szűkíti; már elveszítik hasonlító szerepüket, a kép kezd önmaga helyett beszélni, és eltűnnek mögüle a feleslegesnek érzett koloncok. *A huszonegyedik utcában* a jegyügnökök hirtelen *felmerülnek*, (az akváriumról vett hasonlat tömörödött össze egyetlen, lényegre utaló szóban) a fiú pedig pislogva áll a felcsapódó fényben (amely természetesen nem „felcsapódik”, csupán a villanykapcsoló zaját és a fény villanását fényképezi egymásra az író).

A tettek is gyakran elválnak a személyektől és megkezdik önálló, de nem önmagáért való létüket. Mindenki *utánanéz* a futó alaknak, de már nem is a nyakukat forgató emberekről beszél az író, hanem a forgó szemekről, az egész utca *ugráló, forgó szempárokká változik*. Ez az erőteljes szürrealista látásmód a cselekedetekre is visszahat: azok is gyakran önállósodnak, s csak később bukkannak fel középpontjukban az ember, aki ott ül magányosan, „lesikált arccal”, tudatában emlékképek „ugrálnak”, a szobába pedig „ki-beszik a zaj”. Voltaképpen a világ humanizálásának kísérlete ez a látásmód, ám ugyanakkor annyira függetlenednek egymástól a valóság különben összetartó és egymásnak feszülő jelenségei, hogy mégis el-elenyészik az emberi tartalom, és inkább kegyetlennek, mint emberségesnek érezzük. Ezt a tudatalatti nyugtalanságot csak fokozza az írói szemlélet filmszerűsége, az a sajátossága, hogy mindent képekben lát és láttat, ugyanakkor azonban szinte varázslatos sebességgel kergetik egymást a képek, alig van időnk az egyiket megemészteni, máris újabb tolakszik a helyébe, koncentrált, súlyos mondanivalójú, olyan, melynek apperceptiáláshoz talán több időre, szabadabb lélegzetre volna szükség. Pedig *A huszonegyedik utca* még csak kísérlete ennek a stílusnak. Majd jóval később *A pálya szélén*ben mutatkoznak meg összes előnyei és hátrányai. Addig azonban az írónak még meg kell harcolnia témáiért és a reménytelenséggel is, melyet épp *A huszonegyedik utca* sugall azzal a felismeréssel, hogy ez – a boldogság jelképe – nem is létezik a valóságban: nincs olyan hely, ahol az ember elernyedhet, megtalálhatja boldogu-

lását. Ahogy a költői szépségű záróképben olvassuk: „*Gábor nem felelt, csak intett a kezével. A saroknál elkapta a szél. Mintha ott guggolt volna a sarkon, hogy rávesse magát. Letette a bőröndjét, két kézzel fogta a kalapját. Féloldalt visszanézett a vállán át és látta az utcát eltűnni a szélben, a kavargó hóban. A szél elvágatott és ő ott maradt a süket csöndben a bőröndjével. Fölemelte, aztán ment át a téren. Senki nem nézett utána, senki nem látta, hogy eltűnt a csupasz fák között...*

Egy ember megy át a téren. Emlékek, fárasztó és nyomasztó tapasztalatok béklyózzák lépteit. Mégis megy tovább, a valóság és a költői szépség új állomása felé...

*

Azt a hat esztendőt, amit hallgatással kellett töltenie (1949–1955), Mándy megfigyelésre fordította. Emberi sorsok, kis emberi tragédiák bontakoztak ki előtte. Úgy érezte, ha összerakja az elbeszélésekből kialakuló mozaikot, egyszerűen megkapja korunk körképét. Később jött csak rá, hogy az így kapott kép igaz ugyan, de messze áll a teljességtől, hiszen az író pesszimizmusra hajó szemléletmódja az alakok nagy többségét is hasonlóvá formálja. Csak a tragikum világát tárhatja föl. A másik tévedése talán az volt, hogy egyforma részvétellel, válogatás nélküli megértéssel közeledett minden emberi jelenséghez. Nem vette észre, hogy aki nem ért egyet a fejlődéssel, aki akadályozza, annak magára maradása, pusztulása szükségszerű jelenség. Az *Idegen szobák* című novelláskötet darabjait ezért nem tarthatjuk teljesen kiérlelt alkotásoknak, pedig épp ez a szemléleti és alkotó módszer hatott az akkoriban induló, fiatal magyar prózaíró nemzedék legnagyobb részére. Mándy újabb elbeszéléseiben mesterien alkalmazza már az előbb megfigyelt tömörítéseket. Az eseményeket minduntalan át- meg átszövi tiszta lírája, költői szemlélete. Új az a feszült és drámai erőt sugárzó szituációteremtés, ami párbeszédeiből árad. Mándy hősei nem egyszerűen beszélgetnek, nemcsak kicserélik gondolataikat. A szavak mögött félelmetes történetek, befejezetlen gondolatok torlódnak fel, s épp ez ad minden kimondott szónak súlyt, s valami megfoghatatlan drámai töltést. Az *Egyérintő* című remek novella egyik részletét érdemes teljes egészében idézni, mert itt figyelhetjük meg a párbeszéd újszerű funkcióját:

– *Tegnap elmentünk a mosodába.*
– *A Steiner bácsihoz?*
– *Egyedül volt zárás után.*
– *Pedig néha nagy torgalma van.*
– *Most egyedül volt. – Közel hajolt Patkányhoz. – Többet nem zavarja a Prima Pofát.*

Patkány arca lehetetlenül hülye vigyorba húzódott. Hol az egyikre, hol a másikra bámult, közben jobbra-balra dülöngélt.

– *Csak nem akarjátok mondani, hogy...? – Kirobbant belőle a röhögés. – Nahát? Még ilyet?! És hogy csináltatok?! – Az nem a te dolgod. – Simán ment? – Nyugodt lehetsz.*

Többet mond ez a néhány mondat, a bennefoglalt szavak összességénél. Szinte magunk előtt látjuk az öreg Steinert, aki maga van zárás után, amikor megérkezik a két Opra, és „simán” hidegre teszi, hogy ne zavarja a „Prima Pofa” (Mándy névhasználatáról is sokat lehetne írni!) üzelmeit. Tragédia ez, egy film tragédiája. De rá sem érünk átgondolni a történetet, a két Opra máris játszik tovább, a vonalazott pályán. Ide-odaszáll a labda, s mindketten a rúgásokra összpontosítanak. Az öreg Steiner? Meghalt, nincs tovább. Prima Pofát nem zavarja többé senki.

Talán két-három utcával arrébb, de talán épp a tér sarkán kövér, piros arcú nő tűnik fel, kötőféken vonszolva maga után egy szürke lovat. Emberek veszik körül, részvevő és részvétlen emberek, és megint kibontakozik egy tragédia, ezúttal sokkal kisebb, a „ló tragédiája”. Ám van – jobban mondva lesz – ennek a történetnek is költőisége, hiszen ha a ló el is tűnik valahol a vágóhídon, másnap a mezőn a gye-rekek hirtelen meglátnak az árnyékát, amint felhő alakjában suhan el felettük.

Mert az életet sosem lehet teljességében kiismerni. Az élet tragikumát csak a

költőiség varázsa enyhítheti és enyhíti – ez Mándy filozófiája ebben a korszakban. Hibás filozófia, hiszen a tapasztalatok, melyek nyomán megszületett, szintén szűk körre, az élet kis szeletére korlátozottak. A művek azonban néha a hibás tapasztalatokat is igazolják belső hitelükkel és művészi erejükkel . . .

A szűk körből való kitérés kísérlete a *Fabulya feleségei* című kisregény. Az író megunja a teret, és beül az eszpresszóba, annak vendégeit figyeli. A kettőt azonban nem lehet elkülöníteni. Hiszen az eszpresszó előtt ott maradt ez a furcsa vidék, alakjai be-benépesítik a történet új színterét is, s a laza szálon egymáshoz illeszkedő történetek végső fokon a tér történetei. Új az a kissé szorongó, váratlan mélységeket is sejtető, de mindent bearanyozó humor, amellyel Mándy „hőseit” szemléli. Hősök? Lehet Fabulyát hősnak nevezni, mert már hatodik házasságát köti, s időnként feltűnik könyvekkel tömött szatyrával, „mint egy fekete sátor”? Vagy hős lenne Zsámboki, aki nem képes egy épkezláb történetet megírni? Vagy Turcsányi izgő-mozgó ráncaival, ideges arcával? – Nem, az író nem is emeli hősiés magasba őket. Hibaikkal, esendő gyarlóságaikkal együtt állítja elénk valamennyit. Fabulya alakjában érzeti ennek a magatartásnak, a mások kihasználásának korszerűtlenségét és erkölcsatlenségét is. De az ítélet erejét szándékosan mérsékli a visszafogott humor. Igazi gazdagodást csak a szinte teljes filmszerűsödés jelent, Mándynak az az immár tökéletessé fejlesztett képessége, ahogyan az időt és az eseményeket tetszése szerint változtatja, anélkül, hogy zűrzavarossá vagy erőltetetté válna. Szinte bámulatosan érvényesül ez a képi látás a regény befejezésében, amint az összes szereplők hirtelen felbukkannak, és ismét eltűnnek valahol a téren, az álmok és a legendák birodalmában: „*Fabulya feléje lendült, de valahogy a hóna alatt Turcsányinak dobta a lufit. Zsámboki meg az üres levegő után kapkodott. Aztán mégiscsak Zsámbokihoz kerül a labda, aztán megint Turcsányihoz, Fabulyához. Emberek, gyerekkocsik fölött dobálták egymásnak, ahogy kitáncoltak a kertből. Zsámboki a kert végében még egyszer felemelte a kezét: – Ide! No, mi lesz? – A léggömb remegve, imbolyogva felszállt, és ők hárman egymás körül keringve eltűntek a sarkon.*”

Vannak a térnek más lakói is, nemcsak lecsúszott egzisztenciák, tolvajok és betörők: a gyerekek. Igaz, közöttük is van hierarchia, vannak kicsinyek és gyengék, s vannak nagyobbak és erőszakosak. De valamennyien – Csutaktól a Nagyvilági Föcsőig – szeretnének boldogok lenni. Valahol a dolgok mélyén boldogabbak is, mint a felnőttek, pedig nekik is harcolniuk, szenvedniük kell, nekik is vannak áldozataik és tragédiáik, de – az író tanítása szerint – az ő világuk erkölcsösebb, tisztább, mert tetteiket gyakrabban kormányozza a szeretet. A *Csutak-regények* ezen a szálon kapcsolódnak Mándy eddigi regényeihez és irodalom-felfogásához. Jelentősek azért is, mert a fiatalabb generációt – amelyik nagyon szereti ezeket a könyveket – sajátos, de végeredményben helyes irányú erkölcsi eszmény felé kormányozzák.

Keskeny határvonal választja el egymástól az ifjúságot és az idősebbeket. Mégis kicsoda tragikus különbség van a két nemzedék között Mándy világában! Csempe-Pempe, *A pálya szélén* főszereplője megszállottságával, mániájával, ahogy a Titániának drukkol, s ahogy a fiatal tehetségeket ebbe a csapatba irányítja, inkább gyerek. De élete, szinte megdöbbentő szegénysége és magánya már a másik világba utalják, annak is a legmélyebb bugyrába.

Pedig Csempe-Pempe is szeretne kitörni. Szeretne visszatérni békés családi otthonába, szeretné otthagyni a földalatti nyomortanyát. Egy nap elérkezik a nagy pillanat. „A magasból” – amely itt a „normális” világ jelképe is, hang szólítja Csempe-Pempét. Indulnia kell. Az egyik kültelki pályán két kiscsapat játszik, s Hübnerre, a kapusra szüksége van a Titániának. Egyszerűnek látszó feladat. Csempe-Pempe mégis úgy készülődik, mint aki harcba megy. Az események őt igazolják. Hübnerre kivetette hálóját a két konkurrens csapat, az Atalanta és a Kossuth is. A játékosügynökök rajzanak a kis pálya felé. A kiismerhetetlen csatornákon megindul a hír: folyik a harc Hübnerért. És amikor a két csapat kifut a pályára, már a nézőtér is megtelik, mindenki kíváncsi a kapusra, akiért Csempe-Pempe is elindult . . .

Nemcsak a két kiscsapat jön ki a pályára. Az emlékezet stadionjait is benépesítik a legendás játékosok, az ördögös csatárok, kemény háttvédek és szeniális fedezetek.

Nagyszerű győzelmek és katasztrofális vereségek kavarnak az emlékezet mezőin. Már nem is ez a pálya, a valóságos, az érdekes, hanem az a másik, ahol Lovas, Konkó és Szabadits alkotta a Titánia fedezetsorát és Lakos Náci állt a kapuban, mint a szikla. Tele van a nézőtér, de senki nem figyeli a játékot. Mindenki emlékeiben keresgél, egy-egy nagyszerű játékos, felejthetetlen pillanat varázsát. Ott állnak egymás mellett és emlékeznek. Egy-egy pillanatra felöltik a jelen is: a Dé Lendület és a Hálókocsi mérkőzése. És Hübner, a tehetséges kapus.

Mintha találkozót adna egymásnak a múlt és a jelen, az emlékek és a tények, a vágyak és a kiábrándítónak érzett valóság. A pálya szélén ott vannak valamennyien. A játékosügynökök, a szurkolók, akik éjszakára a pályaudvari váróteremben alsznak, nappal pedig régi ócskaságaikat adják el, vagy a talponállóban lesnek a maradék után. Egy pillanatra felvillan közöttük Csempe-Pempe felesége is, aki a nyugalmat és a megállapodottságot jelenti. Csempe-Pempe azonban köröz tovább a pálya szélén. „Igen, erre a fiúra van szüksége a Titániának”.

Hübner mégsem lesz a Titániáé. Az ellenfél szélsője fejberúgja. A mérkőzés félbeszakad, az eszméletlen kapus köré tódulnak az emberek, szirénáznak a mentők, Csempe-Pempe pedig kétségbeesve rohan visszafelé, a városba. Talán a száritókötélről szedi le néhány nap múlva megint a hívó szó, de az is lehet, hogy egy-két nap múlva megint ott áll majd a Titánia tréningjén. És ott lesznek a többiek is. Mind ott lesznek.

Ez volna az élet? Ez a borzalmas, szinte tragikus száműzöttség és magány? A kültelki pályák és az éhezések? Aligha. Ha valaha, hát ekkor fenyegette Mándyt a „pálya szélére” való szorulás, a beszürkülés. Mert a tragédiának is vannak határai. És a valóságnak is vannak olyan rétegei, melyek egyszer kimerülnek. S ekkor már csak utánozni, újraélni lehet az egyszer már megirt jelenségeket . . .

*

Mándyt tehetsége megóvta ettől a veszedelemtől. A *locsolókocsival* visszatért a gyermeki valóság illúziót is sugalló rétegeibe. Igaz, mint már jeleztük, a gyermeki világban is vannak tragédiák. Omasics alakja is tragikus. Omasics ott ült az iskola egyik padjában és osztályozott. Amikor a tanár felemelte rettegett noteszét, Omasics is lapozni kezdett. És a jegyet is egyszerre írták be. Otthon pedig édesanyját ápolta. Vagy felállt egy nem létező karmesteri pultra és vezényelt. A plakátok öles betűkkel hirdették: *Dirigent Omasics*. Aztán egyszerre eltűntek a plakátok, mert Omasics, a nagy Omasics „válságba kerül”. A válság oka Král Bori, akit Totyi kísér haza és aki Totyival van jóban. Eltűnik a notesz is, lapjai ott fehérlenek talán még most is a téren, a hatodik pad körül. Omasics azonban előbb-utóbb magához tér. Mert az ifjúság könnyebben kiheveri a tragédiákat és ma különben is kisebbek a tragédiák. Ezt a gondolatot fejti ki Mándy, és ez a gondolat élteti következő kötetének, *Az ördög konyhájának* alakjait is. A valóságba való visszatérés, a lassú visszatérés folyamata ez a két kötet, de kivált az utóbbi, amely Mándy költőiségének és alakteremtő leleményének is újabb bizonyossága.

Kétarcú folyamat tükörképe *Az ördög konyhája*. Egyrészt még egyszer megidézi a múltat, amely lassan, de immár végérvényesen és visszavonhatatlanul elenyészik. Csak a falba vésett nevek jelzik (*Nevek a falon*), csak az öreg iskolapadok őrzik emlékezetét (*Üres osztály*) és az Árusok tere, amelynek titokzatos sátrait egyszerre szintén elsöpörte az átalakuló világ. Eltűntek mind. Az öreg Bluz és a jójózó Sperber, a nagy Liszauer és Biermann Ervin, aki sírkövekkel kereskedik. Új életre kényszerül a „maszek” borbély, aki süteménnyel várta vasárnapi vendégeit, és egyszer felépül majd a ház is, amelyből csak a konyhafal maradt meg. Az író erős nosztalgiával őrzi a múltat, és időnként talán egy könnycseppet is ejt romjai fölé. (Ilyen felejthetetlen „könnycsepp” a *Lépcsők* című novella, amely Kosztolányi legszembetűnőbb elbeszéléseinek is méltó párja.) De tudja, érzi, hogy a megújuló világ új jelenségeket, új embereket termel ki magából, és tekintete feléjük fordul. Ennek a szemlélet- és témaváltozásnak bizonyossága *Az ördög konyhája* című novellaciklus, amely tulajdonképpen egy modern képi eszközökkel szerkesztett, laza szálakon illeszkedő – regény

kompozíciója. Az ifjúságról és az ifjúság problémáiról szólnak ezek az írások, horizontjuk azonban sokkal tágabb. Lassan-lassan az egész világot magába öleli a figyelmes írói tekintet. S rájön, hogy ez sokkal teljesebb, sokkal költőibb mint a másik, amelyik eltaúnőben van. Itt is adódnak humoros jelenetek valami kivehetetlen tragikus zöngével (*Locsolók*), vagy beteljesedett tragédiával. (A *Dolgozatírás* című elbeszélésben egyszerre megjelennek az osztályban a téri huligánbanda tagjai és padról padra „repkedve” összeszedik a dolgozatfüzeteket. A tanárnő idegösszeroppanást kap.) Ennek a világnak is megvan a sajátos költőisége, varázslata, mint például a címadó novella befejezésében, amint a fiatalok arra várnak, hogy Hammermann Béla beleüssön a dobba és megkezdődjék a tánc. De a távlatai sokkal derűsebbek, teljesebbek. Ha a felnőttek néha kissé értetlenül is figyelik a fiatalabbak tetteit, a novella-ciklust záró darabban mégsem csak jelképes, amint a társbérő és a mama egyszerre fordulnak Vera felé, aki nem engedi, „hogy az emberi létet meggyalázzák a tárgyak”, és egyszerre mondják: – *Köszönjük, Vera!*

Ennek a ciklusnak a távlataiból érthetjük meg igazán Mándy utolsó kötetének (*Séta a ház körül*) mondanivalóját. Látszólag visszalépés ez a kötet az előző kettőhöz képest. Pedig inkább kiteljesíti az írói ars poeticát, amely a megértésre és a szeretetre van alapozva. Figyelmeztetni, nevelni akar Mándy, hogy hiba nélkül rendezkedhessünk be a magunk alakította világban. S ugyanakkor önmaga számára is érdekes kísérletet jelenthetett, amint megvalósította dokumentum- és hangjátékaiban a számok, tények és a statisztikák költészetét. Mert költészet az, ahogy egymás után peregnék a kartonok. Mindegyik kartonon név van, viselője pedig bekerült a szeretetotthonba. Emezt a gyerekek kényszerítették be, miután eladták a házat és kocsit vettek az árából, amazt addig kihasználták, amíg az unokájának szüksége volt rá, aztán idezavarták. Új karton, új tragédia. Az öregek minden vasárnap ott sétálnak a kerítés mellett. Botjukkal támaszkodva kémlelik az utat: jön-e látogató. Az úton néha szélroham söpör végig, szemüket televiszi porral, és megtáncoltatja a hulló faleveleket. Ők azonban sétálnak, és várnak. A szeretetre, megértésre, és arra a tudatra, hogy ők is a közösség tagjai.

Mert Mándy pályája is a magányból vezet a közösség felé. Buktatókkal és emelkedőkkel tarkított úton, melyen talán erőt ad az az új felismerés, hogy a közösség is – sőt csak az – kiteljesíti a költészetet és az írói vezérlő eszményeket.

„Dolgozni kell – nincs más. Meg hünek maradni ezekhez a sokat szenvedett terrekhez, utcákhoz.” (*Utószó helyett*).

WALLINGER ENDRE

KAPOSVÁRI SZÍNHÁZI ESTÉK

Az évad derekán három jelentősebb prózai bemutatóról számolhatok be. Mindenekelőtt egy Shakespeare-előadásról.

A *Macbeth* sajátos helyen áll a szerző művei között. Méltatói a mű szerkezetét a legművészebbnek, a legtökéletesebbnek tartják. Főhősének sorsa, fejlődése pedig valóban páratlanul izgalmas, kiemelkedő pszichológiai folyamat. Súlyosan emberi és emberien vétkes, ugyanakkor gyűlölt és tanulságos ez a hős. Bűnhődése tetteit, bukása – ebek harmincadján – történelmi példák egész sorát idézi. A mű kortalansága, vérgőzös levegője okkal intonál bizonyos „áthallásokat” és kelt bizonyos emléképeket, hangulati asszociatívákat a közeli múltból is. Néhány sora –: „Gonosz kor ez; senki se tudja / Mikor áruló: Az sűg híreket, / Ami ijeszt: s nem tudjuk, mi ijeszt, / S közben tél-dűl, dobál bennünket a / Vad és kegyetlen tenger” – nem vé-

letlenül pendíti meg bennünk Radnóti fájdalmas igaz poézisét... Macbeth a királygyilkosság után ledöfi a két gyanúsítható kamaraórt is. Tette indokolására szinte szó szerint kimondja azt, amit néhány éve századunk legnagyobb politikai gyilkossága után hallhatott a világ. Macduff – kevesek közt – az egyetlen, aki nyíltan bojkotálja a zsarnokot. Mégis – egy dialógusból megtudjuk –, felesége *elhiszi* férjéről, hogy áruló... Végöráján, a totális erőszak viharában Macbeth tajtékozva üvölti: „Aki nyafog, felkötni!”... És folytathatnánk. Ám a tragédia nem elsősorban ezektől mai és modern. Témája, problematikája, a hősei tragikumából sugárzó általános emberi, e tragédiák örökbecsű igazsága teszi azzá; az a művészi igaz és művészi erő, amely sorra feltámasztja Shakespeare drámáit napjainkban, vidéki színpadainkon is.

Izgalmas, egyben kényes, alapos fölkészültséget igénylő rendezői feladat ezért a Macbeth színpadra állítása. Történelmi „áthallásai”, képzettársításai gyakran az időszerű motívumok túlzott kiemelésére csábíthatnak. Félix László, a rendező okosan, gondosan elkerüli e buktatókat. Nem erőlteti az aktualizálást, a történelmi asszociatívák mindenütt kellő hangsúlyt kapnak, de sehol sem az egész, a drámai mag, a macbethi konfliktus rovására. Eszmei szintézisre törekvő, tudatos, határozott rendezői koncepciójában azt érzékelteti, hogy a főhős egyéni tragédiája – erőszakkal szerzett és igaztalan ügyet szolgáló hatalom birtokában – hogyan terebélyesedik társadalmi méretűvé. Ezt a kiteljesedést a zsarnok bukása, az igazságos, felszabadító harc győzelme oldhatja fel.

A történelem, amely igazságos és igazságtalan háborúk, osztályharcok története, a kopjavégre, Macbeth levágott fejére int. Ez az előadás szimbolikus befejező képe. Pontfény, vöröslő vibrálás a megüresedett színpadtéren. Memento: a zsarnok előbb-utóbb így vagy ehhez hasonlóan végzi.

Macbeth azonban nem „született” tömeggyilkos –, ha úgy tetszik –, „háborús bűnös”. Sőt, eredetileg „jó és gonoszág nélküli”... Hogyan lesz mégis zsarnok, gátlástalan bűnöző? Milyen vívódásokkal jut el idáig ez a Shakespeare-hős?

A jóslat hallatán Macbeth eljátszik a gondolattal: „Ha trónra szánt emeljen rá a sors / Én semmit se teszek”... Alapvető tulajdonsága, hatalomvágya hiúsággal és gyenge belső alkattal, ingatag, tétovázó akarattal párosul. Mind lelkiismerete ösztönös tiltakozásában, mind a megfogant rossz valóraváltásában. E tulajdonságokat egészíti ki a Lady célratörő és kegyetlenül szuggesztív egyénisége. A kettő egyesüléséből érik tette a szándék: meglödul a gyilkosság lavínája.

Összetett, sokszínű figura tehát a főhős. Monumentális shakespeare-i alak; vívóó és tette kész; elszánt és visszarettenő ember, amíg valóban ember. Utána korábbi önmaga ellentéte. Hasonlóan ahhoz, amilyen a Lady – volt: Lady Macbeth, aki elindította, felbújtotta őt ember és társadalom elleni bűnökre; aki ugyanakkor szenvedő részese, ellenpólusa a szemünk előtt sűrűsödő belső, lelki alkati helycserének kettőjük között.

A címszereplő Simon György szerepfelfogása néhány szempontból vitatható. Különösképpen a mű első felében: a második jóslatig, amikor a főhős – hatalma teljében – önmagára talál, azaz, „megszabadul a gondolataitól”. Macbeth ugyanis nem akárki, nem középszerű ember. Tehetséges hadvezér, akit meglegyint és fogva tart a nagyravágyás sziréndala. Félix László felfogásában illetve Simon György játékában itt egy kisszerű, gyenge idegzetű rablógyilkos jelenik meg, aki fél és reszket, mint aki kezdő még a „szakmában”. *Csak* fél és *csak* reszket. Büntudata, belső konfliktusa itt nem mélyül kellőképpen emberséges önváddá, lelkiismeretfurdalássá és csak később, a bűnében hatalmasra nőtt zsarnokra tudunk rá igazán, mint központi hősré figyelni.

A Ladyt Demeter Hedvig játszotta. Egyenletesebb, árnyaltabb és mélyebb figurát teremtett. Alakításából több egyéni szín és kimunkált lélekrajz emléke marad bennünk, mint Macbethéből. Mellettük sokan megjelennek a színen. Azonban mindössze egy-két epizódszereplő játéka emelkedett ki a szürke, a shakespeare-i figuráktól nem egyszer fülsértően távoli alakítások sorából. Ez is hozzájárult a produkció hullámzó színvonalához. Volt az előadásnak néhány szép részlete. A rendező hatásos fény- és mozgáskoreográfiája, Langmár András bronzragyogású díszletei, Poós Éva

kifejező, hangulatos kosztümjei sikeresen egyengetik a tragédia hiteles atmoszféramentését. A rendezés fő gondolatával és törekvéseivel is egyetértünk. Megvalósításuk azonban a produkció értékei ellenére sem lehetett maradéktalanul sikeres; ez az előadás egészében nem tolmácsolhatta Shakespeare művét olyan hőfokon, amelyek valamennyi lényeges mozzanatával lebilincselte, magával ragadott volna.

Vszevolod Visnyevszkij pályakezdő művét, az *Első lovashadsereget* a Forradalom félévszázados fordulójának tiszteletére állította színpadra – Magyarországon először – a kaposvári együttes. Csaknem egy időben a darab berlini és párizsi bemutatójával.

Első színpadi művét a szerző 1929-ben, a Bugyonnij-lovasdandár megalakulásának tizenkettedik évfordulójára írta meg. Témája a harcokban született legendáshírű lovashadsereg története. Hősei nem híres személyiségek, (Bugyonnijt is csak éppen megemlíti a szereplők) és általában nem hagyományos értelemben kimunkált drámai hősök, hanem egy-két kivétellel epizódfigurák: egyszerű emberek, orosz katonák. Szerzője monumentális szabadtéri színpadokra szánta a darabot. (Eredetileg mintegy félezren statisztálnak benne). S jóllehet van néhány erőteljesebb központi figurája is, a dráma igazi tartalmát nem az ő személyes sorsuk alakulása, hanem maga a lovashadsereg adja. A darab főszereplője tehát a forradalmi nép. Ebben érezni leginkább a szerző bontakozó tehetségét; ennyivel több itt Visnyevszkij a krónikásnál. Ez a darab ugyanis nem felvonásokra vagy részekre tagolódik. Az Első lovashadsereg az eseményeket epikai hőmpölygésű képsorokban – meglehetősen hosszan, terjengősen, még így, rövidített változatában is mintegy huszonöt „epizódban” – mondja el, pontosabban pergeti le, filmszerűen – az átdolgozás, a rendezés jóvoltából – rövid, gyors „vágásokkal”.

Műfaji meghatározása épp ezért nem könnyű. Lehetne színpadi krónika, de talán formai sajátossága révén a történelmi montázs még találhatóbb. A darab első része csak az előzményekkel foglalkozik. A lovashadsereg története – a második rész. Ez az aránytalanság a mű egyik szembetűnő fogyatékosága. A másik abból adódik, hogy cselekménye az események szigorú időrendjében mindent el akar mondani. Lelkes, ihletett visszaemlékezéssel a harcokra és a harcokban formálódó emberekre. Azonban itt még a részletek uralkodnak az egész felett, a későbbi nagy dráma, az Optimista tragédia művészi egysége nélkül.

Gorkij, elolvassa Visnyevszkij kéziratát, így válaszol a kezdő drámaírónak: „Őn nagy művet írt. Tárász Bulybát juttatja eszembe. Dolgozzék még rajta.” Visnyevszkij ekkor valószínűleg nem érezte még azt, hogy mire is vonatkozik ez a kritikai észrevétel. S ha változtatott is darabján, művészi tömörítésben, kompozícióban, az alakok jellemzésében lényeges eredmény, fejlődés csak későbbi műveiben: drámaiban és filmjeiben (pl. Kronstadti tengerészek, Feledhetetlen 1919.) tapasztalható.

Formai szempontból újat jelentett Visnyevszkij első színpadi műve 1929–30-ban. A weimari iskola, bizonyos mértékig Piscator, de Majakovszkij hatása is érezhető ezen a dramaturgián. A képsorokat narrátorszöveg kapcsolja egymáshoz. Gyakori a nyíltszíni diszletváltozás, a szavalókórus, a különféle fényeffektusok és a filmvetítés alkalmazása is. Nála azonban az új drámai formák keresése – ellentétben a nyugati, sokszor öncélú formai kísérletekkel – az új tartalom, a forradalmi mondanivaló kifejezését szolgálja. Szereplői közül a Vezető figurája a legfontosabb. Ő fogja össze a laza szerkezetű képeket: elmesél, kommentál, gondolatot ébreszt, lelkesít, elsiratja a mártírokat. Végig ott látjuk a színen, sőt bekapcsolódva résztvesz a cselekményben is. Tehát funkciója több a narrátorénál. De gyöngéje is ebből fakad. Olykor nemcsak bevezeti vagy lezárja az epizódokat, el is meséli, „összefoglalja”, amit már látunk, hallottunk. A másik jelentős állandó figurája a darabnak Ványa Sziszojev, akiben eredeti, hiteles népi hőst, forradalmártípust alkot a szerző. „A puskás ember”, jó néhány tizenhetes témájú szovjet film jellegzetes alakjának közeli rokona ő.

A mű jellemzésére érdemes néhány szempontból összevetnünk az Első lovashadsereget a szerző későbbi nagy, világirodalmi rangú alkotásával, az Optimista tragédiával. Számtalan rokonvonásuk (például témában, hangvételen, a figurák jellemzésében, alkotó módszerekben stb.) arra utal, hogy a forradalmi tartalom kifejezésé-

re Visnyevszkij később sem adja fel a modern, új formai eszközök alkalmazását. De magasabb fokon, letisztultabban, a szigorú drámai egység szolgálatában. Nem egy motívuma, gondolata visszatér az Optimista tragédiában. A két mű expozíciójában több ízben is elhangzik az embertelen, értelmetlen cári illetve burzsoá hadviselést vádoló felkiáltás: „Testvérek, hát miért!?!” Gyakori az emlékezés fájdalomra is mindkét műben. Olykor szinte azonos szavakkal. (Pl. Vezető: „... Hűsünk élő darabjaiként szakította ki őket az ellenség soraink közül. Emlékük drága számunkra, miként drága az ügy, amelyért harcoltak és meghaltak...” – Az Optimista tragédia első őrmestere: „... Mindenre emlékezzünk... És amikor elesett valaki, mintha saját testünkől téptek volna ki egy darabot...”) A Vezető narrátor funkciója is visszatér az Optimista tragédia két őrmesterében. Megmarad, átszővi ezt a drámát is az előbbire jellemző patetikus hang. Azonban a két őrmester-narrátor beszélgetésében már nyoma sincs az Első lovashadseregbeli Vezető szószaporításának, helyzetmagyarázó önismétléseinek. Megmarad a pályakezdő mű forradalmi lendülete, mozgalmassága, filmre emlékeztető ritmusa is a második, a nagy drámában. Azonban mindenütt mértékertően, művészi igényrel, az eszmei mondanivaló szolgálatában. Úgy tűnik, Gorkij észrevétele nem a kezdő drámáirónál, hanem később gyümölcsözőt. Az Optimista tragédia már kiforrott alkotóművészre vall. De így volna-e vajon az Első lovas hadsereg nélkül is? Juhász Mária az Új Írás 1964. évi első számában a többi között ezt írja az Optimista tragédiáról: „Visnyevszkij nemcsak annak volt tudatában, hogy ha a közvetlen valóságyszerűséghez tapad, könnyű pénzen elveszteni a nagy drámai kifejezés lehetőségét, de azt is tudta, hogy a forradalom valóságának tiszteltben tartása nélkül humanista koncepciója üres szólammá válik csupán.”

Egyik mű forradalmi valóságigényéhez vagy humanista koncepciójához sem fér kétség. De nem vitatható, hogy – sok közös vonásuk ellenére – az Optimista tragédia meggyőzőbb művészi erővel fejezi ki ugyanazt az eszmeiséget és társadalmi-történelmi valóságot. Az Első lovashadsereg lényegében az Optimista tragédia előtanulmánya. Nélküle aligha jutott volna el a szerző a „nagy drámai kifejezés lehetőségéhez” vagyis a nagy dráma sem születhetett volna meg az első emlékező vallomás monumentuma és írói-alkotói tanulságai nélkül.

Magyarországi színpadra a hazai ősbemutató rendezője, Sándor János alkalmazta a darabot. Bátor és őszinte hitű vállalkozása a szovjet reguláris hadsereg életrehívásának lelki rugóit kívánta megmutatni. Rendezésében különös hangsúlyt kap az emberek vívódása. Önmagukkal, félelmeikkel, életösztonúkkal küzdenek meg ezért a szóért: *elvtárs*; ezért a hitért: *forradalom*. Ezek a képek – bár a mű sajátos pátozsa lehetne visszafogottabb – igazi, őszinte drámai élményként maradnak bennünk.

Szereplői közül Simon György (Vezető), és Csikos Gábor (V. Sziszojev) játéka volt említésre méltó. A népes gárdából Győrffy László és Mária József teremtett egy-egy friss, élő epizódfigurát.

Ősbemutató volt Halasi Mária *Akkor, egyetlenegyszer* című, orvosok között játszódó színműve is Lacina László rendezésében. A kispolgáriság két jellegzetes vonása: az anyagiasság és a törtetés a darab témája. Központi figurája egy ügyes kezű kisvárosi sebész főorvos, dr. Galla, „a röntgenszemű”. A főorvos egyetlenegyszer nem fogad el semmit egyik betegétől. És mit tesz a véletlen?... Beosztottja, egy szintén tehetséges, de karrierista fiatal orvos főnöke tudta nélkül (komplikáció miatt) újra megoperálja dr. Galla „fizető” betegét. Pontosan azt, akinek a „szolvenciáját” a főorvos visszautasította. Dr. Galla dühében elzavarja a fiatal sebészt, aki visszavág. Újságcikk, botrány, fegyelmi, áthelyezések. Dr. Galla képtelen felfogni, hogy őt is elmarasztalják, noha ez egyszer valóban nem érhetné vád. Megszállottan keresi ezt az egyszeri igazságát, amelyre voltaképpen egész élete rácsapol.

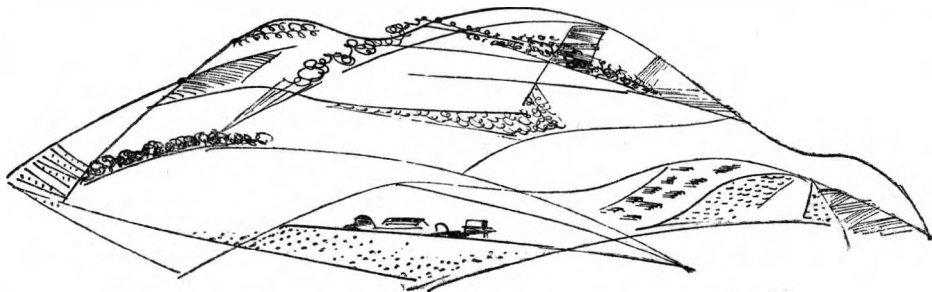
A mű alapkonfliktusában egy jelenség két hasonló tulajdonságát hordozó ember ütközik össze és nem két szemlélet, nem két ellentétes társadalmi erő. A főorvos belső konfliktusa – amire a cím is utal – következmény, másodlagos. A tulajdonképpeni belső morális összeütközés egy harmadik orvos, dr. Galla jóbarátja, az idült alkoholistá adjunktus figurájában kulminál. De csak a darab végén, egy őszinte pillanatá-

ban. Ő mondja (sok pohár konyak után): „Nem elég, ha az embernek egyszer van igaza, úgy kell élnie, hogy mindig igaza legyen” . . .

Halasi Mária problémafölvetése nyílt, bátor és határozott: Szocialista etikánk elítéli a tisztességtelen jövedelemszerzést. Mégis a gyakorlatban sok minden menyire más . . . Ennél azonban nem megy tovább a szerző. A „miért?” és a „hogyan?” kérdésében marad adósunk. Nem mutatja be, hogy a társadalmi tudatban milyen tényezők tartják szilárdan ma is a „boritékozás” konvencióját, hadállásait orvosi körökben – a társadalom, a betegek részéről. Fölvillant és kibontatlanul hagy több ígéretes drámai lehetőséget. (Pl. a főorvos lánya és szülei között). Figurái csekély kivétellel egysíkúak, konfliktusai hatásukban nem érintenek nagyobb, mélyebb társadalmi összefüggéseket. Így értékei: őszinte hangvétele, jó ritmusú egységes szerkezete, izgalmas percek ellenére is a felszínen marad. Ezért Halasi Mária színműve csak orvosdráma és nem több.

A rendezés néhány szituáció (pl. a családi összejövetel) valóban hiteles légkörén túl egészében nem érzékeltette a színpadi újrateremtés alkotói többletét. A főorvost Simon György játszotta több-kevesebb drámai erővel. Két árnyalt, kifejező alakítás: Györffy Lászlóé a fiatal orvos és Faragó Sárié a főorvosék lánya szerepében.

Végül hadd említsem meg – sajnos, helyszűke miatt csak röviden – a legutóbbi előadást, az évad eddigi legszínvonalasabb produkcióját, Goldoni *Mirandolina* című vígjátékának bemutatását. Sikeres rendezése – Zsámbéki Gábor főiskolai hallgató diplomamunkája – tette igazán élvezetessé ezt a darabot. A fiatal rendező stílusérzékkel, karakterábrázoló igénnyel, egyszerűsége és a jellemkomikum valóságghű tolmácsolására törekedett. Sikeresen. Figurái jellegzetes típusok, anélkül, hogy bármelyik túlhangsúlyozott lenne. Együtt pedig jól összehangolt elemei a produkciónak. A címszerepben Timár Éva remekelt. Partneréi közül Csikos Gábor, Máriáss József, epizód-szerepükben pedig Telessy Györgyi és Szabó Ildikó nevét említhetjük.

KELLE SÁNDOR rajza

KALEIDOSZKÓP

„*Viharban s háborúban.*” – Goethe alkotta meg a világirodalom fogalmát, s ha ezt egy betűnyi szójátékkal világbirodalomnak tekintjük, akkor magyar lakosai ismét ünnepelhetnek: a teljes Dante után megkapták Petrarca *Daloskönyvének* hiánytalan magyar fordítását. Mindkét kiadvány a humanisztika magyar nagymesterének, Kardos Tibornak műve, s a hiánytalan jelzőt nem csupán az anyag teljességére értem, hanem elsősorban a prezentálására. A fordítói gárda összegyűjtése, a munka elosztása és felülbírálása, végül az egész „lirai életmű egységes korpusz”-ba simítása ezúttal lényegesen nagyobb feladatot jelentett, mint amit a szerény „szerkesztés” szó fedni szokott. Az Utószó és a mű minden redőjét feltáró jegyzetmög a kutatás utolsó szavát mondja ki, s a Petrarca-probléma mai igényű megoldását adja a tudomány számára; betetőzi mindezt az azonosulásig menő beleézés a költő életébe és művébe s az előadás szépírói lendülete. A szakbírálat bizonyosan érdeme szerint fogja méltatni a teljesítményt, – ezek a sorok, hivatottság híján, nem vállalhatnak ilyen feladatot. Nem tudóstól, hanem egy olvasótól erednek, ki zsenge olasz tanulmányait éppen Petrarca *Canzoniere*jével kezdte, s noha sajnos elmulasztotta befejezésre vinni őket, az első élmények fakitatlanul megmaradtak benne, s most e váratlan találkozástól buzdítva, egy percre visszatér hozzájuk.

A Petrarca nevéhez letéphetetlenül hozzánőtt közhely, hogy a Közép- és az Újkor határmezsgyéjén áll, keveset mond; e különös költő lénye sokkal bonyolultabb szövegmény, semhogy egy képletbe foglalható lenne. Ahogy a biológusok szerint a méhmagzat sorra átmegy a törzsfajlódás szakaszain, mielőtt az emberi habitus szervei kialakulnak rajta, Petrarca egyéniségének anatómiája is messzibb múltba és távolibb jövőbe mutat, mint a közvetlen előtte járó és utána következő idők. A római Ókorért rajong, s evvel megtöri a humanizmus útját; a Középkor erkölcsi értékrendjét vallja, de antipálja azt a kényelmes és kellemes életformát, amit majd a Reneszánsz amorális lazasága nyújt; átveszi a lovagkor nőkultuszát, ám lángolásának tárgya nem az eszmévé finomult, égi lény, nem Beatrice, hanem Laura, a földi asszony, aki után érzéki sóvárgással eped, s közös vonásuk csupán annyi, hogy mindketten elérhetetlenek; lírai megnyilatkozásának formájául a provençal vagy szicíliai eredetű szonettet választja, de nyomban oly tökéletes műszerré avatja, hogy azóta is minden szonettköltő őt utánozza akarva-akaratlan; feltámasztja Ovidius és Horatius költői levelét, s egyben annyi eleven étellel telíti meg, hogy a költői mondanivaló egy nemének nélkülözhetetlen műfajává válik, mind a mai napig szóló érvénnyel; hat évszázaddal a romantikusok előtt fölfedezi a természet esztétikumát, e szépség azonban magábaszállásra készíti, mint nyolcszáz meg kétszáz évvel előbb szent Benedek és szent Bernát remete-szerzeteseit. Személye és műve két évezredet hidal át, pedig valójában nem tartozik a nagy alkotó szellemek közé.

Mindenekelőtt példás tisztaságban tanulmányozható rajta az a jelenség, amelyet a Reneszánsz inkubációjának neveznek. A Reneszánsz, tudjuk, azt hitte és hirdette, hogy a klasszikus Ókor eszméit szüli újra és életformáit ölti magára, ami történeti nonszensz: egy korszak sohasem támadhat fel eredeti alakjában. Ha a Reneszánsznak sikerült volna megvalósítania programját, vértelen, életképtelen epigon-képződménnyé válik, holott valójában a legmarkánsabb korszakok egyike lett. Ami benne epigonizmus: külsőleges kultusz és formautánzás, s mint ilyen, semmiképp sem új jelenség. Már az alexandrinizmus is tudatos visszatérés volt a klasszikus irodalmi hagyományokhoz; római irodalom velejében a görög utánzása; Nagy Károly kerekasztala plátói akadémiát játszott, az Ottók görög (bizánci) és olasz tudósokat gyűjtöttek udvarukba; legutoljára pedig Winckelmann és Goethe is megalkottak egy görög klasszicizmust a maguk kérére és hasonlatosságára.

Nos, tisztában vagyunk vele, hogy a Reneszánsz nem volt egyéb, mint az Újkor első szakasza, s kialakulásának okai közismertek. Tárgyam fogalomkörében maradván, a legfontosabb mozzanatot ebben jelölném meg: az európai ember a Középkor végén elvesztette metafizikai érzékszervét s vele személyfölötti vezetőit, eszméit, hittételeit. Hiányérzetei, kielégítetlen igényei támadtak, új vezéreszméket keresett, s többek közt, mint annyiszor, most is az antikvitás hagyatékában vélte megtalálni őket. Az első, akiben az igények a legelevenebben éltek s aki e hagyatékhoz fordult, Petrarca volt. Ő az első valódi humanista.

Gyerekkorában még látta a Középkor betetőzőjét, Dantét, de férfikorában főként a római jellemet látta benne. Lelkesedése a rómaiakért csakugyan határtalan, életének egyik fő célja a klasszikus irodalom emlékeinek gyűjtése. A hangsúly a gyűjtésen van, mely mint tudjuk, az utókorokra jellemző epigon-szenvedély. Fölfedezi Cicero számos levelét és beszédét, őt teszi a klasszicizmus mintaképévé, az antik bölcsesség és nyelvművészet megtestesítőjévé. Ezáltal megteremti a ciceronianizmust, vagyis a humanista formakultusz egyik válfaját, a pompázó, színpadias, öncélú retoricitást, mely az utókor egész latinitására rányomta bélyegét. Hogy az eklektikus, hatásvadászó, virtuóz, önmagában gyönyörködő, inkább bölcselkedő mint bölcs Cicero, minden nagy tehetsége és stílusművészete ellenére, nem éppen a klasszikus szellem kifejezője, mondani aligha kell. Viszont valóban hatásos, megragadó és könnyen megragadható, művészetének díszeit elsajátítani nem nehéz, s ezért Petrarca alig megy túl rajta. A római poézis minden műfajával próbálkozik ugyan formakiváncsiságból és tudásvágyból s nem csekély stílárís sikerrel, ám mélyebb teremtő ihlet híján; a hőseposzra is tesz kísérletet (*Africa*), a többi auctort azonban elhanyagolja, s a nagy római férfiakban az államalkotókat ünnepli. Görögül nem tud, mint egyébként humanista utódai sem még száz esztendeig; Homérosz egy görög kéziratát bírja, s áhitattal csodálja kívülről, de nem szánja rá magát, hogy a nyelvet megtanulja. Mindazáltal úttörő, s nagy cselekedete ezen a téren, hogy rendszeres programmá teszi a klasszikus anyag gyűjtését, feltámasztását, terjesztését, s e révén megmenti az enyészettől. A Középkor is gyűjtötte ezt az anyagot, hiszen a kéziratok túlnyomó része kolostorokból került elő, de nem utánzás céljából, hanem mint az önálló korok, önmaga alakítására, a skolasztikus filozófia felépítésére használja, és teológiája javára gyümölcöszteti, – ahogy maga mondotta: megkereszteli Arisztotelészt és Platónt. Petrarca és a humanisták érdeme, hogy e roppant kulturális kincset megmentették, a *közműveltség* szerves alkatelemévé tették évszázadokra szólóan.

Petrarca nagyobb jelentősége abban van, amit e téren kívül alkotott. Szabatosan szólva: nem alkotott, mert tárgyi, gondolati teremtő ereje csekély, elsősorban a kifejezés művésze, formateremtő tehetség. Kétségkívül arra volt hivatva, hogy az olasz nyelvű költészetet formai tökélyre emelje. Dante is bírja a formát, de az nála a gondolat eszköze, míg Petrarcanál legalább annyira öncél is. Ha a művészet és fáradozást, amit a latin minták utánzására tékozolt, a vulgáris műfajok kidolgozására fordítja, ki nem számítható lökést ad az olasz poézis fejlődésének. Mutatja, amit a szonettel művelt, mely voltaképp a lovagi költészet egyik műfaja, kedvelt volt már előtte is, de ő emeli végső tökélyre éspedig azonnal. Ezt a zárt, fegyelmezett, ritmikájában szigorúan kötött formát oly hajlékonyra és simulóvá varázsolja, mint a kesztyűt, az eszme és az érzés minden modulációja tökéletes tisztasággal hallik ki belőle, s ha témát ismételt vagy mű-élményt dalol, ami nem ritkaság, a változatok is mindig új, eleven belső zenével szólalnak meg húrjain. Nem ő teremt a szonettet, de halhatatlanná teszi azáltal, hogy végleges mintákat ad, amiknek utolérésére törekedni azóta minden becsvágyó költő számára kötelesség. Pedig, ha szigorúan tekintjük, nemcsak a formában, hanem a témában is sablont követett. 317 szonettet, 29 canzonét, 9 ses-tinát, 7 ballátát és madrigált írt kerek három évtized alatt, mindvégig a platói reménytelen szerelemnek hódolva, mint hű trubadúr, a lovagköltészet szabályai szerint. Ugyanekkor, mint a sokat vitatott hagyomány tartja, e csodálatos szerelem tárgya, Donna Laura de Noves, példás hitves volt, tizenegy gyermek anyja, szeplőtlen hírnevű asszony, a versekre semmi okot nem adott, míg maga Petrarca kedve sze-

rint kötögetett realisabb szerelmi viszonyokat, ámde nem énekelte meg őket. Igen, előírt tárgykört követ, csakhogy minő káprázatos hangszerelést kap e sablon! Laura és a reménytelen szerelem ürügyé, alkalommá válik egy komplex lélek és ingatag érzésvilág minden elfutó rezzenésének rögzítésére: Petrarca a pillanatot akarja megragadni, s a pillanatok változékony játéka mélyén rejtőző önmagát. A vers önvizsgálat, de ugyanakkor egy bűvész mutatványa is, kinek a tökéletes forma cél, szeghetetlen parancs, mely csorbát nem tűr, s a tökély érdekében vállalja az érzelmi retust. Laura trubadúrja az első impresszionista költő.

Ez az ambivalencia, változékony impresszivitás lényének alkotó eleme, s megnyilvánulásai végigkísérik egész életén és összes művein. Noha rajongó tisztelője az antik szellemi nagyságnak, a vallásos elragadtatás hevében így kiált fel: „Ő jóságos, üdvözítő Jézus, minden tudománynak és minden szellemnek igaz Istene, nem a tudományokra születtem én! Sokkal istenibb egy ama kicsinyek közül, kik Benned hisznek, mint Plato, Aristoteles, Varro, Cicero, kik minden tudásukkal nem ismernek Téged.” Fő műveinek bölcséleti írásait tartja, ragyogó cicerói stílusban emelkedett szellemű könyvet ír a világ megvetéséről (*De contemptu mundi*), holott a dicsőségvágy megszállottja, s nem nyughatik addig, mignem a Capitoliumon világra szóló pompával a költők fejedelmévé koronázza a nápolyi király; a babérszörű aztán keresztény alázattal és felülmúlhatatlan formaérzékkel szent Péter sírjára helyezi. Másik könyvét a remeteélet dicsőítésére írja (*De vita solitaria*), mert csak az elvonult magányosság, a csendes szemlélődés ad a léleknek nyugalmat, nemes erkölcsöket, a kevéssel beérés érlel dús szellemi gyümölcsöket, őriz meg a világ csábításaitól, s vezet igazi ismeretekre; maga azonban fáradhatatlanul forgolódik a világi hívságok piacán, folyton vándorúton van, bejárja Európa fejedelmi és nagyúri udvarait, gyűjti a kitüntetések, a hódolat, az elismerés jeleit éppoly buzgalommal, mint a becses kéziratokat a kolostorokban. Nyughatatlanságát minden jellemzésnél beszéde-sebben szemlélteti egy hevenyészett felsorolás, mely városokban fordult meg jártában-keltében: Arezzo, Pisa, Avignon (többször), Montpellier, Bologna, Lombez, Párizs (többször), Gent, Louvain, Aachen, Köln, Róma (többször), Vacluse (többször), Parma, Nápoly, Ferrara, Firenze, Verona, Mantova, Arezzo, Vicenza, Piacenza, Padova (többször), Milánó, Velence, Prága, Arquà. Ulyxeshez hasonlítja magát, teljes joggal, száműzetésben születik, csecsemő korában beleejtik az Arno folyóba, mint hétéves fiú családjával hajótörést szenved a viharos tengeren, később rablók fosztják ki, hadrakelt seregek kerülget, szere-száma nincs a veszedelmeknek, amiken át-esik. Megéli a pápák avignoni fogságát és visszatérését Rómába, Cola di Rienzo, a római néptribun kalandos és tragikus uralmát, a francia parasztlázongást, a Jacquerie-t, Genova és Velence párviadalát, a hanyatló városköztársaságok uralomváltásait, a signoriák győzelmét, számtalan háborút. Ha valaki, ő elmondhatta: „Viharban s háborúban éltem.”

Hallatlanul merész szavakkal ostromozza az avignoni pápai udvar romlottságát, melyet minden baj kútfejének tart, ám ugyanakkor s ugyanott fölvesz alsóbb papi rendeket, hogy fogadalmak terhe nélkül egyházi javadalmakra tegyen szert ugyanennek a romlott udvarnak kegyéből. Belőlük aztán nagyvilági életet él, mert valóban nagyvilági ember, kedves, eszes, tehetséges, művelt, szeretetreméltó, nőiesen finom, érzékeny, mélykedélyű, amellet kétségkívül jószándékú, idealista, tudásvágytól égő, fáradhatatlan munkás. Egy harmadik művében életfilozófiát nyújt, kifejti, mi módon orvosolható a szenvedés s az öröm egyaránt (*De remedio utriusque fortunae*), a Középkor tételéből indul ki az élet semmisségéről, s a modern ember világfájdalmához jut el; ezt a fogalmat ő találja fel, ő éli át elsőnek, az ambivalencia, a kielégítetlen igények következményeképp. Mindazáltal nem keseredik el, sőt mindeme és többi műveiből érezhetően sugárzik a belső megelégedés és az optimista öröm, hogy e magasztosan pesszimista eszméket mily tökéletes formában, mily klasszikus irállyal tudja igazolni, s a lemondás nemes erényeit rokonszenvenné tenni.

S különös, de tény, hogy mindebben nincs semmi hipokrizis, álszentség, képmutatás. Petrarca mindig őszinte, csakhogy sohasem egész lényével az; hisz abban, amit mond és tesz, de hallgatólag fenntartja a jogot, hogy az ellenkezőjét mondja és tegye,

ha azt érzi igaznak. Gátlás nélkül követi „bűnös” hajlamait, könnyedén vétkezik, de éppoly könnyen és őszintén adja át magát a bűnbánó töredelemnek. Szakadatlanul keresi a világ zaját, a külső benyomásokat, s miattuk szakadatlanul vágyódik a belső-magányra, melyet viszont nem tud hosszabban elviselni. Az avignoni udvar nyüzsgésében él, nem messze onnan, a vaucluse-i szakadékban remetelakot épít, majd egy másik menedéket Arquában, a szelíd euganei dombok ölén, de csak szállóvendége mindkét azilumnak. Minden eszközt felhasznál a világi dicsőség és múló javak elnyerésére, s minden tehetségével törekszik a szép, jó és igaz javaknak örök emléket állítani. Való, hogy ezt a kettősséget leveleiben őszintén beismeri, innen a világfájdalom. S ebben van az igazi jelentősége: Petrarca az első modern ember, ideálatlan, mégis értékkereső, de az életnek értelmet adó szilárd értékeket sem magában megtalálni, sem megteremteni nem tudja.

Azonban végül is sikerült feloldania mindezt a sok ellentmondást, változékony-ságot, csapongást; utolsó éveiben jámbor ember módján készült a végre, s humanistához illoen halt meg: olvasás közben. Arquà-i házában, ahol házasságon kívül született leánya és veje viselték gondját, egy nap arcával könyvre borulva, holtan találták. Beteljesült, amit utolsó szonettjében kívánt: ha háborúban és viharban élt, haljon meg békében és kikötőben, s ha hívságos volt ittlakása, legyen tisztos elköltözése.

Si che, s'io vissi in guerra et in tempesta,
Móra in pace et in porto; e, se la stanza
Fu vana, al men sia la partita onesta.

„L'uomo senza lettere.” – Jules Piccus, amerikai egyetemi tanár a madridi Nemzeti Könyvtárban megtalálta Leonardo da Vinci elveszettnek hitt kéziratát. A lelet hétszáz lapból áll, kétszáz rajz illusztrálja, s egy része Leonardo sok ezer lapot kitevő kéziratot hagyatékának. Nem tudom, mit tartalmaznak az előkerült jegyzetek, de lehetséges talán, hogy hozzájárulnak egy probléma tisztázásához, mely velem együtt bizonyára sokakat foglalkoztat: miért becsülte oly kevésre korának legnagyobb tudós-művésze az irodalmat és a költészetet? Megokolást bőven nyújt ugyan, de nyilvánvaló, hogy nála többről van szó elméletnél, ellenszenvé mélyebb, rejtettebb hajlamokból ered. Hosszú oldalakon át lehetne idézni fejtegetéseit, de ehelyütt be kell értnünk néhány legszűkebbre mért utalással, szemelvényekkel.

Egy aforizmájában írja: „A darvak éjszaka körülállják királyukat, s nehogy életét veszedelem érje, egyik lábukkal követ tartanak felemelve. Szeretet, félelem és tisztelet, – ezt ird fel a darvak három kövére.” Ezekkel az érzésekkel közeledik Leonardo a természet felé, amelyet minden tudás kútféjének tart. Am az ő korában tudományon tanultságot értettek, s csak a könyvműveltségnek volt igazi becsülete. A műveltségnek ezt az értékmérőjét a humanisták állították fel, s így magukat helyezték a mérce legfelső fokára. Ahogyan Leonardo kevésbé ismert előfutára, Leo Battista Alberti mondotta, s már ő is megrovólag: „A nemesi születésű ember, ha tanulatlan, nem megy emberebb számba, mint a paraszt.” – „L'uomo senza lettere”, azaz a tanultság nélküli ember! Márpedig Leonardo iskolázatlanul nőtt fel, rendszeres oktatásban nem részesült, önműveléssel szerezte egész ismeretkincsét, s valóban nem mindig sikerült leküzdenie a kezdeti diszciplína hiányait. Ezért a humanisták vádját maga ellen irányulónak érezte, de egy jobb igazság tudatában visszafordította rájuk. Művei tervezett kiadásának előszavában nyílt harcba száll velük, s a tudás első forrását a „tapasztalat”-ban, vagyis a természet közvetlen tanulmányozásában jelöli meg: „Jól tudom, hogy miután nem vagyok tanult ember, némely öntelt fickó azt hiszi majd, joggal ócsárolhat, ha kimutatja, hogy tudományosság nélkül való vagyok. Botor népség! [. . .] Nem tudják ezek, hogy én tanaimat nem annyira mások szavaiból szűrtem le, hanem a tapasztalatból, amely pedig tanítómestere volt azoknak, akik jól írtak?” Büszkén nevezi magát feltalálónak, ki a természetet közvetlenül kutatva, erőt és javait az emberiség hasznára tudja fordítani. Ez többet ér, mint a mások tudományának szajkózása, ami csak belső ürességet takar: „Én nem tudok ugyan, másokhoz

hasonlóan, neves szerzőket felvonultatni, de mégis csak nagyobb és méltóbb dolog a tapasztalatra, az ő mestereik tanítómesterére hivatkozva tanítani.”

Nagyszámú efféle fejtegetésből takaratlan ellenszenv tetszik ki az iskolás könyvtudomány iránt, a szépirodalomról és a költészetről vallott nézetei pedig még elfogultabbak, szemszöge úgyszólván primitív, okoskodása dogmatikus. Az írást a festészettel hasonlítja össze, megállapítja, hogy a festő az eredeti formák hasonmásaival dolgozik, míg az író csak neveikkel, s példát hoz fel: „A festő mutassa be a csata dühöngését, a költő írjon egy másik ábrázolást, s aztán a két művet állítsák egymás mellé. Majd meglátod . . . melyik tetszik jobban.” Avagy: „Írd fel Isten nevét valahová, s állítsd a képét vele szembe, tapasztalni fogod, melyiket tisztelik.” Elvi felfogása rövidre fogva ez: az irodalom, a költészet annyiban tarthat igényt a művészet címére, amennyiben az érzékelhető dolgokat leírni tudja, s belőlük erkölcsi tanulságokat von le. – Leonardo volt talán a legegységesebb, legsokoldalúbb tehet-

ség, akit a történelem ismer; feltehetjük-e, hogy ez az univerzális lángelme az irodalmi érték iránt csak fogyatékos érzékkel bírt? Fennmaradt könyvtárának egy jegyzéke: negyven címet tartalmaz, szépirodalmi tárgyú mindössze nyolc, köztük egyetlen ókori klasszikus szerepel: Ovidius olasz fordításban (a latin nyelvet élete végéig sem sajátította el teljesen), és egy remekíró: Petrarca, a többi jelentéktelen olasz. Feljegyzései közt elszórtan hetven könyvre és szerzőre utal, ám ezek közt is csak egy költő nevét találjuk: Dantét. Jellemző, hogy magukról az írókról és művekről sehol egy szót sem szól, kivéve Petrarcat, de róla is csupán egy ironikus tréfát ejt el: „Ha Petrarca annyira szerette a babért, csak azért volt, mert hurkába és fenyőrigóba sütvén nagyon jóízű. Nekem az ilyen kicsinyességek persze nem inyemre valók.”

Általában kéziratának ötezer lapján soha senkiről nem mond nyílt véleményt; művésztársait is burkoltan bírálja. Viszont annál beszédesebb véleményt fejez ki néhány torzrajza, s igen különös, hogy ezeket tudtommal még nem méltatták figyelemre, noha reveláló hatásúak. Nem is karikatúrák, hanem valóban torzító, gyilkos megvetést eláruló, igazságtalan gúnyképek. A windsori gyűjtemény egyik lapján hét rajza látható, kettejük félre nem ismerhetően épp az iménti két nagyságot, Dantét és Petrarcat ábrázolja, a harmadik valószínűleg Pietro Bembot (Leonardo kortársát, nagynevű humanistát és Petrarca-utánczó költőt). Az indulat, mely szülte őket, megdöbbenő, végre is az emberi szellem két halhatatlanjáról és követőjükről van szó, s íme, Leonardo ezüstirónja nyomán Dante megsavanyodott-keseredett, epés, gonosz-májú vénemberré alakul át, a babérkoszorús Petrarca hájfejű, felfújt, bárgyú fajakóvá; Bembo (?) eltűzött szakáll-tarjataga az arcél csúfságát növeli célzatosan, s az egész fej mintegy a tehetetlen elrútolás kigúnyolásaként hat. Nincs mód a kételkedésre, tudomásul kell vennünk, hogy ez volt Leonardo véleménye róluk. S talán nem véletlen az sem, hogy Dantéval szembe egy tátott szájjal röhögő, féllálati pófát rajzolt, Petrarcaék elé pedig egy nagyszájú vénasszonyt. A Petrarca mellett levő két rajz ugyanis minden jel szerint írókat, humanistákat ábrázol, azért állnak vele egy sorban, de ikonográfiai forrásművek híján nem tudom azonosítani őket. Író vagy költő lehet egy másik windsori lap cserkoszorús figurája is; a régi Rómában a cserkoszorú (corona civica) polgárerények jutalma volt, a Reneszánsz idején felújították e szokást, de tudósokat és költőket is kitüntettek vele. Ez a kép nem torzít, inkább leleplez: beérkezett s egyben kiélt közéleti férfiút, talán nagyszerű költőt látunk, ki pályája csúcán kegyesen mosolyog, de múltját firtatni nem ajánlatos; s fölöttébb érthető, hogy irigyen, gúnyosan és szkeptikusan vigyorgó, kacagó torzpfák veszik körül. Lehetséges persze, hogy a mizantróp Leonardónak senkiről sem volt jó véleménye, de hogy az írókat megvetésével sújtotta, bizonyos. Ne felejtjük, hogy az Újkor kezdődő, tehát haladó irányzatával, a természettudományos kutatással szemben a humanisták a régmúlt kultuszát és a könyvműveltséget képviselték; bizonyíték rá, hogy az új tudomány kiművelői közt egy humanista sem akadt. Az ellenszenv tehát kölcsönös volt.

Frank Wedekind, vagy a romantikus naturalizmus. – Az alcím nem Oscar Wilde-et utánczó álszellemes paradoxon kíván lenni, hanem egy bonyolult történeti valóság két szöbe sűrítése. Minden új ízlésirány vagy szellemi áramlat a megelőzőt akarja félresöpörni, s a teljes igazság igényével lép fel. Az elsőhöz forradalmi lendület szükséges, a másodikhoz hit, – mindkettő igen romantikus jelenség. Zolában, a naturalizmus atyjában már a kopár agyvelejű Brandes is fölfedezte a romantikust: nevezetesen sült libája betölti az egész városnegyed. Zola forradalmisága szociális irányú: proletár-barát és polgár-ellenes; romanticizmusa a tömegmozgató érzékben nyilvánul meg, van benne valami Wagner-operaszerű vagy egy jó monstre-filmre emlékeztető monumentalitás; regényeinek színpada: a börze, a gyár, a vásárcsarnok, az áruház, a bánya, a vasút, a pálinkás lebujs, a bordély valósággal kollektív élőlényvé válik, holott elmélete szerint a „kísérleti regényt” akarta megteremteni, tudományos alapon. Ehelyett megírta a kor, a század „Négy Evangélium”-át, s belátva, hogy maga

sem tud szabadulni a romantikától, e híressé lett felkiáltásra fakadt: „En is benne vagyok, és dühöngök emiatt”. („J'en suis et je m'en rage”).

A német naturalizmus fellépésekor s jórészt mindvégig erkölcsi irányú, forradalma a filiszter-morált akarja elsöpörni, szembefordul a tömeggel, – elit-mozgalom. Hauptmann, Dehmel, Wedekind, Schnitzler, Sudermann az ösztönélet felszabadítását hirdetik, elsősorban a nemi ösztönét, melyet az álszent polgár-morál elnyomott és áltukra terelt. Romantikus e törekvésben az, hogy a szabad szerelemtől s általában az ösztönök szabad kielégítésétől, a bűnözésig menően, valami megváltásfélét várnak, tisztább és őszintébb erkölcsiséget. Ez a forradalmi morál aztán gyakorta úgy hat, mint a nyárspolgárnak egyszerű kifordítása, negatív lenyomata; ha amannak cégéren a szüzesség, a tiszta házasság, a hűség, a józanság, a hit, remény, szeretet stb. szerepelnek erényként, emebben ellentéteik: a szabadosság, a gátlástalan, sőt prostituált szerelem, a mámor, a vak önzés, az ölés tétetnek „csakazértis” erénnyé, vagy kapnak költői igazságszolgáltatást, de legalábbis polgárjogot és szólásszabadságot. Röviden, ha a német filiszter irodalom morált prédikál, a naturalista irodalom immorált. A baj az, hogy mindkettő prédikál, holott elsősorban ábrázolnia kellene.

Mindez kiváltképpen áll Frank Wedekindre. A sort Gerhart Hauptmann nyitja meg ugyan, de ő még több vonalon halad, problematikája sokrétű s a szociális felháborodástól (*Takácsok*) a vallásos elragadtatásig terjed. (*Der Narr in Christo*). Wedekind azonban belevág az erotikus lázadás kellős közepébe, és nem tágít onnan; csak-hogy sokféle hangszerezen játszik, és nem tudni, mikor melyiké a vezető szólam. Sajnos, gyakran maga sem tudja. Noha épp félszázada, hogy meghalt, műve még mindig problematikus, nem alakult ki róla egységes vélemény. Hogy csak két hazai tekintélyt idézzek, Turóczi-Trostler szerint: „Egy új tisztább morált képvisel, melynek elsőrendű törvénye, hogy szépséget terjesszen, egyetlen célja, hogy a szépség és szentség szintéziséből új idolumot állítson a hívő áhitat elé.” Szerb Antal viszont így ír: „Első drámája . . . a pubertás viharos korszakát viszi színpadra, az ösztönök sejtelmes és riasztó ébredését. [. . .] Az erotikus lázadás lényege későbbi darabjainak is: a magzatelhajtás, a prostitúció, a női [nemi] vonzás mindent elsöprő ereje. [. . .] Torz ötletei, amelyekre jeleneteit építi, nem férnek el a naturalista valószínűség határai között.”

Nehéz igazságot tenni. Wedekindnek már külső megjelenése is vegyes benyomásokat kelt, úgy hat, mint egy stramm porosz katonatiszt és egy rendkívül intelligens színész keresztezése, de leginkább mégis egy jólsikerült cirkuszdirektorra hasonlít. Csakugyan, ez a hasonlat talál legjobban írásművészetére is; összes műve cirkuszi előadásra emlékeztet, csupa szenzáció, a legmeglepőbb és hatásosabb mutatványok követik egymást, félelmes ösztön-kitörések, groteszk bohóc-fintorok és bukfencek, lélektani halálugrások, olykor megdöbbenő revelációk, végig csinnadratta-kisérettel. Mindez kétségkívül hallatlanul eredeti és lenyűgöző, csakhogy nem érezzük a drámai folytonosságot, nem látjuk az egységbe fűző szálakat, mint ahogy a cirkuszi produkciók közt sincs összekötő kapocs. Néha maga Wedekind is ráeszmél, hogy hiányzik valami az attrakciók közül, s olyankor megáll, és prédikálni kezd. Mégpedig erkölcsöt prédikál a magzatelhajtók, prostituáltak, tűznyelők és gyilkosok sötét társasága közepette.

Szerb Antalnak van egy igen szemléletes és szellemes aperszűje darabjairól: „Olyankor igazán érdekes, amikor valószínűtlenné válik: amikor a *Tavaszi ébredés*-ben megjelenik a kísértet és az Alarcos Úr, vagy amikor Lulu padlásszobájában [*Földszellem* c. darabjában] egymás után felbukkan egy hülye, egy néger herceg, egy egyetemi magántanár és Jack, a hasfelmetsző, aki felmetszi Lulu hasát, és ezzel befejezi a darabot.” Valóban hatásos befejezés, maradjunk ennél.

KÖNYVRŐL-KÖNYVRE

Tizenkét elbeszélés az 1956 és 1964 közötti évekből, ez Mészöly Miklós *Jelenés öt egérről* c. új könyvének tartalma. Mennyiségre éppenséggel nem sok, tíz esztendő alatt évente alig egy-két novella, de ha hozzávesszük, hogy közben megjelent egy ifjúsági regénye (*Fekete gólya*), egy meséskönyve (*Az elvarázsolt tűzoltózenekar*), egy regénye (*Az atléta halála*), olvashattuk két drámáját (*Bunker*, *Az ablakmosó* – az utóbbit színpadon is bemutatták), kiviláglik, hogy ez a valóban roppant koncentráltan, nagy fegyelemmel és tudatossággal alkotó író nem is olyan „szűkszavú”, mint néhányan gondolják. Ha pedig kissé közelebbről megvizsgáljuk ennek a szépprózának a „természetét”, belső összefüggéseit, izomzatát és csontrendszerét, valamint napjaink irodalmában elfoglalt helyzetét s a kortárs prózairodalomhoz való „viszonyát”, nyomban fény derül, hogy ez az író éppenséggel nem a „pálya szélén”, hanem nagyon is irodalmunk élvonalában „fut”.

Igen tisztos értékekkel rendelkező hagyománya van nálunk annak a szépírói magatartásnak, amelynek legrangosabb mesterét Móricz Zsigmondban látjuk. Hogy mekkora erő, a valóság újraformálásának bátorsága van Móricz prózájában, akkor döbben rá az olvasó, ha egészen véletlenül valamelyik „elfeledett” regénye kerül a kezébe. Az elmúlt nyár egyik esős délutánján így jutott el hozzám egy keveset emlegetett Móricz-regény, *Az asszony beleszól*. A kritika nem szokott rá hivatkozni, új kiadást nem ért a könyv, nem készült belőle se színdarab, se film. Lustán kezdtem forgatni a lapokat. Aztán egyszerre az életnek és a valóságnak valami olyan elemi, nyers, teremtő ereje fogott meg, amit csak akkor érez az ember, ha egy vaskohó csapolása előtt áll, vagy ha virágok beporzását figyelheti teleobjektívvel készült filmen. A varázslat mindaddig tart, amíg az olvasó nem kezd el gondolkodni: szép, szép, de bizonyára egy másfajta, talán nem ilyen „életes”, nem ilyen valóság-közeli, az emberben inkább a töprengő, gondolkodó lényt megragadó széppróza-„eszmény” is lehetséges. Egy olyan próza, amely nem az élőbeszéd közvetlenségével, hanem a tanulmány elmélyültségével tartja a rokonságot, amely az élet horizontális ábrázolása helyett az emberi lélek örvényeinek föltérképezésére tesz kísérletet, amely nem érdekes figurák és lebilincselő történetek megalkotására törekszik, hanem a jelenségek rejtett összefüggéseit akarja föltárni, amelyet így szoktak nevezni: intellektuális próza.

A magyar epika hagyományait, korábbi próza-fogalmunkat ebben az irányban tágitja, a modern európai – főként francia – prózairodalom hatóanyagával oltja be Mészöly Miklós művészete.

Látszólag az elbeszélések annyi félek, ahány írásból áll a kötet. Van itt kisregény terjedelemre duzzadt elbeszélés (*Magasiskola*), regény-szinopszisnak tekinthető életrajz-vázlat (*Teréz krónikája*), klasszikus novella (*Idégen partokon*). Találni a kötetben jelképes történetet (*Jelenés öt egérről*), de olyan írást is, amelyből bármiféle rejtett értelmet bajos volna kihámozni (*Az árnyék*). Van itt az emlékezet sötét-kamrájában előhívott zsúfolt képsor (*Film, az Emkénél*) s objektív tárgyilagossággal rögzített jelenet (*Balkón és jegenyék*). Egyszer minden párbeszéd hiányzik az írásból, máskor szinte csak dialógusokból épül föl az elbeszélés.

A különbözőségeknél azonban sokkal fontosabbnak látszanak az egyezések, az írói szemlélet azonossága.

„Fogas kérdések – írta néhány éve *Naplójegyzetében* Mészöly Miklós –: a következetes emberek gyanúsabbak-e vagy a következetlenek? Biztatóbb, ha valaki váltogatja a bűneit s nem köt ki egynél? A tévelygések, elvakultságok vajon az időben

mérődnek elsősorban s csak másodsorban a pillanatnyi indulat mélységében? A rab-szolgaságban mi volt iszonyúbb: a bánásmód vagy hogy annyi ideig fentmaradt? Persze, a kérdésfeltevés helytelen. De különös módon mégse haszontalan, ha meditatiós anyagként kezeljük." Ezt a néhány esztendeje kelt jegyzetet – most már a kötet elbeszéléseinek ismeretében – valahogy így folytathatnánk: Kegyetlenség-e, amikor a pusztai szabad madarat, a kitűnő ösztönű vadsólymot befogja és gyilkossá neveli az idomár, vagy a természet átalakításában célszerűséget teremtő ember jótékony segítőtje a vadászmadár, amikor a halrabló gémekekre ereszti, hisz ezzel értéket, halastavakat véd? – Van-e feloldozás az elkövetett bűnre? A bocsánatkéréssel jóvá lehet-e tenni a rosszat vagy nem? Két bünt lehet-e különböző „értékkel” mérni? Hogyan lehet a jót elválasztani a rossztól? – Azt kell-e elpusztítani, aki megzavarja a kialakult „rendet”, vagy az válik antihumánussá, aki terrort és gázt használ mindazzal szemben, ami változást hoz a nehezen megteremtett harmóniában? – Mi emberhez méltóbb: mint az árnyékon, átlépni a háború zord emlékein, vagy húsz év múlva is, a múlt terhével a vállunkon, idegenül élni az új, megváltozott környezetben? – Nem titkok árulunk el, ha elmondjuk, hogy ezek a kérdések – a magunk megfogalmazásában – ugyancsak az író kérdései, olyan kérdések, amelyek a kötet egy-egy elbeszélésének (sorrendben a *Magasiskola*, a *Tragédia*, a *Jelentés öt egérről*, a *Film*, az *Emkénél*) magját alkotják. S lehet bár egyik-másik kérdésfeltevés ezúttal is „helytelen”, „de különös módon mégsem haszontalan, ha meditációs anyagként kezeljük”.

Ezzel talán sikerült azt is érzékeltetni, hogy Mészöly számára sosem a cselekmény a sztori a fontos, hanem a gondolati és meditációs anyag, az, amit hozzájuk fűz. Vonzódik a kalandos, veszélyes történetekhez, de nem azért, hogy izgalmat keltsen, hanem azért, mert szerinte az ember a veszélyben, a váratlan lehetőségekben, az életére nehezedeő árnyak közt lehet önmaga, mert az igazán emberhez méltó a felelősség, a veszélyeztetettség vállalása, saját sorsának választása és elfogadása. Mészöly nem egy hőse elmondhatná Radnóti: „a folytonos veszélyben, bajban élő/vad férfiak fegyvert s hatalmat érő / nyugalma nyugtat...” S nem egy írása szó szerint is a nagy vízválasztó, a háború szorongó napjait idézi (*Tragédia*, *A három burgonyabogár*, *Film*, az *Emkénél*, *Történet*), s „folytonos veszélyben élő” alakjai, a *Magasiskola* idomárai, a *Tragédia*-beli Judit, a háborút megjárt katonák a „fegyvert s hatalmat érő” nyugalomig jutnak el. Ilyen vagy olyan mértékben tehát parabolák, példázatok ezek az írások; a pompás leírás, az érzékelhető, sűrű, fojtott atmoszférájú cselekmény mögött mindig van egy mélyebb réteg, sokszor csak rejtett, sejtethető, máskor célzásokban, utalásokban kimondott jelentés. Az olvasó gondolja: a hangulat burkát lehántani, a mélyben megkeresni a gondolat magvát, a jelképet, a tűnődésre alkalmat adó szimbólumot.

A történeten kívül a kifejezési eszközöket is a „meditációs” célnak rendeli alá az író. Már attól hangulati többletet kapnak az elbeszélések, hogy témájuk többnyire a múltból való. Az időbeli távolság mindig gondolati szembesítésre kényszerít. De az ellentét beleivódik ezeknek az írásoknak legapróbb rostjaiba is. Kis és nagy dolgokat állít egymás mellé az író, s ebben az is fontos, hogy az összehasonlításban gyakran összezsugorodnak a jelentősnek hitt tények, s az is, hogy a „kinagyítás” jelképes tartalmat ad a tárgyakkal. Így az elbeszélések nem egyetlen fogalommal helyettesíthető szimbólumok, hanem jelképekkel, rejtett utalásokkal, célzásokkal át-meg átszőtt írások. Egy-egy parabolisztikusan megfogalmazott mondat („Ha az ember kalapáccsal veri be a gombostűt, akkor jobban tart?”), az író töprengéseinek sommázata is helyet kap bennük, s ezek a gondolatok – törvényről és szabadságról, függésről és egymásrautaltságról – pontosan egyberimelnek azokkal, amelyeket Mészöly *Naplójegyzeteiben* olvashatunk. Dialógusai sem életből „ellessett” beszélgetések, hanem viták, elmélkedések, ahogy egyik hősével – túlzással, de találóan – mondatja: „Akadémizáló hangon beszélsz, mint egy utolsó szemeszteres diák.” Eredeti képei, meghökkentő hasonlatai, nagy nyelvi ereje pedig fölkelti a gyanút, hogy az íróban – az elbeszélő mögött – nem lapul-e ott még megszólalatlanul a költő?

Mészöly Miklós prózája a születő, útkereső magyar széppróza figyelemreméltó teljesítménye. Mészöly olyan író, aki gondolkozik s olvasóit is gondolkozásra kényszeríti.

*

Egy nevenincs szicíliai városban éjszakánként különös játékok üznek az emberek. Az Yco-bárnál találkozhatnak, autóba ülnek, és szédítő köröket rónak a város szűk utcáin. A bárnál minden kör után megállnak, fölhajtanak egy pohár italt, a számlát a következő körben érkező versenyzőnek kell fizetni. A versenyzők nem igazodnak közlekedési szabályokhoz, a kanyarokat levágják, a kocsit lépcsősorra kormányozzák, egyetlen örömük, ha az előttük rohanót útszéltre szoríthatják. Motorberregés, fékcsikorgás, kiáltás törli meg az éjszaka csöndjét, de a város lakói a nyitott ablakok mögött is kitűnően alszanak: megszokták már az éjszakai versenyeket. A rendőrség is egykedvű közömbösséggel szemléli a vad rohanást, nem sok gondot okoz neki, ha valaki balesetet jelent, s ha a gázoló versenyző maga jelentkezik, annak is csak azt mondják: „Jobban szeretjük, ha a tetem van meg, mintha csak a tettes”, nem a hulla a baj, hanem a hulla hiánya.

A huszonöt-harmincadik oldalánál, amikor az olvasó Szántó Tibor regényéből már megtudott egyet-mást erről a szicíliai városról, erről a különös autóversenyről, erről a lidércnyomásos éjszakáról, kíváncsiságot érez, hol van ez a város, ki hirdette meg ezt a versenyt? Térképet vesz elő, sportkönyveket tanulmányoz, emlékei és külföldet járt barátainak szavai közt matat. Tudja, hogy Szicília az olasz csizma fejénél fekszik, hallott már a maffiáról, eleget olvasott a sziget lakóinak szegénységéről, ajándékot küldött a földrengések során bajbajutott embereknek, de arra nem emlékszik, hogy valaha is beszélt volna neki valaki ezekről a versenyekről. Palermo nevét, amelyet az író a regény elején említ, még megtalálja a térképen, de aztán onnét homályba vész a történet színhelyére vezető út. Fokozódó nyugtalansággal és gyanakvással forgatja a könyv lapjait.

Az autóverseny küzdelméről bizonyos Paolo Ferrini számol be a regényben, egy olasz származású fiatalember, aki a repatriálás gondolatával érkezett Afrikából. Tiszta és becsületes ember, akinek a bűn – bűn, az erény – erény. Előbb szállodai szobájának az ablakából figyeli a versenyt, majd egy autóröncsöt pillant meg: nem tudja, hogy gyilkosság vagy baleset tanúja, aztán részben akarata ellenére, részben kíváncsiságból belesodródik az éjszakai játékba. A város különös alakjaival ismerkedik meg az Yco-bártól induló versenyen, egyik autóból a másikba vándorol, s amikor végre kideríti, hogy a szállodai ablakból látott eset valóban gyilkosság volt, s fölismeri a gyilkost, addigra maga is gyilkosságba keveredik, a bűn részesévé lesz.

Amikor a regény negyven-negyvenötödik oldalán megtudja az olvasó, hogy ez a különösen viselkedő fiatalember Líbiából érkezett, ahol ültetvényei vannak, Líbiából, ahol az olaszok már nem gyarmatosítók, ahol a bennszülöttek emberi rangra emelkedtek, ahol tilalmas a koldulás, – újból zavart érez, s mivel a világ e részéről még kevesebbet tud, mint Sziciliáról, újból a világtalaszhoz nyúl s a földrajz-könyvekben keres kérdéseire választ. De innét csak azt tudja meg, hogy Líbia – királyság, lakóinak száma valamivel több, mint egy millió, fővárosa Tripoli és Benghazi, hivatalos nyelve az arab, fontosabb mezőgazdasági termékei a datolya, árpa, dohány és alfafű, ezekből kivitelre is jut. Ezeknek az adatoknak az ismeretére viszont szemelláthatóan semmi szüksége nincs a regény megértéséhez, így hát megint csak a gyanú súlyosodik: a regényben valami olyasmiről beszél az író, ami a szavak elsődleges jelentése mögött húzódik meg, a regény mondandóját a színhely kulisszája, az alakok jelmeze rejti.

A könyv nyolcvanadik oldala táján aztán a spanyol rádióból hallható hírek között felbukkan egy közlemény: „Dél-Ausztrália partjainál ötven-hatvan bálna tömeges öngyilkosságot követett el. A sekély vízben, ameddig csak tudtak, kiúsztak a partig, és a dagály visszahúzódásával is ott maradtak, akkor már kint a szárazon. Ott vergődtek. Kis hajókat küldtek értük, és ha lehetett, visszavontatták őket a vízbe, de újból a szárazra dobálták magukat. Ott pusztultak mind. Csupa jól táplált, egészséges példányok. A tudósok még nem találták meg a jelenség indítékait. Hiszen a bálnák

nemcsak tessék-lássék voltak jól tápláltak, egészségesek: mind megannyi csupa erő, csupa zsirtartalék.”

Az olvasó gyanakvása igazolódott. Úgy érzi, ezzel a képpel, melyet az író a regény címében is kiugratott – *Bálnákról is beszéltünk* – a történet kulcsát tartja a kezében. A könyvek azonban mégsem olyan könnyen nyílnak, mint a záruk. A földrajzkönyv, a térkép nem volt jó kulcs a regényhez, nem útleírást tartunk a kezünkben, nem külföldi útiélményeiről tudósít az író. Ez kétségtelen. De akkor mi a történet jelképes értelme? „Az apró tények annyira azért nem mellékesek, hogy ne tudnám: Szicília partjainál nem mutatkoznak bálnák. Másról van szó. Igazán másról” – mondja Szántó Tibor nyilatkozatában könyvéről. De hát mi ez a „más”? Miről van szó akkor a regényben?

Két magatartást, két szemléletet, két életfelfogást ütköztet össze az író könyvében. Az egyik jelszava a merészség, a veszélyes élet, a másiké a józan ész, az emberi erkölcs. Az egyiket a gyorsaság, a verseny, a másikat az emberi tempó, a felelősség jellemzi. Paolóban csend van, a bűnt akarja leleplezni, jót cselekszik. A versenyzők a veszélyt keresik, az unalom ellen védekeznek, szórakozás és játék számukra a halál. Paolo a halállal való kockázatos játékot lát az éjszakai autózásban, a versenyzők szemében viszont ő a „sivatagi balek”. Paolo meg akarja akadályozni az értelmetlen, öncélú pusztítást, vagy ha nem tudja, legalább tanú akar lenni. A város lakói, az alvó polgárok, a szenvedélyes versenyzők és a közömbös hatóság viszont cinkosan összekacsintanak: a játék nyílt, itt mindenkinek egyenlők az esélyei, „a párbajoknál nincs gyilkosság”.

Azt hiszem, nemcsak akkor értenénk félre az író gondolatait, ha külföldi úti beszámólót látnánk könyvében, hanem akkor is, ha pusztán a gyarmati sorból felszabadult nép és a volt gyarmattartó ország, a kapitalista Nyugat és a szocialista Kelet valamiféle ellentétét olvasnánk ki soraiból. „A szórakoztató csömör és az unalom ellen szolgáló veszélyes élet” – ahogy Szántó Tibor nevezi a képzeletbeli szicíliai városra tört epidémiát – olyan betegség, amely – mutatis mutandis – nemcsak a nyugati „jóléti” államokban jelentkezik. „Figyelemre méltó, amikor a sziklákon nő a bokor” – mondja az író idézett nyilatkozatában.

Ha Mészöly Miklós novelláinak egyik alapkérdése az volt, hogy az ember hogyan viselkedik a veszélyes helyzetekben, a rátört árnyak között, a *Bálnákról is beszéltünk* írója ugyanezt a kérdést egy másik „fekvésben” fogalmazza meg: maga a veszély-keresés, a veszéllyel való játék – embertelen, antihumánus.

Szántó Tibor a történetet hősével, az olasz fiatalemberrel mondatja el. Az ő szavaiból, elmélkedéséből ismerjük meg a rettegett éjszaka alakjait. Az írói beleélés tökéletes, szinte túlságosan is jól sikerült. Aprólékos, töredezett, monotonon kopogó mondatokban pereg a szokatlan éjszaka története. Ahogy az autó lámpája rávetődik az éjszakai város házaira, ugyanúgy vágnak ki az emlékező szavai egy-egy kitűnően megrajzolt, érzékletes figurát a verseny résztvevői közül. Mindez azonban nem tudja eloszlatni zavarunkat: a túlrtságnak, a modorosságnak valamiféle gyanúját. Szántó Tibor több kitűnő regény (*Árnyékvilág, Végjáték, Tízezer rendszám*) után is elsősorban a ragyogó novellistát, a *Triciklin*, a *Bezières-i lehetetlenségek* és a *Valamilyik parancsolat* íróját jelenti számunkra. Sajnos azonban a novellista Szántó Tibor sem kapott még annyi kritikai figyelmet és elismerést, hogy új regényéről ne elismeréssel és a figyelem fölhívásának kötelességével szóljunk.

*

Ezt a három könyvet a baráti figyelmesség tette asztalomra. Az olvasó aligha találkozik velük a könyvesboltok kirakatában. Úgynevezett „helyi” kiadványok, a megyei tanács, a könyvtár, a múzeum mecénás jóindulatának köszönhetik létüket. Kiadói apparátus hiányzik mögülük, könyvtáros forgalomba nem kerülnek, a kritika figyelme elsiklik fölöttük. Aligha vonhatná azonban kétségbe bárki is hasznosságukat, értéküket, a kiadás szükségességét. Lehet a vidéki könyvkiadás a selejtes művek lerakódó helye, és lehet olyan valóságos értékek napfényre segítője, amelyek valami okból kimaradnak a kiadói „profilból”. Kár volna néhány érdemtelenül megjelent munka miatt lesöpörni az asztalról mindazt, ami vidéken, gyakran óriási szellemi és

anyagi erőfeszítés árán megjelenik. Bármiféle teljesítményt, így a könyvkiadást is a csúcsok és nem a lapályok okán érdemes megítélni.

Ez az, ami e három könyvben közös: vidéken jelentek meg, és érdemes volt őket kiadni. Minden másban azonban különböznek egymástól: témában, szerzőben, példányszámban, terjedelemben, kiadóban . . .

Kanyar József, a kaposvári levéltár tudós igazgatója történelmi olvasókönyvet állított össze *Harminc nemzedék vallomása Somogyról* címmel. (A Somogy megyei Tanács kiadása, 584 oldal.) A könyv 316 dokumentumot közöl a megye életéről, kb. fele-fele arányban az 1849 előtti és utáni időből. A kötetet a megye műemlékjegyzéke, helytörténeti kalauz (irodalomjegyzék) egészíti ki, mindaz, ami tudományos rangra emeli a munkát. A szemelvényeket viszont Kanyar József igen okos, szemléletes, s a kötetet valóban az olvasókönyv rangjára emelő magyarázó szövege fűzi egységbe. A vállalkozás értékét, – jobb szó híján mondom: – költői lendületét a szerző egyetlen mondata – a könyv ajánlása – példázza: „Édesanyámnak s minden paraszti őszám emlékezetére, akik e széptájú szülőmegyémekben századokon át verejtékeztek és harcoltak, s ma már a cédrussal, gesztenyével és hársall benőtt bajomi, mérei és újlaki temetőkhöz alusszák örök álmukat.” Tizenkilenc ilyen könyv – ahány megye van az országban – és a belőlük egybeválogatott huszadik: egy egész nemzet történelmi olvasókönyve volna együtt. A nemzeti önismeretről zajló publicisztikai viták mellett legalább ennyit érdemes volna megtenni. Mert vita már van, de mintha magában a nemzeti önismeretben kissé megszűkülünk volna.

A *Veszprém megye irodalmi hagyományai* című kiadványban egy névjegykarttyát találtam: „Tisztelettel küldi a veszprémi Megyei Könyvtár.” Ez a könyv sem lát tehát kirakatot. (292 oldalon, 1500 példányban jelent meg.) Összeállítói, Harmath István és Katsányi Sándor kevesebbre is és többre is vállalkoztak, mint a somogyi *Harminc nemzedék*. Megyénk – a legutóbbi területrendezéssel a Balaton egész északi partját magábaölelő Veszprém – pusztán irodalmi emlékei gyűjtötték egybe, de azt aztán maximális, eleveneket és holtakat, aprószenteket és apostolokat számon tartó teljességgel. A könyv első felében a szemelvények sorakoznak Szent István *Nagyobb legendájától* Illyés Gyuláig, a másik részében a községek betűrendje szerint – Adásztevelőtől Zircig – az írói életrajzok találhatók. A könyv szép példája, hogyan lehet – Németh László szavával – „az egyszerű ,tájpolgár’ szülőföldszeretetével, ,tájhazává’ alakítani egy magyar vidéket . . .” A Hatvany Lajos szerkesztette szép könyv, a *Beszélő tájak* a klasszikusok portáján kalauzolt végig. Most viszont már azt is tudom, hogy Csutor János költő (van-e ki e nevet nem ismeri?) az 1800-as évek elején gimnáziumi tanulmányait Keszthelyen és Veszprémben végezte . . .

Berze Nagy János még pesti tanárjelölt korában, 1901-ben az *Ethnographia* című folyóiratnak egy csokorra való népköltési gyűjtést küldött. Sebestyén Gyula, a lap szerkesztője azonban csak részleteket publikált a gyűjtésből. Most eljött az ideje, hogy a Pécs-Baranyai Múzeumbarátok Köre (1000 példányban, 48 oldalon) Banó István szerkesztésében, bevezetőjével és jegyzeteivel közlétegye az eredeti kézirat alapján a teljes anyagot (*Népköltési gyűjtemény a Palócságból és a Tiszamentén*). A népköltészetnek is megadatik tehát, ami csak a legkiválóbb alkotóknak, az irodalom klasszikusainak: az első közlés idején kihagyott részeket az utókor kiegészíti, pótolja, visszaállítja. S akárcsak a remekműveknél, ezek a hajdani kihagyások idővel érdekesebbek lesznek annál, ami egyszer már megjelent. Így válik történelmi dokumentummá Berze Nagy János hajdani gyűjteménye, s benne – például – ez az apró kis jegyzet, amely az 1901-es közlésnél lemaradt a *Három legényről* szóló ének alól: „Kár, hogy dallama megörökítenül vész el azok ajkáról, kik a nemzeti szellemet évszázadok óta névtelenül szolgálják.” – Néhány év, és Bartók meg Kodály a magyar parasztzene kutatásához fog. S ők majd nemcsak egybegyűjtik és megörökítik e dallamokat, hanem átfőrmálva és újjáteremtve, immár a maguk „neves” művészetévé alakítva visszaadják azoknak, „kik a nemzeti szellemet évszázadok óta névtelenül szolgálják”, a népnek. Az utókor tudományos megbecsülésére az úttörők – Erdélyi János, Kriza János, Vikár Béla mellett Berze Nagy János – munkája is érdemes.

Kalász Márton:

VÁLTOZATOK A REMÉNYRE

„A fő kérdés és fő téma: mi tartja életben a reményt? Erre a végtelenül nehéz kérdésre feleletet ad minden ember – avval, hogy él. De felelni kell azzal is, hogy eszmél” – Lengyel József *Tükrök* című kötetéből hangzanak át az *Ars poetica* egyik passzusának sorai Kalász Márton negyedik verseskötetének olvasásakor: úgy tűnik, a költő is a vegetatív önfeledtség ellen küzd, a személyes élet illúziótlan szigoráért, a felelőtlen biztonságérzet mindennapos száműzésének feszültségéért, a józanul felépített reménység szívós működtetéséért. Kalász Márton kötete Lengyel kérdésére keresi a választ akaratlanul, s drámai módon igazolja annak „végtelen nehézségét”: a közös emberi reményt nemcsak a történelem törvényei felől kell élesíteni, hanem az egyéni eszmélet felnövesztésének, te-rebélyesítésének hevével is.

A *Változatok a reményre* épp azért izgalmas, nagy feszültséget hordozó, tiszta konturjaival együtt is bonyolult verseskötet, mert a „reményt” a személyes élet minden viszonylatában fentről és lentől ostromolja, a távlat magasából és az életforma, a „természet” nyúgei felől is. A „változatok” Kalász számára nem alternatívák, hanem felfokozott *drámai* tusakodások alkalmi és közegei, amelyeket nem szabad megkerülnie s amelyekből végtére mégiscsak ki kell kerülnie – foglyuk rezignáltan vagy dacosan nem maradhat. Most bizonyítja be, hogy az előző kötetében (*Rapszódiaink évada, 1963.*) gyűlölettel említett „hamis fegyelem” nem béklyózza, nem engedi át magát a „hatásos” örlődéseknek sem – az *indultatos józanság* eredőjén lendül el, s költői munkamódszerré (s épp a „remény” kimunkálásához!) a bizalmatlanságot, az energikus önellenőrzést avatja. Minden verse kemény küzdelemről ad hírt: személyisége alapjainak kimeréséért, az érzelmes vagy patetikus önarckép és vers-fajta kiszorításáért, az emberi és a művészi légység, a puha intimitás kirekesztéséért. Évekkel ezelőtt sem véletlenül beszélt arról, hogy a „legnehezebb kiverekedni érdes világosságomat” – most azonban a szöveg elemi gondjai kapcsán kerül sor a szemlélet és a vers-kompozíció „érdes világosságára”, vagy-

is a „költői” hangulatosság, az artisztikus színészes, a kellemes hatások utolsó foszlányát is levetett érzékelés és láttatás uralmára. A téli napsütés villogó, mindent éles vonalakkal kirajzoló világítására emlékeztetnek e versek: mintha ezt a hűvös precizitást követnék.

E költői törekvés mögött érezhetően feszült céltudatosság munkál. Olyan nyelvre, versre törekszik Kalász, amely kivet magából minden készen kapott emelkedettséget és megfahadt emberközelséget – ő a rideg kéte-lyekből újra meg újra nekilendülő, lépésről lépésre tért nyero hit és jóérzés költője. Kötetének különösen első ciklusa (*Apály*) tanúsítja az idegállapottá lett tartózkodást a bejártatott és biztosított költői lehetőségek iránt – sportnyelven szólva ő a „kontracsaták” híve, amelyeknek *közben* nem igen látni előre a kimenetelét. Dúheít mélyhüti, távolságtartó racionalizmusát viszont izzítja. Olyan ambivalenciáról van szó Kalász új kötetében, amely az úrhajós mámorát és aggodalmas józanságát természetes életformává, napi szemléletté gyötri; amelyben a költő istenigazában az „ellentétek keresztvezetési pontjaként” vállalja sorsát. „A teljességet... egyetlen újjon tartani meg” – hová lett az előző kötet óta ez a naiv-gögös ábránd! A teljesség víziójától a szigorú „kis” igazságokhoz megtérni nehezebb talán, mint a szokványosabb út visszafelé. Költő számára a gondolat töredékességének tudata a legkínzóbb: a szívben élő teljességtől még hosszú az út az értelem tágas rendjéig.

*Milyen keserű lassan e fegyelmi
nyűg, amely éveinkbe belenőtt:
részigazság-celláinkban telelni
és agyonálmodni a lehetőt –*

a *Vers, Európában* sorai szorongató erővel közvetítik napjaink intellektuális költészetének egyik fő gondját – a megismerés hatalmas lehetőségeinek és a költői egyéniség felvevőképességének feszültségét. Az *Apály*-ciklus – az utóbbi néhány év legsúlyosabb verseskötet-ciklusainak egyike – mélyértelmű komponáltsággal veszi számba mindazt, amivel a kor költőjének (a kor világra figyelő magyar költőjének!) szembe kell néznie: a kor-émlékezet nyomasztó traumáit, a hűség parancsait, a költői misszió tisztázásának kötelezettségeit az egyéni „kisvilág” hozzáigazítását az áhítottú álmodott „édes jövőhöz”. Ebben a ciklusban négy olyan vers olvasható, amelyek meggyőződésünk szerint a

kortársi líra legjava természetéhez sorolható: *In memoriam, Himmusz, Kis noktűrn, Kréta-kör* – együttesen magukba fogadják az elmúlt negyzed század megpróbáltatásainak és próbatételeinek etikai szorongását. S micsoda komor erővel, milyen szuverén hangon és vakmerő tömörséggel! Illyés, Pilinszky, Csorba Győző segítettek kisejthetően Kalásznak mostani véglegesedő nyelvezete edzésében, és bizonyára működnek már a modern német líra fordítása során felgyűjtött versesztétikai tapasztalatok is. Az „erdes világoosság” mindenestre a *készséges világoosság* elutasítását is jelenti: a gondolat és látomás nyugtalanítóan egymásba-tűnik s együttesen adja ki rejtett erejét a legtöbbször: a gondolat lélekké, áhítatos odaadássá lényegül, amelynek már nincs szűksége sem bizonyítékra, sem bizonygatásra.

*Hazám,
egy porszemeden
ülök, egy fűszáladon –
amíg a holdvilágot
elérné,
némává válnék rajta,
tehérré.*

E néhány sor (*Kis noktűrn*) jelzi, merre keresi a költői kifejezés új lehetőségeit, próbatételeit Kalász Márton. S ahogy a fasizmus, a háború emlékéből egy tizenkét soros vers (*In memoriam*) utolsó három sorával „filozófiát” szűr ki, a legnagyobbak átható pillantását idézi: „A halál tenyerén kipróbált / mosoly / nem váltható be hétköznapokra.” Így épül mégiscsak az „édes jövő” elé vihető teljesség, amelyet azonban – Kalász is tudja már – nem lehet „egyetlen ujjon tartani meg.”

Az első ciklus történeti-etikai ihletésű versei, magas ívei után a személyes élet meleg szférájába érkeve, a *Zene a hőéséhez* darabjaiban is új utakra váltó költő arcát látjuk. A lírai önéletrajz élethelyzetei: a szerelem apátiái és felforrásulásai, az utazások és megérkezések keltette érzélem-torlódások, ismét nehéz próba elé állítják a költőt: tartani tudja-e azt a heves szigort és kínzó tárgyilagosságot, amelyet az *Apály* darabjaiban tapasztalhatunk? Sikerül-e neki az eltávolodások és a visszaérkezések megindultságából „hasznos” többletet szűrnie? Támad-e új értelme ember-ember, férfi-nő között is a *reménynek*, hogy mégiscsak érdemes csatázni

egymással? Kalász második ciklusa is átgondolt, tökéletesen rendezett: a versek az előző ciklus magas kérdéseire válaszolnak, kiegészítik és hitelesítik egymást: ha az első ciklus a történelmi tudat köreit rajzolta ki, addig a második az emberi tartás energiatalepeit tárja fel. Mi fűti ezt a kemény szavú költőt a leginkább? A hazában hazát teremtés igénye és kötelességérzete. A *Kis noktűrn* áhítata és a *Vándorév* fürkésző fegyelme együtt jellemzi Kalász Márton kötetét és mostani hőies pályaszakaszát. (És nyilván a *Kényszerű napló* ciklusának időnkénti roska-do-zása, keserű ön-mérlegelése is). Erős magvú, okos költészet ez már, a jelentékenység küszöbén. A képalkotás tisztasága ugyan még nem feltételezett, de ezt legalább tíz igen jó vers feledteti – s az egész kötet magabiztos, érett építkezése.

Ettől a kötettől megint csak nehéz lesz tovább jutnia Kalász Mártonnak.

HORVÁTH ZSIGMOND

SZAKONYI KÁROLY:

PORCELÁN BABA

Szakonyi újabb novellái a legközvetlenebb emberi kapcsolatok tükrében vizsgálják a „kegyetlen szigorúsággal zárt” személyiség és a külvilág konfliktusait. Az egymást kiegészítő, erősítő vagy egymással vitázó egyéni sorsok segítségével próbál az író az emberi létre általánosan jellemző törvényszerűségeket megfogalmazni.

A címadó elbeszélés a kötetnek gondolati gazdagság és művészi kidolgozottság szempontjából egyaránt egyik legjobb darabja. A keretes forma nem csupán arra szolgál, hogy az időtartamában regényt igénylő cselekményt összefogja. A mesélő szerepének átruházása egy olyan személyre, aki tanúja, sőt részben szereplője volt a hős életének, eleve bizonyos szubjektív válogatást tesz lehetővé a részletekben. Johanna története így valahol félúton van a valóság és a népi monda, a ballada között, atmoszférája a végzetdrámákéval rokon. A keret hangulatilag töretlenül illeszkedik a cselekményhez, amit az író mindig az események fordulópontján, lélektanilag indokoltan szakít meg, ezzel is fokozva a balladai szag-gatottság, hézagosság illúzióját. Johanna tragédiájához jelentékenyen hozzájárul a zárt vi-

lág, egy darab konzerválódott múlt, amiben él, egyedi tapasztalatai ilyen körülmények között általános érvényre emelkednek: elveszti hitét a normális emberi kapcsolatok lehetőségében, s ez végső soron személyisége teljes széthullásához vezet. Az események láncolatában a magány egyszerre jelentkezik okként és következményként, s az egyén külső segítség nélkül nem tud kitörni ebből a tragikus körből. Az író nem menti fel hőstét, magányát, lelki összeomlása egyben írói igazságszolgáltatás is, de korábbi hasonló témájú írásaitól (A fogoly, A halsütő) eltérően a tett okait is feltárja, s így Johannában egyszerre ábrázol vétkest és áldozatot. A mesélő mentegetőzése, felfeltörő lelkiismeretfurdalása érzékelteti, hogy az író azokat is elítéli, akik közönyös szemlélői voltak csupán a eseményeknek, ahelyett, hogy megkísérelték volna azok menetét megváltoztatni.

A múlt vonatkozásában, ha jelképesen és elmosódottan is, de érzékeltetni tudja Szakonyi, hogy az elszigetelődés és a belőle fakadó tragédia összefügg az adott társadalom struktúrájával, mai jelentkezését pedig a kispolgári mentalitás és életforma továbbélésével magyarázza (Föld alatti üregek, János és Jánoska, Régi novella). Ezek közül a novellák közül a Föld alatti üregek a legfigyelemreméltóbb. Hősei átlagemberek, akik különösebb lelkesedés nélkül, de becsületesen elvégzik napi munkájukat, kikapcsolódást, örömet a hétvégek jelentenek számukra, amikor bezárkóznak sok lemondás árán megszerzett családi házacskájukba, s „művelik kertjüket”. De még egy ennyire igénytelen élet sem biztosíték a megárazkodtatások ellen: egy napon minden előzmény nélkül hatalmas omlások éktelenítik el kertjüket, és mivel a jelenségre semmilyen ésszerű magyarázat nem adódik, elbizonytalanodnak, s bizonytalanságuk, rossz közérzetük egymással is szembeállítja őket. A novella első és legközvetlenebb célja a közügyektől, nagy célok elől elzárkózó életforma bírálata, a kispolgári idill tagadása. A hősök magukra vannak hagyva az életüket feldúló probléma megoldásában, de az író véleménye szerint elszigeteltségük nem szükségszerű. Lenne módjuk arra, hogy gondjukat megosszák a szomszédokkal, tanácsot, esetleg segítséget kérjenek, és hogy ezt mégsem teszik meg, jellemükből: bizalmatlanságukból, a másik embertől való félelmükből, hiúságból következik. Arra már nem vállalkozik az író, hogy e magatartásforma kialakulásának okait adja, s talán nem is lennénk igazságosak, ha ezt ezzel a novellá-

val kapcsolatban számonkérnénk tőle. Az azonban már elgondolkoztató, hogy amikor régebbi vagy jelen írásában pontosan az említett jelenség vizsgálata kerül a mű középpontjába, akkor is megmarad a kérdezésnél, vagy morális és pszichikai tényezők megnevezésénél (Emberi üdvözlet, Életem, Zsóka...; Mása), az egyéni lét és a társadalmi körülmények bonyolult összefüggéseinek feltárására nem vállalkozik.

Ebben egyébként nem áll egyedül. A kritika már néhány év óta bizonyos egyoldalúságot emleget Szakonyi nemzedékének, a szocialista „új hullám” képviselőinek művészetében. Ez írás keretében a problémának még oly nagyvonalú magyarázatára sem vállalkozhatunk, de éppen a vizsgált novella kapcsán vetődik fel egy idevonatkozó gondolat. Említést tettünk arról, hogy Szakonyi elbeszélései gyakran több jelentésűek, pontosabban többféleképpen értelmezhetők, ami jórészt abból fakad, hogy gyakran teremt szimbolikus figurákat, alkalmaz jelképes motívumokat. A Föld alatti üregek bonyodalmát előidéző omlás Szakonyi legtalálhatóbb, legsokrétűbb szimbólumainak egyike: utal minden olyan társadalmi vagy természeti jelenségre, amely racionálisan meg nem magyarázható, s ezért jelentkezése a korábban meghittnek, otthonosnak tudott világot idegenné, ellenségessé változtatja az ember számára. Két választási lehetőség adódik csupán: elmenekülni a problémák elől, vagy megkísérelni annak felderítését, meddig terjednek a föld alatti üregek, hogy a biztonságos talajon folytatódhasson az élet. A novella egyik hőse az utóbbi mellett dönt, s láthatólag az író sem tud jobb megoldást. A jelkép legáltalánosabban talán a megismerés történelmi korlátosságát szimbolizálja, vonatkozhat azonban konkrétabb tapasztalatra is, azokra a korjelenségekre, amelyek – különösen a fiatalokban – a fenyegetettség, a tehetetlen kiszolgáltatottság érzetét keltik.

Egy ilyenfajta értelmezés lehetőségét támasztja alá az is, hogy több elbeszélés fejez ki hasonló életérzést, szorongást, menekülés vágyat, anélkül hogy a bemutatott szituáció ezt teljes egészében indokolná. A Gyalogságyban Szakonyi elsősorban hangulati elemek segítségével érzékelteti megdöbbenését, amit a végső törvény keresésébe beleőrült tanárral való találkozás kelt benne. A Nyár végén a tónál szimpla házastársi veszekedése feszültebb atmoszférában zajlik, mint a kiváltó ok indokolná, s a befejezésből kicsengő keserűség is általánosabb jellegű kiábrándulásról

vall. Ezt hangsúlyozza az is, hogy az emberek közötti kapcsolat lazulásával egyidőben, szinte annak ellensúlyozására újfajta viszony létesül az ember és a tárgyi világ között (Porcelán baba. Nyár végén a tónál, János és Jánoska).

A Céllövölde című novella a nyugtalanság, a kielégületlenség magyarázatát keresi. Az író optimális feltételeket teremt hőse számára egyénisége kibontakoztatásához: egy kivételes adottságokkal rendelkező alak abszolút értelemben sikeres életét ábrázolja (a példa kedvéért lemond arról, hogy típust teremtsen), és arra a következtetésre jut, hogy a lehetőségek felismerése, a bármely célra irányuló vágyakozás jelenti a boldogságot. Ugyanezen lehetőségek megvalósulása, bár szükségszerű, de nem kelti a boldogság érzetét, mivel az a beteljesüléskor kioltódik. A kérdést elvontan, lélektani síkon vizsgálja, s ebben a vonakozásban nem lehet vitatni a levezetés eredményét. Mihelyt azonban konkrét esettel akarjuk behelyettesíteni, kiviláglik, hogy az író figyelmen kívül hagyta a társadalmi körülményeket, és ezzel eleve lemondott a teljes igazság birtokbavételéről.

A jelképes ábrázolási mód uralkodóvá válása mellett a töredékesség az új kötet legjellemzőbb vonása. A kettő részben összefügg egymással. A felhasznált szimbolikus elemek sokszor nagyfokú sűrítést tesznek lehetővé, se-

gítségükkel az író komplex tartalmakat tud egy-egy novellába tömöríteni. Ugyanakkor viszont abból következően, hogy a jelenségek elemző vizsgálata helyett csak sejteti a valóság bonyolultságát, gyakran megreked az egyszerű, majdnem közhelyeszerű magyarázatoknál. De a töredékesség egy másik vonatkozásban is jelentkezik. Valódi novellát alig néhányat tartalmaz a kötet. A többi írás műfaját nehéz megjelölni: „félkész áruk” ezek, mozaiklapocskák, amelyek közül nemegy elkápráztat telt, izzó színeivel, különös hatású felületével, mégsem tudjuk a befejezett műalkotásnak kijáró áhitattal szemlélni. Az olvasó számára ugyan mindig izgalmas, ha bepillanthat az író műhelyébe, mégis gondolatforgácsok helyett inkább összefüggő világképet vár, amelynek segítségével eligazodhat korunk valóságában. A tisztázás igénye nem idegen Szakonyitól, az előző kötethez viszonyítva pedig tagadhatatlanul bizonyos szemléletgazdagodás, a látásmód árnyaltabbá válása figyelhető meg nála, alapvetően újat ez a kötet mégsem hoz. A lehetőségekre érzékenyebben érez rá a korábbiánál, a feladat művészi megoldásával azonban ezúttal adós marad.

(Szépirodalmi)

VÁRÓCZI ZSUZSA

TV-SZEMLE

A KRIMI

Ha van ennek a mai kornak – ahogy a második világháború utáni időszakot nevezzük: atomkornak – tömegműfaja (mint például a XVI. és a XVII. század között a commedia dell'arte volt, vagy a múlt század végén, illetve a mostani elején az operett) akkor ez a tömegműfaj most a krimi. Tulajdonképpen a film volt az, amely a klasszikus detektívregények után „polgárjogot” szerzett a tématerületnek, de igazi elterjedését, népszerűségét végül is a televíziónak köszönheti. Nálunk is a televízió honosította meg igazán azt a műfajt, amelynek olyan világhírű képviselői voltak s vannak, mint E. A. Poe, Doyle, Gaboriau, Georges Simenon, vagy Agatha Christie, a „speciális” krimi-filmrendezőkről (mint Hitchcock, vagy újabban a lengyel Polansky) és a népszerű detektívhősökről pedig ne is beszéljünk. A hazai képernyő közönsége előtt is számos krimihős aratott kiemelkedő sikert, hogy csak a legismertebbeket említsük meg: a legyőzhetetlen Simon Templar, Leclerc felügyelő, a legutóbbi úrkrimi hőse, McLane őrnagy, vagy az áldozat- és bűnözöhősök, mint például az utolsó percig kétségeket ébresztő Melissa volt. Ezek a hősök egy időre átmennek a köztudatba, egy kicsit a lélek mélyén igazi hősökké válnak, míg jön egy újabb krimihős az újabb kalandjaival, s a köztudat izgalma újrakezdődik. Számos szubjektív tapasztalat és felmérés igazolja, hogy a televízió egy-egy ügyesebb, jobb színvonalat képviselő krimisorozata hetekig „téma” az üzemekben, a hivatalokban, a családokban, a legtöbb néző ószintén aggódik a hősök sorsáért, de akik nem is vesznek komolyan az ilyen dolgokat, tehát valójában leértékelik a krimi, azok is fokozott érdeklődést tanúsítanak a műfaj iránt, legfeljebb eltitkolják, vagy igyekeznek kellő szellemi magaslatról lepillantani a krimire.

Mi az oka ennek a szinte bámulusos népszerűségnek?

Azon túl, hogy a műfaj hosszú évekig hiányzott a hazai mozikból, illetve néhány kémfilm volt hivatva az ilyen természetű igények kielégítésére, és ez a körülmény nyilván felfokozta (s egy kissé kritikátlanlanná is tette) a közönség érdeklődését – a jó krimi egyáltalán nem lebecsülendő műfaj. Témája legtöbbször izgalmas, cselekményvezetése fordulatos, lebilincselő, nem ritkán szellemes fejtöréseket okoz (tehát szellemileg kikapcsol a napi fáradság mechanizmusából), és ami morális szempontból sohasem közömbös: a műfaj legáltalánosabb törvénye szerint a humánus, az igazság minden nehéz körülmény ellenére végül is legyőzi a bűnt. S érdemes még a pozitív vonások között megemlíteni, hogy a műfaj elég széles skálát foglal össze, gondoljunk csak a hazai képernyő műsoraira, kezdve a kémfilmekről a politikai krimik (ebben különösen az NDK televíziósai járnak az élen) és a hazai gyártású, a Kék fényben műsorra tűzött néhány dokumentumjátékon keresztül a nyugatnémet úrkrimi-sorozatig. A krimi a legváltozatosabb műfajok egyike, de az előbb felsorolt bizonyító körülményeket megelőzve a nagy népszerűségnek valószínű alapvető oka, hogy a műfaj a modern társadalom szórakoztató terméke, annak a képére és igényei szerint alakult és alakul a továbbiakban is.

A színvonalal kapcsolatos benyomások viszont már nem ennyire egyértelműen kedvezőek. Sok az alacsony színvonalú krimi a televízió műsorában. Ez nyilván objektív okok következménye. Ha több gondot fordítanának nálunk a krimi (jó krimi) gyártására, akkor sem volna ez elegendő a már-már türelmetlen igények kielégítésére, tehát a tv-műsornak ez irányú részét importból kell biztosítani. Ez az import pedig szükségképpen vegyes színvonalú. Az NDK Televíziójának kitűnő politikai krimisorozatai emlékezetes sikert arattak. Az angol bűnügyi sorozatok is a legjobbak közé számítanak, beleértve még egy-egy jobban sikerült Angyal-filmet is, bár azonnal ide kíváncskodik az a megjegyzés, hogy a mennyiség rovására is jobban meg kellene szűrni a Templar-filmeket (mint a legújabb tapasztalat szerint a televízió meg is szűri), mert az utóbbi egy-két évben a minimális igényeket támasztó néző is inkább bosszankodott az Angyal-filmek miatt, semmint szórakozott. Jók a francia bűnügyi sorozatok, a már klasszikusnak számító világhírű Georges Simenon-t a közelmúltban kezdte a hazai televízió fölfedezni. Reméljük, ez folytatódik, ugyanis a francia krimi a maga ironikusan szellemes, egy kicsit az érzelmességgel is kacérkodó stílusával új szint jelenthet a képernyő e speciális műsorában. Jóval alacsonyabb színvonalat képviselnek az önálló, azaz egyrészes bűnügyi filmek általában, és ezek közül is különösen a nyugatnémet produkciók. Többnyire alizgalmasak, túlérzélgősek, vagy éppen rideg okfejtéssel vagy a neveltségig feszített izgalomkeltéssel kísérlik meg az egymástól túlságosan nem különböző témák feldolgozását.

Ugyancsak nyugatnémet sorozat az Orion űrhajó fantasztikus kalandjai, amely egyfelől kíváncsisággal vegyes népszerűséget, másfelől eszmei gyanakvásokat váltott ki. A Magyar Televízió a sorozat műsorra tűzésével másfelől volna megismertetni milliós nézőtáborát egy új, világszerte divatosan alkalmazott témakörrel, a fantasztikus krimivel. Az emberiség fantáziáját nyugtalanítja a világűr, és hálás azoknak az íróknak, rendezőknek, akik egy-egy ötlettel, saját fantáziájuk gazdagságával felgyújtják a néző szárnyalásra sóvárgó képzetét. McLane őrnagy, Tamara hadnagy, Mario, Hasso és a többiek nagy hazai népszerűsége is mindenek előtt ebben a körülményben keresendő, hiszen a nézőt olyan kalandokba kalauzolták, ahol a fantázia, a szellemes trükkök s egy furcsa mód berögződött ideológia révén a Föld népének, pontosabban az űrflojtának állandó harc készülségben kellett mozognia saját és az egész emberiség létéért – a titokzatos varangyok ellen. A napi sajtó kritikái elég bőven foglalkoztak az Orion eszmei oldalával, a kísértetiesen ismétlődő szituációkkal, azzal az ideológiával, amelyet az Orion legfőbb irányító szereplői az adott, döntő pillanatokban megtestesítettek, és amelyben nem volt túl nehéz fölfedezni a revansizmus ideológiájával helyenként gyanúsan rokon eszmei elemeket.

Az Orion közönségfogadtatása mindenestre megtestesítette az igényt a fantasztikus krimivel, általában a fantasztikummal szemben, és ez – bármilyen meglepőnek hangzik is – egy kis-sé figyelmeztetés a hazai szakemberek számára. Miről van szó? A sorozat idején egyik szaklapunkban megjelentek az Orion technikai trükkmegoldásának titkai, fölfedve, hogy a fantasztikusnak látszó megoldások a legtöbbször egyszerű kis ötletekre alapulnak. Érdemes volna – talán – a Magyar Televízió munkatársainak is eltűnődni egy magyarosan, pestiesen szellemes úrkrimi-sorozat lehetőségén, hisz ez nem csupán korszerű most (s egy ideig még korszerű is marad), nem csupán exportképes lehet a külföldi piac számára, nem csupán tisztább és messze szimpatikusabb ideológiával tölthetik meg, de kitűnő szakemberek is rendelkezésre állnak egy ilyen jellegű vállalkozáshoz. S ha már a saját produkciók gondolatkoránél tartunk... A bűnügyi filmek iránti igényeket a televízió túlnyomó részben behozatal útján elégíti ki, pedig számtalan lehetőség nyílna a saját készítésű produkcióra, és hogy ebben eséllyel vehetjük fel a versenyt, azt néhányszor már sikerült bebizonyítani. Kár, hogy például a Kék fény keretei között elkezdett (és több mint húsz részre tervezett) bűnügyi dokumentumjátékok a jó kezdet után elmaradtak. Az a néhány dokumentumjáték, amelyet a televízió a műsorára tűzött, nem csupán iz-

galmas, de tanulságos szórakozást is jelentett. Részben a felszabadulás előtti évek bűnügyi panoptikumuma, részben pedig a felszabadulást közvetlenül követő évek bonyolult, gazdasági és politikai bűncselekményei jó dokumentumanyagot szolgáltatathatnának, de álszemérmeskedés nélkül elképzelhető egy-egy, az utóbbi években történt, különösen tanulságos. társadalmi szempontból nem közömbös bűntény dokumentumszerű feldolgozása. Külpolitikai vonatkozásban van már néhány kitűnő kezdeményezés (és milyen közönségsiker mellett!), mint a Bobby Baker-ügyről, s most legutóbb a Garrison-féle nyomozásról készült sorozatok.

THIERY ÁRPÁD

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

A Baranyai megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, a Pécs mj. Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága és a Szakszervezetek Baranya megyei Tanácsa Elnöksége az 1918-as polgári demokratikus forradalom győzelmének, a Kommunisták Magyarországi Pártja megalakulásának és a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásának 50. évfordulója alkalmából pályázat útján megbízásokat ad irodalmi, képzőművészeti és zenei pályaművek készítésére.

A megbízások célja a munkásmozgalmat, valamint szocialista fejlődésünket kifejező irodalmi, képzőművészeti és zenei alkotások létrejöttének elősegítése.

Pályázni lehet vers, elbeszélő költemény, novella, egyfelvonásos dráma, kisregény, ill. rajz, akvarell, olaj, kisplasztika, valamint kórusmű, szóló- és kamarazenei mű témájának, tématervének, vázlatának beküldésével.

A megbízásokról és a pályadíjak odaitéléséről – a művészeti szövetségek javaslata alapján – a pályázatot hirdető szervek képviselőiből alakult bizottság dönt. *A megbízásokra és pályadíjakra a pályázathirdető szervek 120 000 Ft-ot biztosítanak.*

A megbízás alapján készült minden mű díjazásban részesül. A díjak nagyságát a műfajtól és az elkészült alkotás művészi színvonalától függően állapítja meg a bizottság. A zenei művek díja magában foglalja a szövegíró díját is.

Pályázni csak eredeti, új alkotásokkal lehet. A megbízási és pályadíjak nem érintik a művek tulajdonjogát és szerzői jogdíját. A pályázathirdető szervek ugyanakkor az elkészült művekre fenntartják az első közlés és bemutatás, valamint az elővétel jogát.

A pályázatokat 1968. június 1-ig kell beküldeni a Megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztályára (Pécs, Széchenyi tér 9.). A megbízásokról a bizottság 1968. július 1-ig dönt.

A kész műveket 1969. február 1-ig kell beküldeni ugyancsak a Megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztályának. A díjak ünnepélyes kiosztása 1969. március 21-én történik.

Pécs, 1968. április 4.

Baranya Megyei Tanács
Végrehajtó Bizottsága

Szakszervezetek
Baranya Megyei Tanácsa
Elnöksége

Pécs mj. Városi Tanács
Végrehajtó Bizottsága